Рік XI. Р. 1902 кн. III. Т. XLVII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

XI Jahrgang. 1902, III B. B. XLVII.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Вийшло 20/VI с. с. 1902.

Рік XI. Р. 1902 кн. III. Т. XLVII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакциєю

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

XI Jahrgang. 1902, III B. B. XLVII.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Вийшло 20/VI с. с. 1902.

Зміст XLVII тому.

Inhalt des XLVII Bandes.

Inhalt voriger Bände siehe letzte Seiten des Bandes.

Козак Плахта.

Українська народня пісня друкована в польській брошурі з р. 1625.

Написав *Др. І. Франко.*

Українські, польські й московські співанники з XVII та XVIII в., що містять у собі укр. вірші, духовні канти та народні пісні, звернули на себе в остатніх роках пильну увагу. Заходом проф. Грушевського, В. Перетца та В. Гнатюка опубліковано доси таку масу віршованих укр. творів із тої доби, про яку ще недавно анї не думали історики літератури. Там, де вперед не видно було нїчого, або добачувано лише сіру мертвеччину, язиковий макаронїзм та несмачні панеґірики, тепер при близшім досліді можна завважити певний розвій, боротьбу ріжних течій, ріжнородні змаганя, ступневе вироблюванє мови й віршової форми, проби письменства близького до народнього житя й його інтересів. І тож, додаймо, се доси зроблено лише початок праці; маса матеріялу ще лежить у рукописах, маса питань ще ледви зазначена, богато пороблених доси висновків прийдеть ся перероблювати, коли виринуть нові матеріяли.

До таких зазначених, але задля недостачі матеріялу ще не рішених питань належить і те: як виглядала українська нар. пісня, а специяльно лїрична (не обрядова, а індівідуальна) в XVII віцї і давнїйше, перед доконанєм найстарших звісних нам записів? Історія розвою поетичної творчости доказує нам, що така чисто індівідуальна лїрика, хоч і як се нам може видаватись дивним, являєть ся не на початку, а на кінцї еволюциї, рівночасно з тим, як і сама людська індівідуальність робить ся самостійною, одержує певну цїну і почуває свою вартість супроти переможного звязку громади, роду, сїм'ї. З другого боку

історія поетичних форм, будови вірша, ритму, риму та мельодиї показує нам, що все се появи зовсім не відвічні, не природжені чоловікови, але витворені цівілїзациєю, переношені в певнім часї і серед певних обставин від народа до народа, а специяльно до нас занесені досить пізно. Ми знаємо, що у старинних цівілїзованих народів Европи будова вірша полягала зовсім на иньших основах, ніж у новочасних народів, а що у старинних цівілїзованих Семітів, Вавилонців та Жидів, були також вірші, але збудовані знов на основі иньшого прінціпу. Рим появляє ся в пізно-латинській, і розвиває ся в арабській поезиї; Араби через Ішпанїю передають його Провансальцям, Італїянцям та Французам, а через них він здобуває панованє у всіх новочасних національних лїтературах. До Польщі сей похід доходить, здаєть ся, аж у XIV, до нас у XV в. Певна річ, і перед тим були у нас піснї; про їх істнованє маємо сьвідоцтва з самого досьвітку нашої історії[1]); відгуки їх маємо в наших лїтописях, відривки правдоподібно в „Словѣ о полку Игоревѣ“:

Чрънa земля подъ копыты
костьми была посѣяна,
а кровию польяна...

Тай пізнїйше сьвідоцтва про піснї, про „думи“ на Українї йдуть неперерваним рядом; перший згадує про них Сарнїцкий ще при подіях 1504 р.; для польського віршописця з 1650 р. думи вже стародавнї піснї; він бажає замісь різанини козаків з Ляхами,

By grali ukrainne dumy, jak przed laty
Turków bili Polacy y mężne Chorwaty[2]).

Але як виглядали ті думи? Можна догадувати ся, що так само, як ті, що були записані аж у XIX в., але певности на се не маємо. Свої дослїди над формою українських віршів д. Перетц резюмує ось у яких словах: „В Польщі, на скілько можемо судити на основі дат із XV—XVI вв., зразу появили

[1]) Ті сьвідоцтва зібрані й пояснені в майстерній працї проф. Яґіча „Gradja za slovinsku narodnu poeziju“ що була друкована в журналї „Rad jugoslovanske Akademije znanosti i umjetnosti“ 1876, т. XXXVII, і якої перша часть була опублїкована в перекладї на нашу мову пз. „Историчні свідоцтва про співанє и піснї слав. нар.“ (Правда 1878, II).

[2]) Оссол. рукоп. 723, к. 107—109, див. Ів. Франко, Хмельнищина 1648—49 років у сучасних віршах (Зап. Наук. Тов. ім. Шевч. т. XXIII—XIV, стор. 13).

ся вірші нерівноскладові, лише з приблизно схожим числом складів, та при тім римовані. Такі вірші панують до кінця XVI в., але по часах Кохановского ми вже майже не здибаємо у звісних поетів кульгавих віршів зі шкільними, учепицькими римами (cadentiae baccalaureae). На Вкраїні сталось не те. Там ті нерівноскладові вірші швидко війшли в народ і даючи широкий простір імпровізаторови, зробились улюбленими у складачів і співаків народнїх дум. Нерівноскладові римовані вірші находимо 1580 р. в передмові до Острожської Біблії; рівноскладові й римовані 1581 в „Хронольоґії“ Андрія Римші; перший тип найшов відгомін у свобіднім розмірі українських дум, другий у незлічених укр. піснях лїричного, а по частий історичного змісту[1])“. Сї висновки далеко ще не певні. Переглядаючи найстарші польські духовні піснї опублїковані Бобовским ми переконуємо ся, що римовані рівноскладові вірші панували в Польщі в XV в. не менше як і в XVI; нерівноскладові вірші в формі троха подібній до наших дум находимо хиба в найстаршій польській піснї „Bogurodzicy“ (компіляциї з ріжних, первісно окремих частин) та в тзв. орацпях, тоб-то говорених, а не співаних школярських промовах. Вірші Острозької Біблії анї своїм духом анї мовою не мають нїчого спільного з думами; перший укр. автор, у якого здибаємо вірші зближені формою до дум, се Кирило Транквілїон Ставровецький на початку XVII в. Чи він наслїдував тут готові вже форми, готові думи, чи творцї дум наслїдували його? Бо-ж можливо, що коли раз була витворена така вигідна форма, то українські кобзарі, адоптувавши її, перелили в неї давнійші піснї та думи зложені в иньшій формі. Прикладів такого переходу одної й тої самої піснї з одної форми в иньшу, зі старшої та невигідної в нову вигіднїйшу, можна би знайти не мало; наведу лише популярну на Вкраїнї лїрницьку сатиричну пісню про Дворянку і ту її, по моїй думцї, старшу, первісну форму, що заховала ся вже на пів забута в Галичинї[2]).

---

[1]) В. Н. Перетцъ, Историко-литературныя изслѣдованія и матеріалы, т. I. С. Петербургъ 1900, стор. 421.

[2]) Див. Житє і Слово III, 268—272. Свою думку про більшу первісність галицького варіянта супроти українського висловлюю в суперечности до погляду пок. Драгоманова, який (loc. cit.) уважав галицький варіянт лише пізним відгуком українського. Рішеня сього сумнїву можна надїяти ся лише від порівняної студиї всїх варіянтів, які би ще було можливо зібрати, та вандрівки сеї новелїстичної теми й того шляху, яким вона прийшла до нас.

Документальні сьвідоцтва про форму й мельодиї деяких укр. пісень і віршів маємо доси лише з XVII в. і то переважно з другої половини (найстарший співанник з нотами, опублїкований д. Перетцом у 1901 р.). А отсе я публїкую текст української піснї з першої чверти XVII в., що була друкована ще 1625 р. в одній польській брошурі, на яку звернув мою увагу проф. Брікнер. Брошура, якої примірник находить ся в бібліотецї кн. Чарторийських у Кракові, друк. in 4-to, має титул: Seymu Walnego Domowego Artykułow szesc. Ktore są bardzo potrzebne wszelakim Stanom, a zwłascza gospodarstwem się zabawiaiącym: y tym na ktorych żony ieżdżą, aby ie vmieli poskramiac, żeby im powolniuchne były. Przydano do tego y insze rzeczy smieszne ku czytaniu. Przez Jana Dzwonowskiego prędko na swiat wydane.

Drukowano w Olesnicy
na Paczanowskiey vlicy
Roku tysiąc szescset dwudziestego piątego,
kiedy było obfitosc żuru owsianego:
Tak haniebnie dziewki od niego tyły,
iako od mięsa pękaciuchne były.

На обороті титулової картки маємо віршовану передмову „Do czytelnika“; далї на к. 2—6 сатиричну віршу „Seymu Domowego artykułow szesc“; потім к. 6 об. —9 „Rozmowa szlachcica z kaczmarzem o niepospolitym Ruszeniu abo gęsiey woynie“; а нарештї на к. 9 об. —10 об. віршу „Konterfekt cudowny y siła Kozaka Płachty, Ukraińca, ktory był przyciągnął z Saydacznym kozakiem do Morawy we dwudziestu tysięcy Kozakow wybornych y dzielnych Mołodcow przeciw ludziom niechrzescianskim w roku 1620“. Подаю тут важнїйші уступи з сеї вірші Дзвоновского:

Fraszka był kozak Mucha za króla Olbrachta,
Fraszka y Nalewayko. Jam też kozak Płachta
Bo ci przeciw oyczyznie woiowali, ale
Ja zaś ojczyzny bronił ręką swoią cale.
Jam Janczarom bułatem przecinał zawoie
Y pohańską krwią w Turcech pisał imię swoie.
Rzezałem się z Wołochy, iam dawał ofiary
Do piekła, gdym połtował multanem Tatary.
Mam też ministra brata Franciszka we Zborze,
Ktory ięzykiem pismo iako radłem porze;

A iako ciała puszczam do piekła pohańskie,
Tak on dusze zabiia wiarą chrzesciańskie.
Nie frasuy się, moy Płachto, idzie nam po rodzie:
Ja noszę w szabletaszu rozum, a ty w brodzie.
Moy pobratym był Janczy y Tomsza przeważny,
Gdyśmy Prekop z Teynią wzięli, zamek ważny.
Jam ubiegł Kozłow y iam przeszedł Thesalią,
Z małą garscią mołoycow pustosząc Kilią.
Jam Moskwę aż na Morze wyparł Lodowate,
Y popalił derewnie y twierdze bogate.

Далї Плахта порівнює себе до ріжних біблїйних героїв і в перехвалках доходить до ось яких границь:

Nie długo w Carygradzie Płachta się rozwinie,
A na karkach Tureckich będzie wieszał swinie.
Jam durnego Szachmata wziąwszy w przygarść z koniem
Cisnął na szosty zagon, iuż był dyabeł po nim.
[Y] w Kamieńcu przez zdrowie Krola pana mego
Na sankach puscilem się z muru choć przykrego.

Далї характеризує свою силу та фізичну будову подаючи, що й як він їсть і пє:

Cztery bierki na obiad nie wiele to było,
A miodu beczkę wypić duszkiem się trafiło;
Horełeczki poł beczki dla czczawego brzucha
Zażywałem — nie umiał tego nigdy Mucha.

При кінцї Плахта пускаєть ся в моральні та патріотичні роздебендюваня, що являють ся очевидно дешевою мудрістю самого автора, але зовсїм не до лиця такому зайдиголові-козарлюзї, як Плахта. Для характеристики сього балаканя ось кінцеві його рядки, цїкаві ще й тим, що в них рисуєть ся звичайна перспектива кінця такого лицаря:

Bo takiego pamiątka na wieki nie zginie,
Ktory oyczyzny broniąc pięknie wszędy słynie.
Nie z swoich krew wypiiać, nie z swych się bogacić,
Nie gwałtem ni łupiestwem dobrych ludzi tracić,
Ale obracać serce mężne na pogany,
Chcesz li, abyś sromotney nie wziął w sławie rany,
Abo na palu nie siadł dębowym wysoko,
Lub w kaydanach nie chodził gdzie w Turcech głęboko.

Поперед усього дещо до поясненя сеї вірші. Здаєть ся, не треба й доказувати, що козак Плахта, змальований нашим автором, се тип, а не конкретна історична фіґура. Автор звалив тут на одну купу ріжні суперечні між собою традициї про козаків і приправив се все своїм патріотично-моральним сосом. Отже коли в титулї сказано, що сей козак у 1620 р. ходив з иньшими 20.000 козаків до Морави воювати „przeciw ludziom niechrześciańskim", себ-то против чеських таборитів, то зараз же далї вірша робить сього козака братом якогось єретика протестанта і говорить про обох з очевидними кпинами й іронією. Коли в початку вірші з великим уподобанєм говорить ся про грабівницькі напади козаків на Туреччину та на Московщину, то при кінцї автор іменем того самого Плахти моралїзує на тему, що козакови не слїд „z swoich krew wypiiać, nie z swych się bogacić, nie gwałtem ni łupiestwem dobrych ludzi tracić". Сї слова були в устах автора Краковянина відгомоном живих вражінь і дуже недавнїх подїй, про які знаходимо звістки в тогочасних жерелах. Ті подїї треба вважати жерелом отсеї вірші; вражіня, винесені з них автором, зложили ся тут на комічно-героїчний образ козака-нетяги.

Історичне тло вірші було таке. В р. 1619 візвав австрийський цісарь Фердинанд із Польші козаків Лїсовчиків на поміч проти збунтованих Мадяр. Ті „козаки", зорґанізовані ще в часї московського „смутнаго времени" Литвином Олекс. Лїсовским, уже в тім часї визначили ся своєю безумною відвагою та при тім розбишацтвом; „maximas strages in Moschis ediderant", каже про них Велевіцкий[1]). По московській війнї вони держали ся купи і були дуже небезпечним надбанєм того бурливого часу. В жовтнї 1619 р. вони прибули на Підгірє в околицї Кросна, Бєча, Ясла, та замісь іти на Угорщину зупинили ся тут і, як подає той сам очевидець, „more suo rapinis omnia complebant". Навіть Краків був загрожений; народ трівожив ся, „varii motus erant orti", бо серед міщанства говорено, буцїм то козаки нагрожують ся напасти на саму столицю й пограбувати її. Два тижнї в містї за дня відмикано лише дві брами, а докола міста стояла сильна сторожа. Нарештї д. 20 падолиста ті небезпечні герої під проводом королївського комісаря Лїпского вирушили на Угорщину і зараз другого дня, в сам день лат. Воведения вдарили на

[1]) Ks. J. Wielewicki, Dziennik spraw domu zak. św. Barbary w Krakowie od r. 1609 do r. 1619. Kraków 1899, str. 310.

військо Бетлен Ґабора і розбили його так, що Мадяри стратили 4000, а козаки ледво 30 людий. Сам Бетлен, що тоді облягав Відень, почувши про сю битву, забрав ся геть. Але клопоти Малопольщі з Лісовчиками не скінчили ся. Побивши Угрів вони три неділї бушували по північній Угорщинї, де знов „omnia rapinis ac vastitate replebant“, а потім вернули в напрямі до Кракова. Тут в усякім разї було безпечнійше. Вступивши на польську землю, „totum tractum submontanum, nullo discrimine bonorum regiorum, ecclesiasticorum, nobilium, horrendum in modum spoliarunt“. Вичистивши там усе до тла — говорить далї цитований Велєвіцкий (op. cit. III, 313), рушили в околиці Кракова, „similibus rapinis plus quam per unum mensem omnia implentes Cracoviamque imprimis ut spoliarent sese comparantes“. У Кракові були розрухи; нарікали й на Угрів і на короля і навіть на Єзуітів, яких дехто вважав „si non authores, certe complices irruptionis Lissovianorum in Hungariam“. Ледво не ледво удалось мадярським прихильникам цїсаря намовити Лїсовчиків, щоб знов вернули на Угорщину. Цїсарь Фердинанд потребував їх у війнї з Чехами, яка 1620 р. скінчила ся памятною битвою на Білій Горі. Отсе були ті „нехристиянські люди“, з якими по словам Дзвоновского мав воювати козак Плахта. Розумієть ся, нема що й говорити про те, щоб у тій війнї 1620 р. брав участь Сагайдачний з 20.000 козаків. Ходили туди лише Лїсовчики, гультайство набране з ріжних непевних елементів, яке тогочасні автори старанно відріжняють від Запорозьких або Низових козаків. Говорячи про козаків пише Ян Петриций: „Duo horum nomina sunt: Donensium et Zaporouiensium; Lissouienses enim falso ad Kosacos ab aliquibus transferuntur... quippe legionarii sunt nostri milites“ [1]). Чи брали ті псевдо-козаки участь у битві при Білій Горі, не знаємо; се тілько знаємо, що вони основно грабували на Шлезку і Моравії та відти в початку 1620 р. знов вернули до Малопольщі і там почали господарювати по свойому. Сього стало нарештї за богато королеви; він вислав проти Лїсовчиків своє військо, яке й розбило їх [2]). В осени 1620 р. приходили чеські посли до Варшави благаючи Поляків, „ne se, veteres socios, a Lissoviensibus, olim ad Caesarem

---

1) Joannes Innocentius Petricius, Historia rerum in Polonia gestarum anno MDCXX... Cracoviae, стор. 11.

2) Wielewicki, op. cit. IV, ст. 20 і д.

transgressis, faedius spoliari vexarique quam hostes patiantur" (Petricius, op. cit. 73). Помішав наш Дзвоновский козака Запорожця з Лїсовчиком; на тип козака Плахти, що буцїм то ходив до Моравії, переніс геройські дїла Запорожцїв. Цитований уже Петриций, оповідаючи коротко про повстанє козаччини, підносить мандрівне, войовниче житє козаків. „Ad id tamen adduci non possunt, ut agros colant, solum conserant, sepiant, rigent; quicquid praelio partum, et sua cuique manus necessitatibus subvenit. Iners quippe videtur cum terra in annum contendere, quod alicunde possis cito sanguine parare. Quapropter crebrae illis in Pontum excursiones" (op. cit. 14). Можливо, що Дзвоновский користував ся при укладаню своєї вірші крім устної традиции й брошурою Петриция. На се вказує його натяк на козацький напад на Стамбул 1620 р., про що маєть ся коротеньке оповіданє у Петриция. Оповівши про те, як Ст. Жолкевский для догоди Туркам велїв польському віддїлови спалити пограничне місточко Бершаду, відки козацький ватажок Василь Босий, strenuus militiae acribusque in ea ministeriis praefecturam Bersadae adeptus, часто нападав на татарські й турецькі землї, — Петриций оповідає, що після того козаки розлючені „non portus modo et proxima maris, sed interiora urbesque Turcarum penetrare, premere, excindere; cuncta incendiis, caede, sanguine complere; quin non multo post suggressi Constantinopolim, Caesarem venationi intentum trepidumque fuga intra moenia compulerunt, accensis circum vicis suburbiisque; quae omnia tunc forte praesenti ac velut per ludibrium super firmanda foedera misso nostrorum legato a Turcis e propugnaculis monstrabantur" (op. cit. 18—19). Зрештою анї ґеоґрафія анї історія у Дзвоновского не стоять на висотї. Обік козацьких нападів на Крим він тут же називає й Тесалїю, де козаки не були нїколи, і грабівництво Лїсовчиків у Московщинї. Малюючи Плахту героєм він тут же називає його побратимом Янчі, звісного мадярського ватажка розбійників, і Томші, такогож ватажка волоських розбійників, тай чинить його братом протестанта, супроти якого не криє ся зі своєю ненавистю. Перехвалки Плахти про силу та молодецькі штуки, такі як обаленє Турчина разом з конем на землю ударом пястука, як з'їханє на санках у низ із Каменецької стїни, випиванє бочки меду та півбочки горілки міг наш віршар узяти або з устної традициї, з анекдотів про козацьких чи яких иньших силачів, або й з оповідань деяких козацьких зайдиголов та сьміхунів,

що сяким чи таким припадком могли опинити ся в Кракові. Про одного такого авантурника оповідає Велєвіцкий під р. 1593. Вичисляючи здобутки єзуїтського дому в Кракові в тім роції він згадує також про одного старого козака, що знайшов там притулок. „Alius, annos natus septuaginta duos, quorum fere dimidium inter latrunculos Cosacos Turcis et Tartaris infensissimos exegerat, neque ab anno aevi sui 16 confessum se meminerat, cum Deo amicitiam rescissam instauravit“ (Wielewicki, op. cit. I, 177). Скілько всякої всячини міг наоповідати такий один бувалець цікавому краківському міщанинови!

Конець нашої брошури містить найцікавійшу річ, задля якої властиво ми й зняли розмову про брошуру та козака Плахту. На к. 10 об. і 11 містить ся тут українська пісня п. з. Pieśń Kozaka Płachty. Подаю в додатку її текст у фотоґрафічній подобизні, а тут зараз транскрипцию на нашу писовню, з розділом на вірші та з деякими поправками. Придививши ся уважно тій пісні приходимо до переконаня, що не може бути й думки про те, щоб вона була твором самого Дзвоновского[1]; коли що тут його, то хиба помилки та деякі польонізми, якими він силкував ся надштукувати руський текст у деяких місцях, де записав його не добре або де може співакови не дописала память. З його віршою про козака Плахту пісня не має нічого спільного; можливо, що він навмисно скомпонував свою віршу на те тільки, щоб мати інтродукцию для пісні, яку чув від якогось козака і вподобавши її хотів опублікувати. Транскрібуючи його текст я не берусь реституувати первісний український текст пісні в повній чистоті, хоча пізнійші варіянти сеї пісні, заховані ще в XIX в. в устах нашого народа, дають до сього досить можности.

Кулина.
Ой козачейку, пане-ж мій,
Далек же маєш домик свій?
Козак.
При березї при Дунаю,
Там я свою хижу маю:
Ліс зелений оздоблений

[1]) Близших звісток про сього польського письменника, краківського міщанина, псевдоніма, не маю; проф. Брікнер обіцяв ся подати їх у польськім виданю своєї „Історії польської літератури“. Про брошуру, а властиво лише про її першу часть коротко згадує Вішнєвский (Historya literatury polskiej VIII, 96).

Красним цьвітом, густим листом,
То дім мій, то покій.

Кулина.

Гой козачейку, пане-ж мій,
На чім же буде поїзд мій?

Козак.

Посажу тя за бедрами,
Привяжу тя тороками,
Бог над нами, кінь під нами,
Ти зо мною, я з тобою, —
Побіжим, поспішим!

Кулина.

Гой козачейку, пане-ж мій,
Який же буде покарм твій?

Козак.

Будем їсти саламаху,
Козацькую затираху,
При криниці без *тескниці*,
Будем їсти, будем пити,
Викрикати, *облапяти*.

Кулина.

Гой козачейку, пане-ж мій,
Що за роскіш буде мені?

Козак.

Да в день будеш коні пасти,
В ночи при мні ляжеш спати,
O północy ze wszej mocy
Ocucę, przewrócę
Дівоньку к серденьку.

Кулина.

Гой козачейку, пане-ж мій,
Який же буде постіль твій?

Козак.

Войлочище під бочище,
А сїдлище в головище,
В дубровиці на травиці
Я закрию і прикрию
Гормаком, жупаном.

Кулина.

Гой козачейку, пане-ж мій,
Сподобав ми ся живот твій.

Козак.

Любо-ж тобі горювати?
Дай преч з тобов поїхати!

Кулина.

Душе моя, я вже твоя!

Козак.

Ручку дай, а всїдай!

Кулина.

Я твоя!

Козак.

Ти моя!

Кулина.

Гой козачейку, пане-ж мій,
Не донесе нас коник твій.

Козак.

Не жури-ж ся ти для того,
Найдем в полю коний много,
А не найдем, то піш підем.
Нич лихого для любого
Пішки йти, з ним бути.

Кулина.

Гой козачейку, пане-ж мій,
Далек-же іще домик твій?

Козак.

Юже геть ті Запороги,
Конець нашої дороги.
Тут козаки все юнаки:
Здобуває — пропиває,
Що має — програє.

Кулина.

Гой козачейку, пане-ж мій,
Котрий же то домик твій?

Козак.

Ген катера розбитая,
Опанчою прикритая,
То мій херем, то мій терем,
Тут ховаю, що-же маю:
Рубашку, сермяжку.

Кулина.

Гой козачейку, пане-ж мій,
Вельми то благий єсть скарб твій.

Козак.

Козак щаслив, хоть не богат,
Нікому нич не виноват.
Він горює, він чатує:
Де пійду — здобуду,
Боярин, Татарин.

Кулина.

Да й що-ж ми то за бесіда,
Ні приятеля, ні сусіда!
Ти ся здобувати пійдеш,
А мене смутну відійдеш:
Ні з ким жити, розмовити,
Ні сестриці, ні зовиці
З козаком, гуляком.
Коли буде того много,
Пусть мене до дому мого.

Козак.

Коли схочеш поїхати,
Не буду тебе тримати.
Борзо всїдай да й од'їжджай
Ко чортом, всім лихом,
Люб човном, люб коньом.

Кулина.

Долї-ж моя нещасная!
Чого-м ся я дочекала;
На діл мене несла вода,
Тепер мене женеть біда.
Що-ж ділати? Проклинати?
Би пропав, що мене взяв
Дївчину зведену!

Поперед усього декілька уваг про язик пісні. Розуміє́ть ся, що в транскрипциї польського автора та ще й Краковянина характерні форми української мови в значній части затратились і текст Дзвоновского виявляє такі анї в польськім анї в українськім неможливі форми, як ozdebłeny, prytela, zwiedynu, pry mene. Мазуризмами можна вважати такі форми, як woyłocysce, hołowisce, boczysce, czochom = чого-м, lihoho = лихого; в загалї польонїзми: nic, w nocy, poiazd, wsiaday, posciołek, co, не говорячи про рядки 26—27, які мб. наш автор сам докомпонував по польськи, шоб заступити ними иньші, нецензурні слова укр. орігіналу. Декуди видно немов білорусизми: hete

Zaporohy (вважаю се непорозумінєм українського геть ті), za biadrami, dewońku, wielmi, pobeżym, sestryce, zołwice (gen. sing.). Інтересне надто gisty = їсти, писовня загально вживана в XVI в., первісно чеська. Ще цікавійші такі без сумніву руські форми, як kozaczeiku, prywieżu, leżesz, neżurysz sie, szczesliw, se zdobuwaty (сє здобувати), pust' (зам. пусти), dolisz moja (долї-ж, nom. sing.), — вони видають ся слїдами галицько-підгірського диялєкту і вказували би на те, що тут була й вітчина нашої піснї. На сю саму, навіть по троха гірську сторону вказують і такі слова, як хижа, рубашка (доси вживаєть ся в формі рубатка, coll. рубатє), благий в знач. нікчемний, нездатний. В кінцї варто звернути увагу на такі старі форми, як dalek (ряд. 2 і 51) зам. далекий, piesz poydem (ряд. 47, пор. у Волинській літоп. **пѣшь хожа, котелъ носа на плечевѹ**); останки таких форм задержали ся в деяких словах і доси (рад, здоров), иньші стрічають ся в піснях старшої формациї, прим. у однім весільній піснї в Нагуєвичах співаєть ся:

Уставай сваненько раненько,
Підливай виноград частенько,
Аби той виноград зелен був,
Аби наш староста весел був.

Слово облапяти, заховане тепер лише в польськім та в деяких західно-укр. диялєктах (прим. на Угорській Руси), уживало ся в XVI—XVII в. загально в нашім письменстві. „Bez tesknicy“ — іменника тескниця чи тосквиця наша мова не знає,. хоча є прислівник тоскно. До старих слів належить і терем, тепер не вживане в розмові, але заховане в деяких піснях, наприм.

Ой у поли там терем,
Стоїть він там сам оден;
А із того терема
Вийшла вдова молода. (Пор. Гол. III, 22, 23).

Покладене обік сього слово cherem мб. турецьке гарем; оба ті слова в звязку заховали ся досї в галицько-руській приповідцї: „Обіцьиє гóреми-тéреми“ в значіню: обіцює золоті гори, якесь велике добро — трохи чи не ремінїсценция отсеї самої піснї, де козак заводить дївчину до безверхої халабуди і каже гумористично: „То мій херем (або герем), то мій терем“. Hormakom — від старого слова гормак або ґермак — довга одежа; назва уживана у наших письменників XVI—XVII в., у Вишен-

ського кгермачок, vestis talaris vulgi in publicum prodeuntis, як поясняє се слово Кнапский (див. Linde, Słownik II, 44).

Як уже було сказано, пісня про козака й Кулину заховала ся до нашого часу в кількох варіянтах, записаних у Галичині й на Україні, хоча анї один із них не дорівнює анї повнотою анї викінченєм форми текстови Дзвоновского (див. Головацкій Нар. пѣсни Гал. и Уг. Руси I, 120—122; III, 58; Wacław z Oleska, Pieśni polskie i ruskie 392—393; Żegota Pauli, Pieśni ludu ruskiego w Galicyi II, 26). На Вкраїнї один уривок, записаний не знати де, знайшов Чубінський в рукописній збірцї Кулїша (Чубинскій, Труды т. V, стор. 953); два уривки маємо в збірцї Б. Грінченка „Этнографическіе матеріалы" III, 193—195. Просторий варіянт у першім томі збірки Головацкого — мабуть його власна компіляция; він не подає, анї де, анї ким записана пісня, але покликає ся на Вацлава з Олеська і на свої чотири записи; другий його варіянт також невідомо де записаний. Подаю тут для порівнаня з текстом Дзвоновского просторий варіянт Головацкого (зву його далї коротко А), зводячи далї до купи иньші варіянти тої самої піснї, а також деяких иньших, що позичили з неї уривки тексту, або й навпаки, дали уривки свойого тексту до компіляциї Головацкого.

Гол. А.

Гей їхав козак з України,
Надибав дївчину край долини:
Над річкою край дороги
Вимиває білі ноги.
Козак бачив, конем збочив,
А підбігши з коня скочив:
„Стій дївчино, не лякай ся,
Та з козаком привитай ся,
Дївчино тай небого!"

„Ой ти дївчино, ти мила моя,
Як же тя кличе мати твоя?"
„Біг мня створив дївчиною,
Піп мня хрестив Кулиною,
Козаче тай небоже".

„Кидай, дївчино, сію долину,
Вандруй зо мною на Україну!
На Вкраїнї, в Запорожю

Козаченьки пробувають,
Красних панянок не мають;
Лиш в нас гори золотії,
Аріченьки медовії,
А травоньки шовковії,
Кулино тай небого!“

„Ой ти козаче, ой ти пане мій,
Який же буде поїзд твій?“
„Не жури ся, ти Кулино,
Ти дівчино, ти небого:
Посаджу тя за бедрами,
Обвяжу тя тороками,
Кулино тай небого!“

„Ой ти козаче, ой ти пане мій,
Який же буде обід твій?“
„Не жури ся, ти Кулино,
Ти дївчино, ти небого!
Будем їсти, будем пити
При криницї-студеницї
Козацькую саламаху,
Козацькую затераху,
Кулино тай небого!“

„Ой ти козаче, ой ти пане мій,
Який же буде нічлїг твій?“
„Не жури ся, ти Кулино,
Ти дївчино, ти небого!
Є у степу трави много,
Нагребемо, постелимо,
Войлочище під бочище,
Кульбачище в головище,
Кулино тай небого!“

„Ой ти козаче, ой ти пане мій,
Який же буде палаць твій?“
„Не жури ся, ти Кулино,
Ти дївчино, ти небого!
А у степу край Дунаю,
Там я свою хижу маю:
Густим лїсом обсажена,
Красним цьвітом оздоблена, —

Все що маю, то сховаю
В рукавицю на полицю,
    Кулино тай небого!“

„Ой ти козаче, бодай ти пропав!
На що ти мене з собой намовляв?“
„Сама-сь, дївко, поблудила[1]),
Що-сь козака полюбила;
Бо козаки то голяки:
У козака душа в тїлї,
А сорочку воши з'їли,
    Кулино тай небого“.

„Ой ти козаче, ой ти пане мій,
Який же буде ров'їзд твій?“
„Не жури ся, ти Кулино,
Ти дївчино, ти небого!
Є у степу доріг много:
Куда схочу, туда скочу,
Хоть ік лїсу, хоть ік бісу,
Хоть у поле, хоть у море,
    Кулино тай небого“.

Усї варіянти нашої піснї мають виразну строфічну будову; вона найкраще проведена в текстї Дзвоновского (кожда строфа має 2 8-складові вірші форми 5+3, 4 вісьмоскладові форми 4+4 і на кінцї один коротший зложений з двох рівних римованих половинок, форми 3+3); у варіянтї А в Головацкого видно вже значне попсованє тої будови, в вар. Б, з якого маємо лише 3 строфи, однаково збудовані лише дві перші, а третя попсована; ще більше попсована ся будова у Вацлава з Олеська: перші дві строфи однакові, так само три остатнї, але відмінні від двох перших; між ними одна відмінна і від перших і від остатнїх. У Кулїша лише 3 строфи, подекуди близші до тексту Дзвоновского від иньших варіянтів, але всї три неповні. Загалом текст Дзвоновского має повних строф 13, Голов. вар. А має 9, вар. Б лише 3, у Вацлава з Олеська 6, а у Кулїша 3. Ось детальне порівнанє тих текстів.

Голов. А вірші 1—9 не мають собі паралєлї анї у Дзвоновского анї в иньших варіянтах крім одного Вацлава з Олеська, де ся строфа виглядає ось як:

[1]) У Голов. очевидна помилка: побродила.

Hej jichaw kozak z Ukrainy, z Ukrainy,
nadybaw diwczynu kraj dołyny, kraj dołyny,
kraj dołyny, kraj dorohy,
bili ruky, bili nohy,
kraj dołyny, kraj dorohy, kraj dorohy.

Повторене остатнїх слів у двох перших рядках сеї і кождої дальшої строфи показує, що пісню співано на мельодию відмінну від первісної; в остатнїм рядку співак очевидно забув первісний текст і штукував як будь повторяючи слова.

Голов. А вірші 10—14 також не мають паралєлї нїде крім Вацл. з Олеська, де ся строфа читає ся ось як:

Ach ty diwczyno, rozłuko moja, rozłuko moja,
ta powidż meni, jak tobi imia, jak tobi imia?
Boh mia sozdaw diwczynoju,
pip mia nazwaw Kałynoju,
diwczynoju, Kałynoju, Kałynoju.

Чи маємо отсї дві перші строфи, що творять немов епічну експозицию маленької новельки, яка відіграє ся далї в драматичній формі, вважати приналежними до первотвору піснї, чи пізнїйшим додатком? Текст Дзвоновского не має сього вступу, так само, як не мають його деякі иньші анальоґічні, чисто діяльоґовані піснї, прим. про парубка отроєного вдовою (Голов. Нар. пѣсни II, 584, пор. М. Драгоманов, Розвідки II, 194—195), жартлива розмова дївчини з Василем (Голов. III, 191), розмова дївчини з милим, що хоче від'їжджати (Голов. III, 153), і т. и. Така діяльоґова форма властива самим початкам індівідуальної лїричної піснї, коли та лїрика починає виділювати ся з хорового співу і проявляє себе зразу в формі розмови одиниці з хором (улюблена форма веснянок), а далї одиниці з одиницею.

Голов. А вірші 15—23 не мають паралєлї в жаднім иньшім варіантї піснї про Кулину, та за те знаходимо ті самі вірші в иньших піснях, як ось Голов. I, стор. 116—118 (два варіанти), в компілятивній піснї Ж. Паулї (Żegota Pauli, Pieśni ludu ruskiego w Galicyi II, 29), повторений у Голов. III, 54. На жаль варіант Головацкого I, стор. 116—117 очевидно компільований і ретушований самим збирачем (він покликає ся на вар. Żeg. Pauli II, 29, що має з ним спільних усього 6 рядків і на свої два записи не знати відки взяті), і тому для критики тексту

важний властиво лише другий варіант (Гол. І, 117—118, що має спільних 10 рядків з варіантом Головацкого). Там сей уступ, перенятий до пісні про Кулину, виглядає так:

Козак дівча підмовляє:
„Вандруй, вандруй, дівча з нами,
З молодими козаками.
А в нас верби грушки родять,
В нас дівчата в злоті ходять;
А в нас гори золотії,
А в нас ріки медянії.

Більше заокруглений і краще оброблений варіант сеї пісні записала пані Ольга Озаркевичева в Лолині, де ся пісня війшла в цикль весільних обрядових пісень. Подаю тут сю пісню в повні крім кінцевого уступу, який уже відмінним розміром сьвідчить про своє окреме походженє.

Ой сеї ночи аж до північи
Наш Василечко не спав,
Наш Василечко не спав,
Оленку си підмовляв.
„Ти Оленочко, сива зазулечко,
Забирай же ся з нами!
У нас гори все не такії,
У нас гори все кремянії;
У нас трави все не такії,
У нас трави все шовковії;
У нас поля все не такії,
У нас поля все ружовії;
У нас кернички все не такії,
У нас кернички все медянії;
У нас садки все не такії,
У нас садки все терновії;
У нас верби горіхи родят,
У нас дівки у сріблї ходят“.
Оленка молоденька
Цїлу нічку не спала,
Цїлу нічку не спала,
Пріч ся віберала.
Їхали єдну гору,
Тай їхали і другу;

На третій горі
Стали си спочивати;
Стали си спочивати
Тай двоє розмовляти.
Оленка молоденька
Яла го ся питати:
„Де гори кремянії,
Де трави шовковії,
Де поля ружовії,
Де кернички медовії,
Де садки терновії?“
Каже ї Василечко:
„Уповім ти, Оленочко.
Тож поля ружовії
Твої личка румянії;
Тото трави шовковії —
Твої коси жовтенькії;
А кернички медовії —
Твої губки солодкії;
А то садки терновії —
Твої очка чорненькії“.
Оленка стала, задумала ся
Та щиренько заплакала:
„Боже-ж мій Боже, тепер каю ся,
Щом кепско ізробила!
Маю таточка як соколика,
Том єго відступила.
Ой Боже, Боже, тепер каю ся,
Щом кепско ізробила:
Маю матїнку як ластівочку,
Тепер єм ї лишила“[1]).

Хоч і як се може йти на перекір утертим поглядам про старинність весільних пісень, а ще в такім глухім куті як Лолин, а про те порівнанє отсеї пісні з цитованими висше варіянтами пісні про увезенє дівчини козаками показує наглядно, що отся весільна пісня новійша від козацьких, сьвідчить про висший ступінь артистичної рефлексиї, переносить подію із сфери грубого, майже цинічного відношеня до жінки (див. особливо Гол.

[1]) Zbiór wiadomości do antropologii krajowej, t. X, пісня ч. 127.

І, 117 де козак говорить дівчині: „А хто умний і розумний, нех ся не дасть на підмову козакови молодому“) у сферу далеко більше утонченого чутя. Не входячи близше в розбір сього дуже інтересного питаня, чи була ся пісня первісно зложена як обрядова пісня, чи війшла туди пізнїйше, зазначую тут лиш се одно, що вона, хоча має тему майже ту саму, що й пісня про Кулину (підмова козака, але далеко більше поетичними та гіперболїчними образами, потім розчароване і жаль дівчини), повстала окремо від нашої. Переконує нас у сьому відмінний, коротший розмір і цїлковитий брак строфічної будови у всіх варіянтах, де вірші римують ся попарно.

Голов. А вірші 24—30 відповідають Дзвон. віршам 8—14, у Вацл. з Ол. стр. 5. Тілько строфа Дзв. богатша змістом, бо в Гол. три, а в Вацл. з Ол. аж 5 рядків шабльонових, що повторяють ся і в иньших строфах, так що властиво спільні всїм трьом варіянтам лише 4 рядки: запитане Кулини, а з відповіди козака Гол. р. 28—29 = Дз. 10—11. У Вацл. з Ол. надто набаламучено: в питаню Кулини річ іде не про поїзд, а про посаг, зовсїм невідповідно, а козак говорить: посажу тя за підрами — видно той хто записував, не розумів записаного; так само не до ладу зам. обвяжу положено: обдару тя тороками.

Голов. А вірші 31—39 відповідають Дзв. 15—21, Вацл. з Ол. стр. 4. В обох варіянтах записаних із уст народа замісь польонїзму „покарм“ маємо „обід“; словам Дзв. pry krynicy bez tesknicy у Голов. відповідають щиро-руські „при кирницї-студеницї“; у Вацл. з Ол. анальоґічного вірша нема зовсїм; козацьку саламаху у Вацл. з Ол. названо не затирахою, а завертахою.

Голов. А р. 40—48 відповідають Дзв. р. 29—35, Гол. Б р. 1—8, у Вацл. з Ол. стр. 6. Властиво в сьому остатньому варіянтї з Дзв. спільне лише питане Кулини; два рядки відповіди козака:

Jest tam w poli trawy mnoho,
postełym sy pid soboju —

відповідають хиба рядкам 44—45 Гол. А. У Гол. Б замісь сих двох рядків маємо три ось які:

Постелимо войлочище,
Під голову кульбачище,
Ой а з верха опанчище.

Голов. А р. 49—59 відповідає Дзв. р. 1—7 і 62—63. Як бачимо, в Голов. стягнено разом дві строфи первовзору і тому строфа вийшла за велика. В варіянті Куліша заховано більше рядків з тексту Дзв., а власне К. р. 8—12 відповідають Дзв. 59—63, тілько р. 8 читаємо: „Гей катерко розбитая", а р. 10 повторено два рази: „то мій терем". Дивна річ, що неясне слово Дзв. kathera (мб. кватира, а´може каторга = великий човен?) заховало ся майже живцем у Кулішевім „катерка"; не знати, чи мова тут про віконце, в якім була лиш одна кватирка, тай та розбита й заткана драною опанчею, чи про розбитий човен, витягнений на беріг і перемінений на буду та накритий драною опанчею.

Остатні дві строфи вар. Гол. А не мають нічого спільного з текстом Дзв. крім питаня Кулини (р. 68—69 = Дзв. 8—9). Ще 3 рядки з тексту Дзв. заховали ся в варіянті Вацлава з Олеська, причеплені до питаня Кулини про поїзд:

Jest tam w poli koni mnoho,
iak złapaiem, tó pojidem,
ne złapajem, piszki pidem, —

відповідь виємково ліпше заострена і красша що до форми, ніж у тексті Дзвоновского. Варіянт Куліша крім цитованих уже рядків заховав із тексту Дзв. р. 1—4, 54—55, 66—70, при чім остатні три рядки, не зовсім ясні у Дзв., тут виглядають так:

Він горює, він готує,
Где поїде — роздобуде,
У боярина, Татарина. (Чуб. V, 954).

„Готує" виглядає так, мов помилка такого, що переписував текст писаний руськими буквами; анї при передачі пісні з наслуху, анї при переписуваню з тексту писаного латинкою така помилка неможлива, а само „готує" тут очевидно не дає доброго значіня зам. перв. „чатує". Значить, Кулішів варіянт — якийсь обривок писаного тексту нашої пісні.

Остатня строфа Гол. вар. А має дещо спільного з Гол. вар. Б (III, 58), хоча сей другий більше поплутаний:

Виїдемо в чисте поле:
В чистім полю дві могили,
Дві дороги, дві могили,
А третя моя.

Одна іде до лїса,
А другая до біса;
На котру хоч, на тоту скоч,
А третя моя.

Сей мотив розбіжних степових доріг, що має в собі також символїку неоднакової долї ріжних людий, а тут являєть ся характеристикою очайдушного, непевного козацького житя, находить ся нераз в укр. нар. піснях. І так в однїй піснї козак, блудячи по степу, питає зазулї:

Зазуленько, моя ненько,
Скажи менї доріженьку!
Скажи менї слїд-дорогу
До мого вірного роду!

На се зазуля відповідає йому:

„Буде тобі, козаченьку,
Аж три доріженьки вкупі:
Їдна у Рим, друга у Крим,
А третяя в Запороже“. (Чуб. V, 946).

Передостатня строфа Голов. вар. А (рядки 60—67) вяжеть ся ще з одним варіянтом піснї про увезенє дївчини козаком, про який ми доси не згадували і який треба обговорити окремо. Сей варіянт надрукований у Жеґоти Паулї[1]) з допискою „Ukraińska“ і без зазначеня, відки взяв його збирач. Наводжу його тут у цїлости, переписуючи на наші букви:

Не против дня, против нічки
Підмавляє козак прічки
Молодую дївчиноньку.
„Чи ти, милий, шляхи знаєш,
Що ти мене підмовляєш,
Молоденький козаченьку?“
„Коли-б же я шляхів не знав,
То-б я тебе не підмовляв,
Молодую дївчиноньку“.

Не против дня, против нічки
Помандрував козак прічки

[1]) Żegota Pauli, Pieśni ludu ruskiego w Galicyi, Lwów 1839, t. II, 26—28.

З молодою дївчиною.
Питаєть ся дївчинонька
В молодого козаченька:
„Ой козаче, паноньку мій,
Ой ци маєш ти дворик свій?“
„Край Дунаю пробуваю,
Там я свою хижу маю“.

Питаєть ся дївчинонька
В молодого козаченька:
„Де будемо ночувати?“
„Ой де буде жито зжате,
То там будем ночувати“.

Питаєть ся дївчинонька
В молодого козаченька:
„Що будемо постилати?“
„Ой у тебе запасчина,
А у мене сїрачина,
То те будем постилати“.

Питаєть ся дївчинонька
В молодого козаченька:
„Чим будемо покривать ся?“
„Як наступить чорна хмара,
То вона нас повкриває,
Молодая дївчинонько“.

Питаєть ся дївчинонька
В молодого козаченька:
„Ой чим будем умивать ся?“
„Я вмию ся росоньками,
Ти вмиєш ся сльозоньками,
Молодая дївчинонько“.

Питаєть ся дївчинонька
В молодого козаченька:
„Чим будемо утирать ся?“
„Ой я утрусь китайкою,
Тебе утру нагайкою,
Молодая дївчинонько“.

Ой приїхав до Дунаю:
Нї хатинки, нї хижинки,

Де ся діти дівчиноньці.
„Бодай тебе перун убив,
Що ти мене з розуму звів,
Молодую дівчиноньку“.

Як бачимо, що до змісту ся пісня зовсім сходить ся з піснею Дзвоновского, хоча спільні з нею має всього 4 рядки (15—19 = Дзв. 1—4), тай то з маленькою відміною в р. 2. Нема сумніву, що се иньша, новійша редакция тої самої пісні, зроблена відповідно до иньшої мельодиї. Хоча розмова ділить пісню на рівні уступи, то про те строфічна будова тут значно затратилась, так само рим трактуєть ся дуже свобідно і значна часть віршів полишена зовсім без риму; строфічну будову нагадує лише рефрен, що також не видержаний усюди. Ся пісня розвиває ширше деякі мотиви ледво зазначені в тексті Дзвоновского; там козак іронічно відповідає на наївні запити дівчини, господарської дочки; тут він кінчить брутальною погрозою. З другого боку отся редакция вяжеть ся з деякими варіянтами, розібраними висше, особливо з Гол. Б, де в стр. 2 Кулина також питає козака: „Та чим ми ся повтираємо?“ і на се одержує відповідь склеєну з двох строф отсеї другої редакциї:

„Не жури ся, ти Кулино,
Ти дівчино, ти небого!
Я росою, ти сльозою;
Я утру ся китайкою,
Тебе удру нагайкою,
Кулино тай небого“.

Остатня строфа сеї редакциї нагадує по троха сумне положенє дівчини в козацькій степовій халабуді у Дзвоновского р. 59—60 і її проклятє тамже р. 90—91 та Гол. А 60—61, хоча стилїзация тут зовсім самостійна.

Передостатня строфа Голов. варіянта А вяжеть ся ще з двома варіянтами нашої пісні, ще дужше попсованими ніж попередні і надрукованими в збірці Б. Грінченка (Этнографическіе матеріалы собр. Б. Д. Гринченко, т. III. Черниговъ 1899, стор. 193—195). Де записані ті варіянти, на жаль незвісно; впорядчик зазначив лише, що один узятий із паперів Лукашевича, а другий записаний Тр. Зіньківським. Варіянт Лукашевича зачинаєть ся так:

Їхав козак з України,
Да пагибав дівчину край долини.

„Ой стань, руку дай,
І на мене поглядай,
На мене молодого
Й на коника вороного, —
Дївчино моя, серце моє!“

„Ой ти козаче, паночку мій,
Чи є у тебе хоч жупанок твій?“
„Я жупана не маю,
Під свитину сховаю,
Дївчино моя, серце моє!“

Далї повторяєть ся знов стр. 1 дословно, по тім дївчина промовляє:

„Ой ти козаче, паночку мій,
Чи є у тебе хоч куріньок свій?“
„Я куріня не маю,
Край Дунаю хату маю,
Лопухами укриваю,
Квіточками украшаю,
Дївчино моя, серце моє!“

Ще раз повторяєть ся стр. 1, і знов запитує дївчина:

„Ой ти козаче, паночку мій,
Чи є у тебе хоть коничок твій?“
„Ой я коня не маю,
Край Дунаю табун маю:
Як піймаю, дак поїдем,
А не піймаєм, пішки підем,
Дївчино моя, серце моє!
В мене тілки душа в тїлї,
А сорочку воши ззїли;
Через спину стежку вбили,
Як до річки пить ходили,
Дївчино моя, серце моє!“

Нарештї варіянт Зїньківського з козака робить уже улана, в його промови вставляє зовсїм недоладні дотепи, та про те декуди має живі ремінїсценциї старого тексту.

Виїхав козак в Україну,
Тай побачив дївчиненьку край дороги.
Як побачив, с коня скочив:

„Ти дївчино, серце моє, квіточко моя,
Кров бураковая, а душа часниковая,
Не лякай ся мене,
Ізо мною улаником обізнай ся!“
„Ой ти улан, ти мій пан,
Чи є в тебе хоч дім свій?“
„На Дунаю хату маю,
Всю худобу поховаю“.

Далї улан уже називає дївчину Ганнусею, а на її питанє, чи є в нього кінь, відповідає:

В чистім полї много коней,
Є і карі, є і гнїдї;
Як іспіймем, то поїдем,
Як не піймем, пішки підем“.

На дальше питанє дївчини, чи є в нього свій хлїб, улан відповідає:

„Соломаха, затераха:
Як затрем — поїмо,
Не затрем — так будем“.

Нарештї на питанє, чи є в нього кожух, він, як і в попереднїм варіянтї, відповідає цинїчним чотиростихом:

„Кожушину воши взїли,
А сорочку росточили,
А на спинї стежку вбили,
А до річки пить ходили“.

Отже треба сказати, що сей чотиростих живе в устах народа як окрема співанка, яку часто можна чути в часї танцю в ріжних варіянтах. У Нагуєвичах я записав такий:

А в козака душа в тїлї,
Реверенду вуши взїли;
По за плечі стежку мали,
За обшивков ночували.

Се був правдоподібно один із тих гризких насьміхів, що ними сїльські парубки відплачували ся двірським козакам та гайдукам за канчуки, якими ті щедро надїляли їх з панського наказу. Певна річ, що з піснею про увезену дївчину ся ущиплива пісня первісно не мала нїчого спільного, а лише пізнїйше прилипла до неї, коли поводженє козака з дївчиною в піснї зробило ся брутальнїйшим та цинїчнїйшим.

Та хоч які пізнї та попсовані оба варіянти у Грінченка, все таки маємо в них зерна старої традициї. Козацька хата край Дунаю умаєна цьвітами та прикрита листєм нагадує Дзвон. р. 3—7 та Голов. А, 53—56; козацький табун, із якого треба зловити коня, нагадує Дзвон. р. 45—47 та варіянт Вацлава з Олеська; ще ширше розвиває сей мотив вар. Зїньківського, а його двостих про козацьку хату, в якій захована вся його худоба, нагадує Дзвон. 62—63 та Голов. А, 57—58. Рядки про козацьку страву-саламаху у Зїньк. не тілько заховали старе та зрештою мало вживане слово „затераха", але розвинули мотив про незовсім правильні козацькі обіди на взір попередної строфки про коний.

Кінчу. Щасливий припадок, яких певно не повторить ся богато, се-б то надруковане якимсь малозначним польським віршарем XVII в. тексту української піснї, дав нам змогу віднайти коли не прототип, то бодай найстаршу і найповнїйшу форму інтересної і досить розповсюдженої, та тепер уже майже забутої укр. нар. пісні (менї прим. не доводилось чути її або хоч би про неї в устах люду нїколи). До яких же висновків доводить нас детальне порівнане всїх доси збережених варіянтів і їх обопільних перехрещувань та мішаня з иньшими мотивами? Чи позволяє нам ся студія зробити які висновки про характер та єство народньої творчости та еволюцию її форм?

Придивляючи ся ріжним варіянтам нашої пісні, записаним у ріжних сторонах України на протязї майже цїлого XIX в., ми можемо завважити два інтересні явища: найчисленнїйші і найповнїйші варіянти заховали ся в Галичинї, сторонї, на яку диялектольоґічні прикмети тексту Дзвоновского вказують як на вітчину первовзору піснї. В российській Українї пісня перейшла на той бік Днїпра мабуть лише в двох неповних варіянтах (друк. у Грінченка); третїй варіянт — Кулїша, то якийсь відривок перенятий із неповного писаного тексту. Загалом пісня на Вкраїнї розширена мало і тепер близька забутя. Зглядно повний і заокруглений український варіянт Жеґоти Паулї являєть ся індівідуальною, сьвідомою перерібкою первісного тексту, перерібкою доконаною якимсь професіональним співаком, мб. із тих, що в XVIII і XIX в. були при дворах польських панів і від яких лишило ся значне число дворацьких пісень, що по части перейшли також в уста народа; власне ті піснї, брані чи то безпосередно з уст таких співаків, чи з писаних співанників, заповняють у великій части збірки Вацлава з Олеська й Жеґоти

Паулї, та займають не мало місця і в збірцї Головацкого під куріозним титулом „Думки образованнаго сословія“ і також у иньших віддїлах.

Друга увага, на яку наводить нас розбір ріжних текстів нашої піснї, се те, що найстарший звісний нам текст — Дзвоновского — заразом і найкращий що до форми і найповнїйший що до змісту. Пізнїйші варіянти додають лиш одно важне — епічний вступ до чисто драматичного тексту Дзвоновского. Все иньше в тих варіянтах, то або вставки брані з иньших пісень, або попсоване (з малесенькими виємками) старшого тексту, попсоване строфічної будови, верзіфікациї, вводжене більше цинічних та брутальних мотивів у зміст. І то не для того, щоб сьвідомість відносин, на яких повстала пісня, затемнила ся в памяти співаків, як се буває при піснях історичних. Тілько в однім, найпізнїйшім варіянтї можна добачити таке затемнене, заміну козака уланом. А загалом вид являєть ся такий, немов би ми з висшого поетичного рівня сходили на низший, або немов би річ утворена талановитою одиницею, пішовши з рук до рук, обтовклась, стратила первісні ясні контури. Се суперечило би в повнї теорії коллєктивної народньої творчости, особливо довших, епічно-лїричних пісень, і потверджувало би, хоч малесеньким прикладом, думку італїянського вченого Доменїка Компаретті: „Кожда поема без виїмка, чи безіменна чи нї, була індівідуальним твором, дїлом штуки“[1]). Та про се може прийдеть ся детальнїйше говорити иньшим разом, при розборі козацьких дум.

[1]) Domenico Comparetti, Der Kalewala oder die traditionelle Poesie der Finnen. Historisch-kritische Studie über den Ursprung der grossen nationalen Epopöen. Deutsche, vom Verfasser autorisierte und durchgesehene Ausgabe. Halle 1892, стор. 321.

NAAA

W Kámieńcu przez zdrowie Królá Páná mego/
Ná ſankách puściłem ſie z muru choć przykrego.
Cztery Bierki ná obiad nie wiele to było/
A Miedcu beczkę wypić duſzkiem ſie tráfiło:
Gorzałeczki puł beczki/ dla cczáwego brzuchá
Záżywałem/ nie rmiał tego nigdy Muchá.
Száblá z dwu wozow ſtáły v boku wiśiáłá/
Rzadka Turecka ßyiá áby ią wytrwáłá.
Dwie piędzi oko moie od drugiego oká/
W Jámbołdzie vdawiłem okrutnego Smoká:
Szudłkiem wieprzam w łeb zábił/ z derenia twárdego
Gdym ściſnął/ wypędziłem záraz wodę z niego.
Tákiey cnoty Junacy dochodźcie y ſławy/
Aby wáße ſłynęły poczciwe zabáwy.
Bo tákiego pámiątká ná wieki nie zginie/
Ktory Oyczyzny broniąc/ pięknie wßędy ſłynie.
Nie z ſwoich krew wypiiáć/ nie z ſwych ſie bogácić/
Nie gwałtem/ ni łupieſtwem/ dobrych ludzi trácić.
Ale obrácáć ſerce mężne ná pogány/
Chceßli ábyś ſromotney nie wziął w ſławie rány.
Abo ná palu nie śiadł/ dębowym wyſoko/
Lub w káydánách chodził gdźie w Turcech głęboko.

Pieśn Kozaká Pláchty

Hoy Kozáczeiku pánieß moy/ Dálekże máieß domek ſwoy
&c. Pry Berezy/ pry Dunáiu/ Tám ia ſwoiu chyzu máiu/

DUMA

List zeleny/Ozdebleny/Krasnym switem/Hustym listem
To dom moy/ To pokoy/ Kuliná.
Hoy Kozáczeiku páneß moy/ Naczymże budet poiazd
Rz. Posážu te zá biodrámi/ Prywiezu te torokámi. (moy
Boh nád námi/Koń pod námi: Ty zemnoiu/Ja z tobo
Pobežym/ pospießym/ Kuliná. (iu.
Hóy Kozáczeiku páneß moy/ Jákiž budet pokarm twoy:
Rz. Budem gisty ſálámáchu/ Kozackoin ſátyráchu.
Pry krynicy/ Bez reſknicy/ Budem izty/Budem pity/
Wykrykáty/ Obłápiáty/ Kuliná.
Hoy Kozáczeiku páneß moy/ Sczo zá roſkoß mne budet
Rz. Day w deń budeß koni pásty/ W nocy pry mene leżeß
O pułnocy/ ze wßey mocy/ ocućim/ prewroćem/ (ſpáty
Dewonku/ Serdenku/ Kuliná.
Hoy Kozaczeiku páneß moy/Jákiž budet pośćiołek twoy
Rz. Woylocyſce podboczyſce/ A siedliſcze w hołowiſce.
W dubrowicy/ Na trawicy/ Ja zákriju/ y prykryiu.
Hormakom/ Zupanom/ Kuliná. (twoy
Hoy Kozáczeiku páneß moy/ Spodobał mi ſie żywot
Rz. Luboß tobie horowáty/ Day precz ztoba poiecháty.
Dußo moiá/Ja inż twoiá/ Ruczku dáy/ á wśiday/
Ja twoiá/ Ty moiá/ Kuliná.
Hoy Kozáczeiku páneß moy/ Nezneset nas konik twoy:
Rz. Nezuryß ſie ty dla toho/ Naydem w polu koni mnoho
A nie naydem/ To pieß poydem/ Nic lihoho/ dla luboᵒ
Teper pity/ Z nim byty/ Kuliná. (ho/

Hoy

E.

Hoy Kozáczeiku pánesz moy/ Dálekzeiscy domek twóy?
Rz. Inze hete Zaporohy/ Koniec nászey iest dorohy.
Tut Kozaki/ Wse Ionaki/ Zdobywáiet/ Propiwáiet/
Szczo máiet/ Pregráiet/ Kuliná.
Hoy Kozáczeiku pánesz moy/ Kotoryze tu domek twóy?
Rz. Hen kothera rozhitaia/ Oponczoiu prykrytáiá. (maiu
To moy cherem/ To moy terem/ Tut chowáiu/ sczóże
Rubaszku/ Sierміeszku/ Kuliná (twoy?
Hoy Kozáczeiku pánesz moy/ Wielmi to bláhy iest skarb
Rz. Kozak szcześliw chot niebohat/ Nikomu nic niewino-
On hornie/ On czotuie/ Gde poydu/ Zdobudu/ (wat
Boiáryn/ Tátáryn/ Kuliná.
Day szczosz mi tu zá besidá/ Ni prytela/ Ni susidá.
Rz. Ty se zdobywáty poydesz/ A mnie smutnoiu odeydesz:
Niskim zyty/ Rozmowity/ Ni siestryce/ ni Zółwice/
Z Kozakom/ Z hulakom/ Kuliná.
Koli budet toho mnoho/ Pust mene do domu moho.
Rz. Koli z choćesz poiecháty/ Ne budu tebe trymaty.
Borzo wsiday/ Day odiezday/ Ku czortom/ Wszem
Lub czołnom/ Lub koniem/ Kuliná. (lichom
Dolisz moiá niesczesnáiá/ Czochom se ia doczekálá:
Rz. Ná doł mene nesłá wodá/ Teper mene zenet bidá.
Sczosz diláty/ Preklináty/ By propał/ Co mene wział
Diwczynu/ Z wiedynu/ Kuliná.

УГРОРУСЬКІ ДУХОВНІ ВІРШІ.

Подав **Володимир Гнатюк.**

[Далї].

55. Р. III. Ч. 15.

Благодатныя органы, гуслѣ духа святаго,
Васілія великаго, кесаріи Кападокійскія.

Григорія Богослова і ритором сладка,
Достойно можем воспѣти, Грѣгорія восхвалити.

Іоана Златоуста, Константіна цариградска,
Орган духа святаго, Іоана Златоустаго.

Василіє чюдотворче, сіротам и вдовам єси отче,
Сохрани нас от напасти, не дай нам в грѣх впасти.

Грігоріє Богослове, іерарховъ началниче,
От стада Христова отгнал єс Арія волка далече.

Іоане Златоусте, храни стадо своє,
Нынѣ и присно и во вѣки от волков губящіх.

56. Р. І. Ч. 2.

Излияй ся благодать от устъ твоихъ отче,
Ти былъ єси пастырь добрый, Васїлиє святче.
Учай словесная овца, вѣровати въ Бога отца
В тройци єдиной.

Когда демонъ Евлавїю за жену записалъ,
Тогда святый Васілиє пречъ демоны отгналъ.
Плачетъ, болитъ Кесаріє, велми молитъ Васїлиє,
Абы бѣсы отгналъ.

Святителю Василиє, отче щедротливый!
Молю ти ся, пастырю, буть мнѣ милостивый.
Записал ся мой мужъ врагу[1]), Луцѣперу пекелному,
Своєю кровию.

Замкнулъ святый Василіє Евлавїю въ дому,
А самъ пошолъ молити ся ко самому Богу.
Помилуй мя, Боже Отче, всего свѣта и мой творче,
Избавителю мой.

1) Нам. вдругу, як в ориґіналї.

Кай ся грѣховъ, человѣче, покуты держи ся,
Створителеви своєму съ слезами моли ся;
Бы тя врази не вловили, во адъ, сѣ[р]ку не вкинули,
Где будетъ горѣти.

Рече демонъ Васїлию: Не чини намъ пакости,
Бо онъ ся намъ записалъ за тѣлесныя сладости.
Теразъ от насъ отбираєшъ, въ руки наши намъ не даєшъ
Слугу нашего.

И глаголетъ Василїє: О чловече, муже!
Евлавиє! Бой ся Бога, согрѣшилъ єсъ дуже.
Бога Отца отступилъ єсъ, Духа свята похулилъ єсъ,
Сына божия!

Славословїє спѣваютъ, демоны пречь утѣкаютъ
И записы вертаютъ; облакомъ с церкве утѣкаютъ
Велми барзо Евлавію проклинаютъ
Слугу своєго.

Паралєлї: Житє і Слово, III, ст. 307—312. В. Гнатюк, Лїрники, ст. 33—34. — Р. II. Ч. 25. — Р. VI. Ч. 8. — Р. III. Ч. 10. — Відмін не подаю тому, що є друковані варіянти та що ще один прийде низше, у другім роздїлї.

57. Р II. Ч. 27.

Человѣкъ єдин богачъ былъ,
Роскошне жилъ такъ и пилъ,
В драгихъ шатахъ всегда ходилъ.
Але предъ єго враты
Лежалъ Лазарь убогій,
Нагій, худый, вредовый.
Ишолъ богачъ мимо єго,
Лазаръ на него заволалъ,
Жебы му дашто пре Бога далъ.
Не былъ богачъ такъ добрый,
Бы ся змыловалъ над нимъ,
Не далъ му стола одробин.
Але псы пригодили,
Кости єму носили
Вреды єго лизали.
О богачу, брате мой,
Прошу тя, мало постой,
Дай ми воды и хлеба,
Заплатитъ Богъ з неба
Где ти буде треба.

58. Р. II. Ч. 33.

Охъ ми тяшкый жаль, не малый,
Многи скорби мня объяли:
Отца матеръ оставилємь
И самъ от нїхъ заблудивъ ємъ.
Усѣхъ живыхъ я оставилъ,
А днесь слышу, ошъ помел[л]и! [1])
Отецъ, мати престави ся,
Во мнѣ серце расъдвои ся.

---

1) „Помелли" говорять декуди на Угор. Руси намість померли, подібно як нни намість дни і ин. Тут переписувач пропустив друге л, звідки повстало „помели".

Ци не плохый розумъ сталъ ся,
Же в чужину ємъ загналъ ся?
Хоть помел[л]и, не видаю,
В чужемъ краю пребываю.

Плачте очи, слезы лѣїте,
Отца, матеръ юж не възрите!
У чужинѣ мушу жити,
Изъ блескими ся не видѣти.

У чужинѣ пребывати,
Такъ чужину треба знати;
Ани часте, ни похвали,
Токмо досыть изъневаги

У чужинѣ пребывати —
Не дай, Христе, [й] умирати.
Слезы моя, Христе, прїими,
Житиє чисте даруй ми.

Паралелї: І. Франко, Карпатор. лїт. ст. 143—144.

59.

Р. П. Ч. 39.

Пасътырю душевныї, ты попе избраныї,
Лютъ грѣшныї очищати от Бога єсь данъныї.
Якъ же другыхъ очищаєшъ,
Кеть самъ сквернымъ изостаєшъ,
Жиючи блудно.

. . . .
. . . .

А ты якъ самъ во тмѣ ходишъ,
И всѣхъ со собою водишъ.
Во ровъ пекельныхъ.

Идутъ лѣта, попе, приходитъ кончина,
Абы тя не застала лютая година.
Глубоко спишъ, пробуди ся,
Заблудивъ єсь, наверъни ся,
О попе пока[й] ся.

Охъ пока[й] ся, попе, бо тя чортъ возметъ,
Коли не зостаєшъ, тогды тя порветъ.
Такъ ся тучишъ, . . . объсѣдуєшъ,
Же чрево тѣгати не бируєшъ,
Попе, вже пока[й] ся.

Тѣсенъ путь до раю, врата гускиї,
Людемъ показуєшъ посты твердия,
А самъ (г)ѣшъ — пиєшъ стравы дорогыйї.
Глубоко спишъ, пробуди ся,
Заблудивъ єсь, навернї ся,
О попе пока[й] ся.

Паралелї: І. Франко, Карпатор. лїтература, ст. 144—145, Ч. 39.

60.*) Р. II. Ч. 36.

Возърыдайте всѣ и возъплачите:
Жалость велику нынѣ изъпознайте.
Жродло слезъ моихъ в нїхъ ся вливаєтъ,
Отъ жалю серца южъ умлѣваєтъ.

Смутная бо труба южъ затрубѣла,
Нещасна смерте, щось уробила?
Наша[1]) путь горя, где твоя зоря,
Котра свѣтила, тай насъ тѣшила.

О Мукачъ, Мукачъ осирощеный,
Такъ тешикъ єръделъ[2]) баръзо смущеный.
Весь народъ люски южъ ламентуєтъ,
Уграхъ, Волохахъ велми жалуєтъ.

Смутная бо труба южъ затрубѣла,
Штроґая смерте мѣтлу трутила
И патерицу изъ руки выняла
И аръхиєре[й]ску плачу подала[3]).
Южъ почиваєтъ [в] темной ясъкинї,
Угасла наша потѣха нынѣ.

61. Р. I. Ч. 7.

Плачи душе, рыдай — горе,
Памята(й)вши[4]) пекелное море,
Како имаши избыти когда Богъ прійдетъ[5]) судити.

Ангелы въ трубы гды затрублятъ[6]),
Мертвыхъ от гробовъ возбудятъ;
Рѣки огненныя потекутъ,
Всю тварь со собою[7]) повлекутъ.

---

*) Отся пісня написана на смерть якогось епископа Мукачівського, як то видно зі слів: О Мукач, Мукач осирочений! — якого саме, трудно вгадати; 1) В ориґ. наше; 2) прошу, Семигород (з мадяр.); 3) В ориґ. подала.

Р. Ш. Ч. 28.: 4) спамятай си; 5) прийде; 6) пред тым ангелы в трубы затрубят; 7) грѣшных с собов; по другій строфцї іде тут отся нова:

Судія справедливий
Сядет на престолѣ:
Грѣшных во муку отженетъ,
Праведных у радост поведетъ.

Измѣнят ся[1]) лица прекрасна,
Наполнят ся страха ужасная[2]).
Тогда не можно[3]) познати,
Где царь, где князь, где владыка, где нищъ, где богатый.

Идучи грѣшныи[4]) волаютъ,
Отца и матерь проклинаютъ:
Проклятъ той день и година,
В нюже мати мя зродила[5]).

Мы ся грѣховъ охранѣмо[6])
Ісусъ Христа возлюбимо[7]).
Пой намъ рачитъ[8]) даровати
Съ[9]) ангелы, архангелы въ небѣ царствовати.

Паралелї: Богогласникъ, ч. 45. — І. Франко, Карпатор. лїтература, ст. 138, ч. 7. — Р. Ш. Ч. 28.

62. Р. І. Ч. 8.

1 Горѣ, горѣ душе моя,
Ко творцу своєму:
Бѣжи, бѣжи[10]) съ еленемъ
Къ[11]) источнику живому;
К нему тамо припади[12])
И єго ся наслади[13]).
Который[14]) завше памятаєтъ[15]),
Кто ко нему прибѣгаєтъ.

2 Єдинъ, єдинъ той источникъ
Неизчерпаемый,
Всегда желаємый[17]);
Вѣрнымъ, вѣрнымъ[16]) токмо людемъ
А гды з него черпаємъ,[18])
В ничто себе вмѣняємъ[19]),
Мыслимъ себе[20]) червми быти
И в[21]) прях ся претворити.

3 День онъ страшный грядетъ,
Гды[22]) судія пріидетъ[23])

1) змѣнят ся; 2) вжасна; 3) не мож буде; 4) грѣшнѣ; 5) мя мати родила; 6) охраняймо; 7) послушаймо; 8) бы нам рачил; 9) со.

Р. Х. Ч. 28: 10) бѣжитъ; 11) ко; 12) прѣпадѣмъ; 13) изъ него ся насладимъ; 14) котрый; 15) напаяєтъ; 16) добрымъ, вѣрнымъ; 17) отвореный; 18) вкушаєтъ; 19) за ничъ себѣ тримаютъ; 20) мыслятъ себѣ; 21) во; 22) гди самъ; 23) судити станетъ.

Грѣшныхъ разлучити[1])
И єгенѣ[2]) предавати[3]),
Абы там ся[4]) мучили,
Червь пекелный кормили,
Во источникъ презирали
И о творцѣ незабывали[5]).

4 Єдну душу маєшъ
Прочто єи утрачаєшъ?
Якъ єстъ она драга
Якъ свѣцка слава
На тварь божу створена,
Кровію єстъ откуплена,
А от тебе доброволне
Діяволу єстъ преданна[6]).

---

1) людей отлучити; 2) геєнѣ; 3) предати; 4) додане: на вѣки; 5) три останні стихи звучать так:

Же о творцу забыли
И животъ свой на семъ свѣтѣ
Полѣпшати не хотѣли.

6) ся строфка звучить інакше:

О мизерни человѣче,
Єдину душу маєшъ,
Про что же єй в день и в ночи
И завше встрачаєшъ?
Охъ якъ она є предрага,
Драша нѣшъ свѣцка слава,
На образъ божый є створена,
Про злостъ твою затрачена.

Дальших строфок у сім рукописї нема, а останна звучить так:

О Боже мой, створителю мой,
Рачъ же ми то дати,
Жебы ємъ моголъ за грѣхи мои
Въ день и в ночи плакати;
Тебѣ завше служити
И тебѣ ся молити,
А по смерти ис тобою
Во царстви ся радовати.

Р. II. Ч. 2 — ідентичний з надрукованою віршою; за те Р. II. Ч. 60 — се тільки незначний відривок.

Р. III. Ч. 27: 6) два останні стихи сеї строфки відмінні:

Ты сам єи доброволне
У пекло завдаєшъ.

Строфок 5—6, 7—9 нема. Кінцева строфка (в сім рукописї 7) така:

5 Онъ Луцѣперь з діяволы
Всегда в пеклѣ пребываєтъ,
Всетечниковъ, клеветниковъ
К себѣ прізываєтъ.
В рукахъ погаръ тримаєтъ
И всѣхъ грѣшныхъ чекаєтъ,
Бо ихъ хощетъ напоити,
Вѣчнымъ огнемъ розпалити.

6 Небо, небо утрачаєшъ,
Гды сваволно жиєшъ;
В смордѣ грѣхов тяжкихъ
В день и в нощи пребываєшъ
А до неба горнего,
Ничтоже тамъ сквернаго
Можетъ внійти и пребыти,
Развѣ неповиннаго.

7 Плачи, плачи, человѣче,
Покѣ часу маєшъ;
Престань, престань уже грѣшити
И царство достанешъ.
Вдай ся до покаянія,
Звитяжишъ свѣтъ діявола,
А найпаче тѣло твоє,
Бо оно єсть найзрадливоє.

8 Алчи, жажди, человѣче,
Христа ради во свѣтѣ жіючи;
На источникъ благодати
Всегда взираючи;
А гды с него черпаємъ,
В ничто себе вмѣняємъ;
Да испуститъ ласку свою,
Охолодитъ душу мою.

Нинѣ же вси христіяне
Іcточника пійте,
Плачем, жалем и слезами
Бога умоляйте.
Он бо єст отецъ ласкавый,
Пріме вашѣ молитвы
И дастъ царство пребы[ва]ющеє
Во вѣки вѣковъ.

Зрештою не має сей варіянт важнійших відмін.

9 Земля, земля затвердѣла,
Плода не даваєтъ;
Сердце, сердце камяноє
И Богъ єго не пріймаєтъ.
Твои очи отвори,
Слезамъ токи испусти,
Жебы землю оросили,
Твоє сердце умякшили.

10 Ісусъ Христосъ Спаситель нашъ
Всегда ожидаєтъ;
Кающаго, плачущаго ся
До себе пріймаєтъ.
Токмо вы ся покайте
И до него волайте:
Твоихъ ради святыхъ страстей,
Свободи насъ от напастей.

Паралелї: Р. II. Ч. 2 і 60. — Р. III. Ч. 27. — Р. X. Ч. 28.

63.

Р. III Ч. 29

Горе человѣку, тѣлу служащему:
Бога оставляєт, тѣло утучаєтъ,
На вѣчную муку.

Єда бы зналъ, што ся в пеклѣ дѣє!
Там ся страшно мучит тѣло грѣшноє,
А ниґды не горитъ.

Аще ся не покаєшъ й тѣло не стягнеш,
Довнаш во день судный, же ѐс быв безумный
И пекло достанешъ.

Спасител волаєтъ, до сердца толкаєт:
Покай ся грѣшный, человѣче мѣзерный,
Буде[ш] спасеный.

Из боку своєго кровъ выпущаєтъ:
Терпитъ невиный и раны пріимаєт
За наше спасеніє.

Матка милостива просит за нас сына,
Абы намъ и єго умилостивила,
Обы нас в царство приялъ.

64. Р. Ш. Ч. 61.

Восплачите ся и возрыдайте,
Жалост вел[і]ю нынѣ познайте,

Котрая жалост днес наступила,
Ґди страшна смерть меч поострила.

Меч(е) поострила и з нимъ утяла,
Чадо нам міле от нас зудняла.

Страшная труба днес затрубѣла,
Ґди страшна смерть меч поострила.

Ци уж пожала, ци покосила,
Чадо нам міле от нас изтяла.

Зостанте здравѣ, родичѣ мои,
Бо уж я иду до вѣчного покою.

Зостанте здравѣ, Богу вас вручаю,
В теперѣшномъ чясѣ от васъ отхождаю.

65. Р. IV. Ч. 7.

Ідутъ лѣта з сего свѣта,
Приближат ся конецъ лѣта.
Где ся маю я подѣти,
Где прійде часъ моѥй смерти?

Восплачут ся вси грѣшницы,
Всего свѣта вси злосницы
Як то тогда загатуєтъ,
Душу мою поратуєтъ.

Не будетъ тамъ поратунку,
Токмо плачу и фрасунку.
Нази станутъ вси человѣци,
Незакрытѣ таємницѣ.

Не встыдят ся грѣховъ своихъ,
Наполнят ся глудомъ многимъ.
Не познати, где царь и воинъ
В равно станутъ яко єдинъ.

День приходитъ, грѣх ся родитъ,
До покути не приводитъ
Пойду, впаду предъ ногами,
Богу Отцу со слезами.

А змилуй ся на до мною,
Согрѣшихъ, отче, предъ тобою!
Помилуй мня, Боже Отче,
Сего свѣта ты мой творче.

З любовію прибѣгаю,
Со слезами тя волаю:
Помилуй мя, азъ єсмъ твоє
Овча нынѣ заблудшеє.

Ісусе мой и творче мой,
Призри на мя, аз єсмъ рабъ твой!
И намъ (?) стати высокого
З неба кругу широкого.

День тамъ страшный грѣшнымъ [людемь,
Где на судѣ всѣ тамъ станемъ
А забудемъ свѣта сего,
Где отиде душа с тѣла мого.

Тогда дрижитъ тѣло моє
Душа тратитъ добро своє;
До молодости вѣку моємъ,
Наполненный ємъ многимъ гноємъ.

Тебѣ, врачу, прибѣгаю,
Спасеніє азъ волаю:
Испаси мя раба своєго
И во грѣсѣхъ зачатого.

66. Р. II. Ч. 52.

О широкый свѣте, нѣкъде в тобѣ жити,
Прото я тя хощу нынѣ оставити;
Бо ты мене сегда горко мя смущаєшъ
И во горъкы[й] путь ми ноги направъляєшъ.

Дорогоє житиє минишъ,
Паки во горъкую тму насъ (сеи) провади[шъ],
Младенъцу земъномъ показуєшъ сласти,
Во горъкую тму ведешъ до пропасъти.

Помолѣтъ ся о мнѣ, братия моя,
Обы мнѣ была добрая дорога,
Бо туй[1]) трудно жити,
Дияволъ, свѣтъ и тѣло кажетъ [в]се грѣшити.

Щасъливи будете всѣ соротницѣ,
Мои друзи, приятелѣ и [в]сѣ любимии;
Аще хощете знати, где от васъ отходжу,
Увидите мою черъную одежду.

Днесъ бо з вами ся уже расълучаю,
Днесъ бо я васъ усѣхъ засмущаю.
Здравуйте, здравуйте всегда во Господѣ,
Да васъ Богъ сохранитъ в семъ суєтномъ свѣтѣ,
И паки здравуйте сегда во Госъподѣ,
Б[о]лше расъ не буду во вашей краинѣ.

67. Р. V. Ч. 1.

Вже прѣшов часъ, лишаю васъ,
Приятелѣ мойѣ;
Я вѣдходжу днесь в дорогу,
Бывайте здоровѣ.

Я видходжу днесь в дорогу,
В далеку сторону,
Маю стати пред судѣєвъ
Всевишняго трону.

Смутна мнѣ єст та дорога,
В котру я строю ся,
Бо на вѣки вже з дороги
Сеѣ не верну ся.

Бывайтеж ми здоровенкѣ,
Приятелѣ мойѣ!
Вчорамъ з вами бесѣдовавъ,
Днес-ємъ на ослонѣ.

1) Сей вираз повторений два рази.

Днесь лежу на ослонѣ
Мертвий перед вами;
Вже ся болше не увиджу,
Приятелѣ, з вами.

Вже ся з вами н[е] зобачу,
Н[е] буду говорити;
Днесь вѣтходжу из межи васъ
В сиру землю гнити.

Днесь вѣтходжу из межи васъ
В сиру землю гнити,
Тамъ ся будутъ моимъ тѣломъ
Хробаки живити.

Вже не виджу, приятели,
Свѣтовой утѣхи;
Тилко стали п[е]ред очи
Моѣ тяжки грѣхи.

Я на свитѣ не нажив ся,
Лиш гриху набрал ся,
А днесь мене смерть постигла,
Щемъ не сподѣвав ся.

Прощайтеж ми, приятелѣ,
Можем образив васъ,
Можемъ колись непослушний
Й невдячен быв для васъ.

Може колись в своим житю
Комусь зробив злоє,
Днесь вас прошу, п[р]иятели,
Отпустѣт ми тоє.

Прощайтеж ми, приятелѣ,
Не судѣт ня сами,
Бо як мене днесь видите,
Так ся стане з вами.

Я за житя также не дзбавъ,
Що треба вмирати,
А всем мысливъ, що маю часъ
Грѣхи спокутати.

І та[к] ми йшли дни за днями,
Рок завше за роком,
А днесь маю о тімъ знати[1])
Отвіт п[е]ред Богомъ.

А днесь маю запитаня,
Щомъ прироби̂в тутка;
Аж днесь виджу, що за грѣхи
Жде грѣшника мука.

Яж бемъ, братя, днесь ваяв ся[2]),
Покуту дѣлав бимъ,
Бога молив, грѣх не робивъ,
О смерти думав бем.

Но днесь, братя, вже за пѣзно
Покуту чинити,
Бо вже вѣдти н[е] пускаютъ
Житя попра[в]ити.

Тилко, братя, щи днесь маю,
Усеѣ надіи,
Жемъ до церкве за все ходивъ
[В] свята и недѣлѣ.

Жемъ до церкве ходив пилно
Слухати науки,
То думаю, же не пѣду
На вичныя муки.

Хоть не мовлю, що [я] піду
Ві[д] разу до неба,
Бо за грѣхи в чістилище
Спокутати треба.

Алеж чистец ни єст пекло,
Тамъ пукута лекша;
Ходь тамъ муки єст до статка,
Але много менша.

Але в пекло, хто дѣстав ся,
То вже вѣчно бѣдний;
Той н[е] буде вид вѣчнихъ [мукъ]
Николи сво[бо]денъ[3]).

---

1) здати; 2) бояв ся; 3) зам. свобідний.

За таким вже хотби хтось ту
День и ноч молив ся,
То той уже вид вѣчнихъ мукъ
Не осво[бо]дить ся.

Бывай здоров, милый свѣте,
Днесь тя оставляю!
Васъ сусѣд и всих сродников
В Богу поручаю.

Всихъ васъ Богу поручаю
Братя и сусѣды;
І ти, жоно, будь здорова
И вы любезнѣ[1]) дѣти.

Моѣ мили п[р]иятели,
Здорови бывайте!
А в молѣтвѣ и за мене
Не з[а]поминайте.

А я буду молити ся
До Бога за вами,
Щоби васъ всих Господь приявъ
До вѣчноѣ славы.

68.

Р. V. Ч 2.

Уже ся час приближає,
Душа тѣло отставляє;
Вже приспала[2]) година,
Душа тѣло отставляє[3]).

Душа тѣло оставляє[3])
И Богу ся представила;
Тѣло зостало мертвоє,
Котроє[4]) все робило злоє.

Тепер тѣло у[м]ерає
І з душив ся разлучає;
Уже силна кровъ застила,
Котра лишъ грѣху с[л]ужила.

Уже серце ледом стало,
Котре в [г]рѣху ся кохало;
Уже вси жили умеллї,
Котре[5]) грѣх н[а]д все любили.

Румняне личко поблѣдло,
Свою красу гдесь подѣло;
Уже блѣде, нерумняне,
Як лист в осени зовяне.

Уже очи не дивят ся,
На цилий свѣтъ [г]нівают ся;
Вже ся ни хотят (ся) дивити,
На грѣх никого зводити.

Вже ни будут ся дивити,
Пидут злотом (?) в землю гнити;
Тѣло пойде в землю гнити.
Душа буде вѣчне жити.

Душа тѣло оставяє,
Так на тѣло нарѣкає,
Каже: О, грѣшноє тѣло,
Менесь слухати не хотѣло[6]).

Не хотѣлос ня слухати,
Божій закон исполняти;
Теперь тобѣ єдно гнити,
А я мушу в пеклѣ жити.

Ти змертвило, а я жива,
Черес тебем нещаслива;
Через твои лести, блуди
Вижу в пеклѣ нужди.

1) повинно бути: любі; 2) має бути: приспіла; 3) оставила; 4) котре; 5) котрі; 6) хтіло.

Ти за житя гайновало
И у грѣху ся валяло,
А я мушу бѣдовати
И за тебе спокутати.

Тай я грѣхи не робила, —
Ти мой нуждѣ єсь причина;
Я за твоі гадки, дѣла,
Нераз муки претерпѣла.

Минѣ бы тяже в тобѣ,
Ніже тобѣ теп[е]р в [г]робѣ;
Бо я в тобѣ бѣдовала,
Грѣхим вѣд тя відвертала.

Но ти было непослушне,
Так як скотина бездушна;
Щось хотѣло, тось робило,
Що лиш тобѣ било мило.

Но ти мене не слухало,
Бось на до мнов пановало;
Тобі ни мож розказ[а]ти,
Твойі блуди перервати.

Но що тобі было мило,
Тоє мене все дражнило,
Бо ти завш[е] грѣх робило,
Менес [...] неспокоило.

Минѣ тоє было мило,
Ко[б] болось ся все молило,
Законъ божій изполняло,
А видъ грѣху видвертало.

Неразъ тобі то казанно,
Но ти тоє не слухало;
Бо як тобо[1]) то казано,
Ты ся тому спротивляло.

Ті на мене ни зважало,
Лишесь в грѣху ся валяло;
Самосъ собѣ догаждало,
На смерты ничсь не зважало.

Ті до збытку ѣло й пило
І всякийись грѣх робило;
Я не моглам в тобѣ жити,
Мусѣлам ся отсавити[2]).

Тепер тѣло души каже:
Грих єсть спілно доло[3]) наше;
Єсли былась нич не винна,
То бись не была мученна.

Та же Бог єст справедливый,
Ни карає, кто невинний;
А ты пусто нарѣкаєш,
Себе тепер вневиняєш.

Себе хвалиш и жалуєш
І на мене нарѣкаєш;
Таже тобі лѣпше жити,
Ноже[4]) менѣ в [г]робѣ жити[5]).

Ти можеш грих спокутати
И до неба ся достати;
А я мушу в [г]робѣ гнити,
Собо[в] хробакы живити.

Мене буд[у]тъ черви гристи
І точити моѣ кости;
Глипа приляже на груди,
То за наші піснѣ були.

О безумне грѣш[н]е тѣло,
Циж мене гр[ѣ]х, блуд, кортѣло?
Гд[е]ж я с тобо[в] спивку мал[а]?
Циж я в грѣхах розмишляла?

Щож ти минѣ приказуєш,
Кед ти мертве нич не чуєш!
Хоть бись у огни горіло,
Твоє єст [...] лекше дѣло,

Душ[е] моя грѣшна, бѣдна,
То ти инесь менѣ вѣрна?
Ти лиш сама ся жалуєш,
Що лиш ти бы[6]) тяшкей часъ?

---

1) тобі; 2) мусілам тя оставити; 3) діло; 4) ніже; 5) гнити
6) тобі.

Циж я тягар не буду чути,
Тольку глину на свой груди?
Тольку глину и камѣня...
Душе! ни маєш сумліня!

Безумним [м]я называєш,
Мене ганеш, понижаєш;
Колиж ти розумна,
Чомусь з дороги зблудила?

Кажеш, що лиш я єсм грѣшне,
За мене ся мучиш вѣчне;
Ану най теп[е]р грих зроблю,
Коль вжем не в идно[1]) с тобою?

А поки смо в єдно жили,
Обоє смо враз грѣшили;
Теперь мусимо терпѣти,
Тяжки муки износити.

Тепер, душе бѣдна, вбога,
Моли, проси пана Бога,
Щоби ся пан Бог (и)змиловал
И до вѣчной славы приялъ.

Бо пан Бог єст добротливый
І над нами милостивый.
Моли єго со слезами,
Чей ся змилує над нами.

69. Р. V. Ч. 3.

О безумний человѣче,
Що ти думаш, гадаш?
Робиш тѣлу свому волю,
О душ[у] не зважаш.

Не зважаш на судъ божий,
На вѣчноє пекло;
Доти грѣшиш, доки ти ся
Во очохъ не змеркло.

Не зважаш, же смерть прейде,
Послѣдна година,
Валяєш ся в тяшкихъ грѣхахъ,
Як в [г]нои скотина.

Ти думаш, що так згниєш,
Як тота скотина
И дух в тобѣ ни в[і]д Бога,
Жиєш, як (в) битлина[2]).

Человѣче окаяний,
Где ся важиш скрити,
Як прейде Богъ в своєй слави
Всѣхъ людей судити?

Якъ Бог сниде мир судити
И сядет на тронѣ
И як тоби скаже стати
На лѣвой сторонѣ?

Як судия справедливый
Скаже слова сії:
Идоте[3]) ви в оген вѣчний
Грѣшни проклятиі!

Отями ся, человѣче,
Перестань грѣшити;
Моли Бога и покай ся,
В небѣ можеш жити.

Моли Бога со слезами,
Зложи пред ним руки;
Не тручай ся з тѣлом, з душев,
Сам у вѣчни муки.

А пан Бог єст милостивый,
Грѣхи отпускає,
Только хто ся щиро молитъ
И гріхов ся кає.

1) в єдно = разом; 2) бидлина; 3) идѣте.

70.

Р. V. Ч. 4.

О страхъ серце проникає,
См[е]рть малжинство разлучає;
Смерть марженство розлучає,
На молодисть не зважає.

Ђа жаль и плач ни зважає,
Острим мечом убиває;
Нема жадной оборони,
Лише дзвонит усї дзвони.

О, жаль серце изтискає,
Смерть марженство разлучає;
Розлучає жену з мужомъ,
Своимъ остримъ оружием.

Аш ти, смерте, тось напасна!
Для молодихъ [..] несчасна.
О тось, люде, великей страхъ,
Умирати в такихъ летахъ.

Волѣв бим ся (и) не родити,
Нѣж н[а] свѣтѣ толко жити.
Ни дожиеш трийцять лѣта,
Вже смерть жене [з] сего свѣта.

Лише дижде ся до сили,
Бо[1]), треба йти до могили!
Кой на свѣтѣ лиш бы жити,
Ба, кой треба йти в землу гнити.

Ах несчасна година,
Гдеж ти, смерте, ся родила?
Гдеж ти, смерте, ся родила,
Чомусь так немилостива,

Же так люди убиваєш?
Мечом сѣчеш, убиваєш,
З сего свѣта изганяєш
І кров люцку проливаєш.

Скажи, смерте, віткись зайшла
И десь собѣ той меч найшла?
И тко ти дав оружиє
Убивати, кто лиш жиє?

Скажи, смерте, гдесь рожде̇нна,
На що ти сотворенна,
И колько ти жиєш лѣт?
Ци про тебе не бывъ свѣтъ?

Скажи, смерте, кто тя вродивъ,
Таку страшну на свѣт сплодивъ?
И хто тобѣ дає знати,
Кому треба умирати?

Ой я часу ни чекаю,
Кедь ві[д] Бога розказъ маю;
На жаль и плач не зважаю
І милости я не маю.

Я на божий розказ мушу
Взяти из человѣка душу;
Панъ Бог знає, кому жити,
А кого треба вмертвити.

Хочеш знати, гдем рожденна?
Се(д)ред раю сотворенна.
Хто ня вродив хочеш знати?
Грѣх Адамив моя мати.

Питаєш ся, виткѣмъ зайшла
І дем собѣ зброю найшла?
Мѣнѣ Бог давъ той меч в раю,
Котрим сѣчу и рубаю.

Котримъ сѣчу человѣка,
Як здоровыхъ, т[а]къ калѣки;
Як здоровыхъ, так убогихъ,
Не шкодую и молодыхъ.

Молодыхъ [я] не шкодую,
Ай старыми не п[і]хую;[2])
Не шкоду[ю] и младенців,
Ани дѣвчатъ, ани хлопцивъ.

Хто ся родивъ, мусит вмерти,
Не годен ми ся смерти;[3])
Сильный ми ся не зборонитъ,
Ани лжец ся не [о]дмовитъ.

1) ба; 2) гордую; 3) оперти.

Як убогий вмерти мусить,
Так богат ся не віткупить;
Пере до мнов ся не спряча[1]),
Ани втече, ани віплаче.

Владыка ся не вімолить,
Цѣсарь ми ся ни зборонить;
Славныхъ борцівъ переможу
І на груди руки зложу.

Всѣхъ васъ з сего свѣта зглажу
И до гробу пр[и]проважу;
Роде грѣшній, тями собі;
Же каждий з васъ буде в [г]гробѣ.

Грѣхи своѣ спокутайте.
На мене ся сподѣвайте:
Ао як ничъ такъ день стою
Перед вами из косою.

А вы о томъ ни збаєте,
Бес часу вмираєте;
Скоршю[2]) ваше житя,
Бо вы Богу не служите.

Тотож, братя, подумаймо,
Каждий с тим раздумаймо,
Же прийде час нашой смерти
І каждий з васъ мусит вмерти.

І я, братя, також мушу
И я педамъ (?) Богу душу;
А Богъ знає, в яким вѣку,
Трудно знати человѣку.

Томъ ни в стани уж гадати
І часъ смерти пр[е]дсказати,
Бо азъ єсм грѣшни люде,
Не вѣмъ, що з грѣшником буде.

Бога тяшко образивємъ
И на муки заслужи[в]ємъ;
Толко можу то сказати,
Же мусимо всѣ вмирати.

Смерти нашой єст причира
Грѣхь, пред Богомъ наша вина;
Грѣхом Бога образивємъ;
То бес часу умираємъ.

Тать нам житя скорчає,
Мам насъ пекломъ покарає,
Где будет плач, скрезе[т] зубом
И для грѣшникамъ погуба.

О, братя, отямѣт ся,
Всяких грѣхов стережѣт ся;
На сѣм свѣтѣ спокутайте,
На смерть, пекло памнятайте.

Памнятайме на судъ божий,
Ци то старшей, ци молоджій;
Всімъ намъ тоє треба знати,
Же мусимо всі вмирати.

Памнятайме на судъ божий,
Ци то старший, ци молоджій;
Всѣм нам тоє треба знати,
Же ще мусим з мертвых встати.

Що ся стане в той часъ, люде,
То вже в иншой пѣсни буде;
Нк можь наразъ всьо сказати,
В єдні пѣсни описати.

Толко ще вамъ, братя, кажу,
Очістими душу нашу;
До сповѣди приступаймо,
Святыхъ тайни приѣмаймо.

Ростаньме ся, братя, з грѣхомъ,
Пак дыхаємъ божмм духом;
На часъ смерти памнятайме
. . . .[3])

О, великий Боже отче,
И цилого свѣта творче!
Услиш[и] нас люди грѣшнихъ,
Сохрани насъ ви[д] мук вѣчнихъ.

---

1) спряче; 2) скорочу; 3) одного стиха не стає.

Молимо тя со слезами,
Вмилосерди ся над нами;
Не скорчай [нам] наше житя,
Со слезами молимо тя.

71. Р. V. Ч. 5.

Бес часу я умыраю,
Братя моѣ мѣлѣ;
З тяжким смутком растаю ся
З вами, приятели.

Ни часъ было мѣнѣ вмерти,
Но смерть ни зважала:
Моє житя [з] сего свѣта,
Вѣк изъкорча[ла].

Но я духомъ не вмираю,
Бо духъ вѣчне жиє,
Только тѣло из кистками
В могилѣ зогниє.

Зошлисте ся, братя й сестры
И вы малѣ дѣти,
Моє тѣло послѣдней раз
Ще днесь вѣдвѣ[дѣ]ти.

Отож, братя, придивѣт ся
На мня умершаго,
Бо уж мня не ввидите
Ві[д] дня завтрѣшного.

Вже ся, братя, перед цілимъ
Свѣтомъ завтра зкрию;
Муравою зеленою
Все тѣло вкриютъ.

Покриют ся[1]) сировъ землив,
Пѣском, муравою,
Растаю ся з сусѣдами
З [с]воивъ родиною.

Растаю ся з цѣлым свѣтомъ,
З полями, з горами;
Вже ся по нихъ ни п[о]ступлю
Своими ногами.

Лишаю днесь свой маєтокъ,
Лишаю худобу,
Не возму нич найменшого
З [с]обою до гробу.

Лишаю тут всѣ р[о]скошѣ
Свѣтовой утѣхи,
Лишъ не годен єм лишити
На сем свѣтѣ грѣхи.

Тиѣ зо мнов зобрали ся
Й перед очи стали;
Вшитко мня ся днесь лишило,
А вни не пропали.

Лишила мня крѣпка сила,
Очи мойѣ вмерли;
Через грѣхи врата ми ся
До неба заперли.

О великій Боже отче,
Спасителю мира!
Не дай, что бі са мнов тѣшила
Пекелная сила.

Не дай, что бы ся мнов тѣшила[2])
Пекелныя слуги;
Звяжи смутком Луцѣпира
Й луциперски други.

Бо тко, Боже, без грѣха єст?
Токмо ти на свѣтѣ!
И ктож може смило на твой
Образ лиця зрѣти?

Навет церков свята каже,
Ирмоси ся пѣютъ,
Же ангели на твой образ
Взирати не смѣют.

1) мя; 2) тѣшили.

Не обем я мѣг взрѣти
На тя, святый Боже.
Измилуй ся на до мною,
Бо ктож ми поможе?

О, не суди мене, Боже
По заслузѣ моєй;
Спаси мене заблудшаго
Вѣд вѣчной неволѣ.

Хоть я вижу, жем втратив
Спасениє своє,
Но помняни, что азъ єсмъ
Созданиє твоє.

72. Р. V. Ч. 7

Ах, пора п[р]иходитъ, треба умирати
И души[1]) о[т] тѣла горко отставати[2]);
День, година утѣкаєтъ,
Страшный суд(т) ся приближає[3]),
Готуйме ся всѣ.

Небо крестъ покажетъ справедливый[4]), ясный,
Но[5]) то для грѣшниковъ станет ся ужасный.
Будутъ они[6]) закрывати,
Студа[7]), страха[8]) не знати,
Як приде Христосъ.

Ангели вострублятъ на чотыри[9]) части,
Мертвыхъ возбудити по божиѣ[10]) власти:
Человѣцы, вос[т]аните,
Своих дѣл ся о[п]равдіте
Своєму творцу[11]).

Рѣка огненна[12]) будетъ клекотати,
Землю осквернену буде[13]) очищати;
Поднесет ся до[14]) небеси,
Потомъ впадетъ во[15]) словеси (?),
Во пропасть земную.

Бѣдный человѣче, что будешъ чінити?
Где ся от десницы[16]) скажут отлучити?

Р. VI. Ч. 3.: 1) душу; 2) разлучати; 3) приближаєтъ; 4) справедливымъ; 5) и; 6) очи; 7) стида; 8) тут є ще: бы; 9) четыри; 10) и мертвыхъ возбудятъ по божеѣ; 11) сї два стихи звучать так:

Вашихъ ся дѣлъ оправѣ[те]
На судѣ своємъ.

12) огненния; 13) іматъ; 14) поднесе ся под; 15) подъ; 16) як ся от правици; 5-ої строфки бракує.

Тогда Христосъ, всѣ святыiѣ
Крикнутъ: Идѣтъ проклятыiи
Во адскую́ пропасть.

А кто тебе в той часъ будетъ ратовати?
Ни поможетъ отецъ, родина ни мати;
Кождий там(и) ся поставит(и),
От дѣл своих ся справитъ
Своєму творцу.

И мы[1]), християне, грѣхов ся хранѣме[2]),
Судию страшного смиренно молѣме,
Бы изволилъ намъ подати,
Отвѣтъ благiй услышати
На судѣ своємъ.

Паралєлї: Р. VI. Ч. 3.

73.*) Р. V. Ч. 8.

Источникъ слезы разливайте ся,
Камени серца распадайте ся,
Видячи нашу сладость времену,
Красоту и славу [в] ничто совберинену.

Опаде твоя, человѣче, слава,
Потоптала єй смертна булава.
Ахъ не требуючи животе бѣдный,
Скоро ся скажешъ нагле измѣнный.

Обѣцуєшъ намъ своєй сладости
Нѣкто ти извиритъ не зрат старости?
Изъу[ч]орнѣла ти подоба сличиа,
Бо тя ожидає, фортуна вѣчна.

---

1) а вы; 2) хранѣте.

*) Р. II. Ч. 55.: в. 4— вберъинену; в. 5— чловече; в. 6— истоптѣли; по 6 в. приходять отсї два:

Почеръиѣла ти подоба сличиа,
Бо тя изѣдаєтъ фортуна вѣчна. (пор. в. 11—12).

в. 7— охъ не трыбучи; в. 8— змѣнивый; в. 10— о кто тои звѣритъ, н[е] взритъ старости; в. 13— спущаєтъ; в. 14— до приятелей блеськихъ волаєтъ; в. 15— братия; в. 17—22 попереміновані так, що є доказом неграмотности переписувача одної частини сього рукописа; в останнїй строфцї виблїдло письмо так, що трудно його відчитати.

На небо очи смертнѣ спущаю[1]);
До приятели блискихъ волаю[2]):
Помилуйте мня[3]), братие[4]) і друзи,
Бо мня изѣдят земныі прузи.

Воспомняните вси любовъ мою,
Да не отрачу[5]) надежду мою[6]);
Похибы моя не спанятайте[7]),
Но за мене вси Бога ублагайте[8]).

Уже[9]) ми декрет опредѣленный,
Судия страшный, неумиленный[10]).

Грѣшную душу во адъ всылаютъ,
А покаявшу царствомъ вѣнчаютъ;
Смертный гробъ темный,
Червъ тѣло точитъ, а душу страхъ.

Страхомъ суду престоитъ,
Да дашъ днесь отвѣтъ
. . . . . твоєму животѣ,
Чтось наробила на марномъ свѣтѣ.

А васъ умилно всѣхъ упрошаю,
Сродниковъ своихъ равно вмоляю
Возпомняните каждый во себѣ,
Же скверно не єст ничто во небѣ.

Ни влази, ни сла[вы], богаства, утѣхи,
Роскошѣ, молодость, земныя смѣхи.
Ісусъ Христосъ намъ крове заняныі,
Страшныя муки за насъ нещасныхъ.

Р. VI. Ч. 5.: По в. 6— ідуть два як повисше; опісля слїдує аж 13. 1) пущаєшъ; 2) волаєшъ; 3) ня; 4) братя; 5) утрачу; 6) свою; 7) памнятайте; 8) простите, Бога умоляйте; 9) южъ бо; 10) неумоленный; дальші стихи попереставлювані так: 39-40, 33—34, 35—36; по сьому два стихи нові:

Да не отрыгну всѣхъ во той часъ,
Абесте чули мой остатный гласъ.

Дальше в. 37—38, а опісля:

Блескихъ, далекихъ Богу вручаю,
Бо я от вас ся южъ разлучаю.

В кінци в. 41—45.

Блескихъ, далеких васъ упрашаю
З вами бо я ся днесь розлучаю;
Конецъ животу з вами,
А я васъ всѣхъ вѣнчую
43 Многими лѣтами.

Тѣло ужъ моє гробу предайте,
45 А за мене вси Бога вблагайте.

Паралєлї: Р. II. Ч. 55. — Р. VI. Ч. 5.

74.

Р. V. Ч. 9

Фалшивая юность, зрадлива[1]) фортуна,
Служитъ человѣку[2]) во молодом вѣку.

Теперь наступила[3]) — гдес сила оставила,
Старость человѣка [д][4]) земли прихылила.

Куды ся оберну, слезы проливаю,
Во старости своєй сам ся обуждаю.

Чом ся ни каєш и не возрыдаєшъ?
Вже кончина вѣку, уж ся приближає.

Ужъ приходитъ времня до гробу ступати,
Не буду во свѣтѣ як орелъ лѣтати.

О роскошѣ мои, где ся сте подѣли?
Цили во Дунаю єсте потонули?

И плачъ не поможе, когда смерть приходитъ
Жаль немилостивый серцу ся знаходитъ.

О вѣтры бурныи! от горъ повѣвайте,
Серца тяготу во мнѣ охлаждайте.

Излый на мнѣ, Боже, из небесе [росу],
Ухлоди ти серце, во мнѣ тяготу.

Р. II. Ч. 56.: 1) нечесна; 2) человеку; По в. 2-ім ідуть отсї:
Ахъ терая (?) старость послужилъ исъмалу,
Ачей бы мой серце май болше не вяло.
3) черасъ отступила; 4) итъ.
Дальше йдуть стихи: 11—12, 9—10. Опісля отсї:
Голъловая (?) юность, оберни ся ко мнѣ
Потѣшъ человѣка . . . . . . годѣнѣ.
Потім 15—16, а останнї два отсї:
Растъступъте ся воды, до землѣ ступите,
Юность молодости мои навернѣте.

О несщасна смерте! Что [ти] наробила?
Что есть пожала тай покосила
Квѣточокъ бѣлый, еще недозрѣлый.

И ты сыра земле, жалую[сь] на тебе,
Что ты отбираєшъ голуба от мене.

Даремно жалуєшъ, сіє єстъ на мене!
Узалъ Богъ душу, а я тѣло мушу.

То єстъ правда давна Богомъ приказанна,
Єще прародителемъ во рай извѣщенна.

Не жалуйте о мнѣ, родителиє моѣ,
Я иду до дому ко творцу своєму.

Буду єго просити, як Бога молити,
Что бы вамъ даровалъ многа лѣтъ жити.

Жалую не мало, что єсмь нещасливый,
Что на семъ свѣтѣ мало лѣтъ жилъ ємъ.

Недавно мнѣ Богъ далъ, уже покликалъ,
Что бы ємъ пред номъ весь отвѣтъ изложилъ.

Дякую я вамъ, родителиє моѣ,
За вашиі труды при слабости моєй.

Дякую на встатокъ всѣмъ вамъ, Християне,
Котрѣ єсте приішли на похоронъ мѣнѣ.

Паралєлї: Р. II. Ч. 56.

75. Р. V. Ч. 10

Всѣ притомнѣ взирайте
И на то памнятайте,
Же что на мнѣ видите,
То й на себе чекайте.

Неска миңѣ, завтра вам,
На то прейде и самъ царь;
На то прийдутъ вшиткі [і],
Што на сей свѣтъ рожденѣ.

Вшиткѣ тѣла заслуги ж
Четыри [и]ли пять дошки
Єдинаго каждаго
Сут истинно по смерти.

Оце лопату возьми
И печать з неѣ вчини,
На томъ то моємъ гробѣ,
Котрый видишъ при собѣ.

Я туй буду лежати
И з Богомъ спочивати,
Себе земнымъ червачъкомъ
Во ѣдѣня давати.

Докѣ труба ангелска
Голосно не затрубитъ
И ушитки поме[р]шѣ
На сутъ божий возбудитъ.

О люба моя жено,
Зопставай ся здорова!
Я ся в[і]т тя разлучаю,
На Бога тя лишаву.

И ушиткѣ родичѣ,
Зопстаньте ся здорови;
Я ся в[і]д(ы) васъ разлучаю,
На Бога васъ лишаю.

И вы моѣ сусѣды,
Оп(ы)ставайте здорови:
Я ся в[і]д(ы) васъ разлучаю
На Бога васъ лишаю.

И ушѣткѣ притомни
Опставайте здорови;
Я ся в[і]д(ы) васъ раз(ы)лучаю,
На Бога васъ лишаю.

И щи вамъ расъ дякую
За остатню послугу;
З Богомъ домовъ ступайте,
О мнѣ Бога благайте.

76. Р. II. Ч. 57.

Что мы человѣцѣ? Єсмы и съчезаємъ,
Якоже дымъ сеи суєтна замънымъ жись расъточаєтъ.
Страшливая смерть, страшлива, страшлива,
Страшливая смерть.*)

Юже рукы бреными ємълєтъ
Кришталу фиялу ламълетъ — о щетна.

Днесь буди цвѣтъ а завтра пепелъ —
Сей єстъ во всѣхъ живущихъ степень;
Позри якъ єстъ сего свѣта жись:
Не фольґуєтъ, не жалуєтъ никого же смерть.

Что тогда человѣческая слава исъчезаєтъ,
Якоже трава, єгда во гробы темнѣ несложитъ насъ,
Несъподѣваныі и во остатный часъ.

77. Р. II. Ч. 59.

Плачи душе, рыдай горе,
Расъпамнятай пекелъноє море,
Како, како, како имашъ исбыти,
Єгда, єгда, єгда Бог приде судити.

И съмѣнятъ ся лица прекрасныя,
Наполънятъ ся страха ужасного;
В той час, в той час, в той часъ не мошъно спознати,
Где царъ, где князъ, где владыка, где нищъ тай богаты.

*) Сей приспів повтаряєть ся по кождій строфці.

Тамо грѣшъници волають,
Отца й матеръ проклинають:
Проклятъ, проклятъ, проклятъ то[т] день и година,
В ню же, в ню же, в ню же мати мя породила.

А мы грѣхи оставимо,
Ісус Христа восълюбимо;
Той намъ, той намъ, той намъ рачивъ животъ дати,
Со ангелы, аръхангелы, в небѣ царъствовати.

78. (а). Р. IV. Ч. 4.

О Боже ласкавый, отче безконечный,
Творецъ сего свѣта єсть неба и земли.

Нихто не возможе ласку твою зрещи,
Бо вышній претворитъ, доки маєтъ жити.

Бо не знаєшъ, котрый часъ конецъ маєтъ прійти,
Смерть изъ тѣла душу — когда маєтъ взяти.

Возлюбилъ єсь мене, отрока малаго,
Жебымъ не узнавалъ свѣта погубнаго.

Нынѣ, мамко моя, я дякую тебѣ,
Же єсь мня носила тяжко во утробѣ,
А потомъ приняла тверду болѣзнь себѣ.

Сокотилась мене якъ въ день такъ и въ ночи
И варовалас ня от огня и воды,
А я ж[ад]енъ хосенъ не учинилъ тебѣ.

О смерте зрадлива, что єсь учинила?
На что нянка и мамку до жалюсь привела,
Мене маленькаго отъ нихъ разлучила?

Не ратъ былъ ємъ вамъ днесь жаль учинити:
Не моя єсь воля, мушу отъ васъ ити.

Лишаю васъ, няньку и мамко, на семъ свѣтѣ,
Жебы Богъ животъ вамъ даровалъ на много лѣтъ прожити.

79. (б). Р. II. Ч. 61.

О Боже ласкавый, Отче бесъконечный,
Творецъ[1]) сего свѣта єсь неба и земли,
Нихто не возможе ласку твою зрщи[2]).

Бо не знашъ[3]), в который часъ к тому[4]) маєшъ прити,
Смертъ от тѣла душу коли маєтъ взяти,
А тебѣ, Господи, во руцѣ предати.

Возлюбилъ єсь мене отроча малоє,
Же быхъ не узнавалъ[5]) свѣта пагубнаго[6]),
Але пошолъ к тебѣ до царъства вѣчнаго.

Ко мнѣ малелекой[7]) пославъ єсъ ангела,
Который нагло взя[л] душу мою с тѣла,
Абымъ[8]) отцу и мамъцѣ юшъ не заважала[9]).

Охъ, смерте ма горка, якъ єсь мя зрадила.
Учора я з ня[нь]комъ, з мамъковъ говорила,
А днесъ перетъ ними лежу на жаль мертва.

Солотъкый мой няньку! перестань плакати,
Бо вже тобѣ за мновъ нѣщо жаловати,
Бо знаєшъ, же буду в нєбѣ царъст[во]вати.

Мамъко моя люба! я дякую тобѣ,
Бо ты мя носила тяшко во утробѣ
И приява за мно тверду болѣсь собѣ.

Не рада я была[10]) жаль вамъ учинити:
Не моя воля — мушу васъ лишити[11]),
А такъ[12]) ко вышнему Отцу отлетѣти.

Дозиралась[13]) мене якъ у день такъ в ночи
И обганялась[14]) мя от огня от воды
А я жадный хосникъ не вѣчинила тобѣ[15]).

Р. III. Ч. 59: 1) ты; 2) знати; 3) знаєш; 4) ко кому; 5) бых я не зазналъ; 6) суєтнаго; 7) маленькому; 8) обых; 9) уже не саважал; строфок 5 – 6 нема; потім іде 9, а по ній 7—8; 10) не рат бы был я вам; 11) от вас ити; 12) и ко; 13) сокотилас; 14) и варовалас; 15) а я жадный хосен тебѣ не вчинив. Перед 12 строфкою є отся:

Коне[ц] живота моєго теперь со вами,
Я вас вѣнчую многими лѣтами,
Всѣх вас Богу вручаю,
От вас бо днес отхождаю.

Мои нушкы болъше не будутъ ходити,
Ани ручкы ня[нь]ка и мамъку обыймати,
Могутъ ся про мене дѣти бавити.

Лишаю васъ, ня[нь]ку, мамко, на семъ свѣтѣ,
Жебы Бохъ животъ вашъ деръжалъ долъголѣтѣ,
За дозуръ отцевски майте царство в небѣ.

Терасъ[1]) тѣлъце моє лежитъ перетъ вами:
Якъ землю до землѣ треба юшъ предати[2]),
Бо тота нам усѣмъ послѣдная мати.

80. (а). Р. VI. Ч. 1.

Южъ иду до гробу смутнаго, темнаго,
Где я буду спочивати ажъ до дня суднаго.

Ни мѣсяць, ни слонце не засвѣтитъ болше,
Где я буду мати во гробѣ мѣсто,

Где вшитки панове, великѣ кральове,
Кости своя изкладаютъ и вѣкъ свой скончаютъ.

Ни богачъ, ни убогъ, там ся не уткупитъ,
Але токмо каждый терпѣти муситъ.

Добра нощъ юшъ и вамъ, приятелѣ,
Котрѣсте ми были во свѣтѣ знаємыи.

Вамъ такъ желаю, котрѣсте ся зыйшли,
За тую ласку велику дьякую.

Ісусъ мой и Богъ мой, моя радость вѣчна(я),
Прими мня во царство, где радось ангелска.

Прими, Боже, душу мою, прими єѣ яко свою,
А ты, земле, тѣло моє, якъ мати детя своє.

81. (б). Р. Ш. Ч. 58.

Уш иду до гробу темнаго, смутнаго,
Де я буду спочивал аж до дня суднаго.

Звѣзд ясных не ввіжу, ни гласу не вслышу,
Але як звязаный терпѣти там мушу.

Ни мѣсяць, ни слонце не засвѣти на то,
Де я буду мати в темном гробѣ мѣсто.

---

1) тепер; 2) котрох земли юж треба предати.

Там вшѣткѣ кралеве и вшыткѣ панове,
Кости своя складають, о горко, болезне.

Ни богач, ни худобный, от того ся не откупит,
Але кождый собовъ то измѣрити мусить.

Доброє жітя юж тебѣ, мила малжонко,
Богу тя вручаю а варуй ся грѣхов.

Мои дѣткы як квѣткы, зосталисте во вѣки,
Чтѣт моє наказаніє, да будет на вас божіє благословеніє.

Добре жійте юж и вы, милы пріятели,
Котрѣсте мѣнѣ были в свѣтѣ знаємѣ.

Вам также, которѣ ко мнѣ ся сходили,
Велико дякую за милость такую.

А Ісус мой и Богъ мой, радост моя вѣчна,
Да пріиметъ мя [д] себѣ до царства небесна.

82. (a). Р. VI. Ч. 4.

Голубе, голубе, то красно (ту)гуркаєшъ,
Єще ты от мене скоро отлетѣлъ єсь.

А я тобѣ давалъ, што єсь от мня жадал,
Єще ты от мене нити не жаловалъ.

Ото мнѣ нужно на гропъ твой позрѣти,
Кеть я не могу с тобов говорити.

О сердечко моє, вельку тугу маєшь,
Кеть ты своего голуба голосъ не слухаєшъ.

Ластовѣцѣ отлѣтають, тай назатъ ся навертаютъ;
Ушъ тво[є] сердце назат ся не наверне.

Изпусти, Боже, с небесе росу,
Ухолоди сердце моєго тяготу.

Конецъ животу моєму с вами,
Я васъ дарю многими лѣтами.

Сы[н] мой премилый, радость сердца моєго,
По что ты лишаєшъ Отца своєго?

Дякую вамъ, мамко, єдина премила,
Же єсь ня породила, в чистомъ повила.

Крестнѣ батечкове, наймилѣ призванѣ,
Люби вы моѣ, помилованѣ.

83. (б). Р. III. Ч. 60.

Голубе, голубе, то красно гуркалъ єс,
Єще ты от мене скоро отлетѣл єс.

А я тебѣ давалъ, что єс от ня жадалъ,
Єще ты от мене отити не шкодовал.

Хот бы был ми горы и долины далъ,
Волѣ(и)лъ тебе от мене не взялъ.

Что мнѣ потому много в свѣтѣ мати,
Як(е) я не маву с ким ся потѣшати?

О моє сердечко, велику журу маю,
Кет свого голуба голос не слухаю.

Голубе прекрасный, сине мой любимый,
Не давно тя Богъ далъ, юж тя от нас узял.

Ох то мнѣ нунно на сон твой позрѣти,
Кет я не могу с тобов говорити.

Бо очи запертѣ, языкъ загражденый,
Руцѣ звязанѣ, а ногы спутанѣ.

Ох красота єго барзо почорнѣла,
Смертня година от нас єго зуднялa.

О Боже, посли з небесе росу,
Охолоди сердце и всю мнѣ тяготу.

84. Р. VI. Ч. 2

О смерте, смерте, чомусь такъ страшлива,
Надъ сякимъ створѣньомъ дуже безъочлива?

Многимъ сиротамъ бываєшъ нещаслива,
Кто ти єсь мати, где єсь ся родила?

Где єм ся родила, як ты хочешъ знати,
Родилам ся в раю, а грѣхъ ми єсь мати.

Во которомъ всѣ люде мусятъ разлучати,
Заченше ся — мусятъ умирати.

От тебе, смерте, воины утѣкають,
З[б]роѣ от с[т]раха из рук упущають.

От тебе, смерте, царѣ ся ужасають.
Прет тобовъ коруны із головъ знимають.

Глуха єсь о смерте, не хочешъ стухати,
Якъ жена газду албо чадо мати.

Жалость, смерте, никда не буваєшъ,
Отца з межи дѣтей залости збираєшъ,
Милыхъ товарышей вѣчне разлучаєшъ.

Хоть най изъ жалю млѣютъ, а ты ничъ не збає[ш],
Видишъ, смерте моя, із свѣта ня зганяєш.

Такъ немилосердно отдуху не маєшъ,
Потерпи мало, кет дяку маєшъ.

Люба моя жено, милый товарышу,
Аш єм ти завинилъ, для Бога тя прошу.

Вся родино моя, всѣхъ васъ перепрошаю,
Благода[ть] божию всѣмъ вамъ желаю.

Бога прошу, жебесте ся добрѣ мали,
А по смерти в небѣ вѣчне радовали.

Ісусе Христе, ко тебѣ воздихаю,
На свѣтѣ семъ марномъ жити желаю.

Тѣло моє гробу, лѣбимо предаю,
Но во руцѣ твоєй, душу предаю.

85. (a).

Р VI. Ч. 6.

О смерте окрутна, а не милостива,
Каждому человѣку єсть барзо страшлива.

Она не убиратъ, бо наймолотшаго,
Во великихъ роскошахъ, хоть найбогатого.

Ужилам у свѣтѣ, три лѣта прешли,
А смерть окрутна не дала ми вѣка.

Прійшла смерть окрутна, ноги потинає,
На сироты моя никда ничъ не збає.

Былемъ во свѣтѣ вдячный каждому человѣку,
Теперь ємъ подоб[н]ый земному черваку.

Зоставай ты здрава, возлюбленна жено,
Возлюбленѣ дѣти, приятелѣ вшиткѣ.

А не плачите, Богу ся молите,
На Сафатъ-долѣнѣ там ся увидите

О дай пане Боже, на правицу стати,
Прерадосный гласъ от Христа слышати.

86. (б).

Р. IV. Ч 1.

Ахъ смерте окрутна а не милостива
Кождому человѣку барзо єсть страшлива.

Не дбаєшъ ничъ на роки чловека стараго,
А ни на роскошѣ хоть май молодого.

Что мамъ отповѣсти, кеть ся ужъ так стало:
Богъ мня на свѣтъ далъ, а уже покликалъ.

Былъ ємъ свѣту вдячный кажтому человѣку,
А теперь ємъ потданный земному черваку.

Стал ся термѣнь божій, же мушу отити,
Изъ своимъ малжонковъ мушу ся разлучити.

Сусѣды и пріятелѣ котрѣ туй стоите,
Тѣло моє мертвоє до землѣ отдайте.

А кеть ємъ дакого въ свѣтѣ прогн[ѣвалъ],
Сусѣдемъ и пріятелемъ уч[т]ивость ємъ не далъ:

То прошу чрезъ Бога, абы отпустили,
А тѣло моє мертвоє до землѣ отпровадили.

Дякую мужови за ласку в хворотѣ
И за услугу твою великой тяшкости.

Най ти Богъ заплатитъ за твоє стараня,
А посмотри, най ти дасть в небѣ пребыв[аня].

Не мамъ между вами покою сталого,
Бо ємъ ужъ выкрочилъ из тѣла смертнаго.

А прошу — отхожду до гробу смутнаго,
Где я буду спочивати ажъ до дня суднаго.

87. (в).

Р. VII а. Ч. 2.

А смерти окрутна, а не милостива,
Кождому чловеку барзо єс страшлива.
Не цбамъ ничъ на старостъ чловека старого,
Ани на роскоши, хоц и наймладшого.
Что мамъ отповѣсти, кед ся уж так стало:
Панъ Богъ мя на свѣт далъ, та юж и поволалъ
Былемъ в свѣтѣ вдячный каждому чловеку,
Тепер єм подданый земному хробаку.

Тепер ся отберамъ из дому своего,
Охабям пріятеля смутнаго каждого.
Стал ся уже термѣнъ, же мусю отдыйти,
С дѣтками манжелку смутну охабити.
Здрава буд, манжелко, моя наймилѣйша,
Былас мнѣ жичлива й умилована,
Смутна ты зоставашъ с тыми сиротами!
Уже ся не буду тѣшити от того часу с вами,
Дякую за ласку малженства вѣрного.
А за час живота все терпезливо[го].
Няй тя Богъ пожегнатъ з неба высокости,
А по смерти пріиме до вѣчной радости.
Дѣточки няймилшы, з вами ся розлучамъ,
Боске пожегнаня з моим вам поручамъ.
Най вас Богъ опатрує з неба высокости,
А по смерти пріиме до вѣчной радости.
Сусѣде, приятели, котры ту стоите,
А моє мертве тѣло к гробу провадите!
Дякую за ласку удѣлену днеска,
Каждого отплата няй буде небесна.
А гдыш єм дакого во свѣтѣ образилъ,
Пріятелем, сусѣдомъ учтивости не далъ:
То прошу про Бога, бы мнѣ отпустили,
А моє мертве тѣло к гробу припровадили.

88. (г). Р. VII. ч. 4.

O smerti okrutna, a ne lytostiva,
Každomu človeku jest barzo strašliva.
Stupila spoznannu do našeho domu,
Zasmutila moju premilu rodinu.

Užival jem svita 24 lita —
Prišla smerť okrutna, ne dala mi vjika.
Sam Христосъ bozibal[1]) vo novom zakoňi,
Ostavajte gyiti[2]) prichoditi ko mňi.

Ach ženo premila, moje poťišiňa,
Žil jem tu s tobom jak tvoj muž laskavi:
Teraz už odchodžu do nebesnej slavi,
Za uprimnu lasku uprimne ti gyakuju[3]).

---

1) возівал = взивав; 2) дїтї (мадяр. правопись); 3) дякую.

Czo sobi žadaš od Господа — желаӥу.
Kumove, švagrove, priklad z mene berte,
Zavtra vo hrobji pri mňi ležati možete;
Ešči jem pred včerom s vami besidoval
A dneska na viki z vami sja rozlučam.

89.

Р. VII. ч. 5.

Ach, človeče, na sebe pamjataj,
A strašnu smerť pred očami trimaj,
Bo vidime, že vszi sja mineme,
A do zemli tam sja naverneme.

A i vi vsi molodi i stari,
Pozirajte na strašniji mari.
Na nich ležu dneska položeni,
Od vas vsitkich už jem opuščeni.

Pamjatajte že i ja s vami bil,
Kolko roki jem sja s vami trapil;
I ja s vami mnoho tu praczowal,
A zoz sobom jem dneska nič ne vžal.

Rozmišlajte jako nam svit platit,
Jak bohačom, tak a i chudobnim;
Nahlej prideš i nahli odideš,
V temnom hrobji na prach sja rozsipeš.

I zaisto bjidni mi tu lude,
Kotrich život jako dim sja prejde,
Što vi dneska, to ja böl včera,
Zautra može(š) biti, jak i ja sja prejti.

Na zem sja oberneš, jako svička zhasneš,
Od hrobakoch zhineš, jako dim sja prejdeš;
Bo vsja krasa lem z bolota böla,
To nam priklad až dneska davat.

Jak raz pride rozkaz najvišoho,
Ňit pod solnkom, bi ne sluchal jeho.
To nam divno, že i tu sja zjavil,
Jeho rozkaz na mňi sja vipolnil.

Ne žal mi je za dočasnim svitom,
Lem mi najbarže žal to za milom ženom,

Vjirnim serdczom moho tovariša,
Što jem žil vjedno tich to 12 lita.

Za duvernost manželsku krasno ti gyakuiu,
Ščaslivoho žiťa od Boha želaju.
Žij tu ščaslivo s tima gyitoczkami,
Z kotrima mo'je ťilo odprowadzaš na viki.

Ti premili sinu v delekej krajini,
Už mňa ne uvidiš, až na strašnim suďi;
Naj ťa Boh poťišit z neba visokoho,
I dast ti na tom sviťi žiťa ščaslivoho.

Teraz vola Boha, što mňa povolal(a),
Daj bim s tobom vo nebji prebival(a).
Lubezni gyiti, pristupte že ku mňi,
Naj vam pogyakuju v poslidnej hodiňi.

Bo ja už idu na vik spočivati
I budu tam všitkich vas čekati,
Jak pridete sud boži sluchati,
Jak pridete ko mňi spočivati.

90.

P. VII. Ч. 6.

Ach jak smutni ješt život človeka,
Toho vsehda smert okrutna čekat;
Ledvo počne svit sej užívati,
Už sja musit smerti spogyivati.

Ledvo jem sja obhladla vo sviťi,
Už ho mušu dneska opustiti.
Vo seredu povolal hlas boži:
Divo, ber sja na pokoj vičnosti.

Odbiraj sja do temnoho hrobu,
Zlož tam twojej mladosti ozdobu;
Oddaj tvoji kosti rozboleni,
Občoj našoj materinoj zemli.

A tak idu vjično spočivati
I budu tam všitkich vas čekati,
Jak pridete ko mňi spočivati,
Koli budete sud boži sluchati.

Dotla že tu zostavajte zdravi,
Budte zdravi prijatele drahi;
Budte zdravi žalom obloženi,
Vi rodiče mojo premileni.

Otče, mati za lasku gyakuju,
Za visluhu ruki vam cziluju;
Ubližiňa každe odpuste mi,
Vi rodiče mojo premileni.

Babo krestna, matko, što pri mňi stojite,
Tilo moje ko hrobu provadite;
Naj račit vas pan Boh poťišiti,
Vo tomto sviťi ščaslivo žiti.

Jim otče duchovni, prevelebni pane,
Dnes s poniženostu takže daju vale;
Za odpravú smireno gyakuju,
Mnohaja lita od Boha želaju.

Pristup ko mňi, najmilejši brate,
Selzami oblate prijatele všitki,
Naj vas Hospoď všitkich blahoslovit,
V tom to sviťi naj vas neopustit.

Teraz idu do temnoho hrobu,
Budu spočivati do strašnoho sudu;
Budu obsluchoval božestvenö trubö,
Kotori rozbuďat vsich nas na tedi (судї).

Zijdeme mi sja na Josafat-doliňi,
Jak živi, tak mertvi, pravedni i hrišni.
Pravednich povolał Boh do svoho carstva,
Hrišnikov pošlet do horjačoho pekla.

Bože moj, spase moj, kotriž mňa povolal,
Daj, žebi mňa Avraam na svoje lono prijal.
Daj, abim sja mohol tam dostati,
Z pročima pravednima tebe veličati,
Tebe veličati, v nebji prebivati,
Slava tebi Hospodi, až na viki amiň.

91.

Р. VII. ч. 7

Jakij tot svit mili, jaki je prekrasni
Každomu človeku, ale lem docsasni.

V nim dužo vidime, a dosti malo mame:
Jak nas Boh povolat i to poňehame.

Jake solncze mile, ked ono nam svitit,
A skoro prestane, temnota nastane,
Uže tohda človek rabotati prestal,
Vo svoiim pribitku w pokoj sja oddal.

Jak vo deň rabotaš, tak v noči spočivaš,
Jak sobi zaslužiž, tak placzu odbiraš.
Boh bo spravodlivi spravodlivo sudit:
Dobrim svoje czarstvo, peklom karajet zlich.

Proto pamjatajte, pred očami majte,
V tom dočasnom sviťi Boha prizivajte;
Ale jak vidime, mi tak ne robime,
Boha proklíname, o nim zabivame.

Ale vo tom sviťi jest zavisti mnoho,
V človeka staroho tak i molodoho.
I každij sja člověk, lem o sebe staral,
Nižšoho od sebe uže za nič ne mal

Hodz bi zme tu sobi všitko priobrili,
Velikich bohatsvach bi zme sja tišili,
To vse tu zostane, všitko zochabime,
Jak mladi, tak stari umerti musime
(Вариянт: Do temnoho hrobu tam pojti musime).

Proto i mi ne žal za dočasnim svitom,
Lem mi najbarže žal za mojim potomstvom,
Za zenom, za gyitmi sto tu narikajut,
Že oni sja so mnom na vik rozlučajut.

Ostaň že tu zdrava, ženo premilena,
V tom velikom sviťi budi potišena;
Žij že tu ščaslivo s tima gyitočkami,
Što jest z božej voli, naj sja stane z vami.

Najmilši gyitočki, što pri mňi stojite,
Moje zimne tilo pred sobom vidite;
Ktože vas potišit, ktože poradu dast,
Ked ja už na viki, už odchodžu od vas.

Najmilša rodino, ostavajte zdravi,
Ostavajte zdravi prijatele drahi;

Naj vas milostivij Господь blahoslovit,
V tom dočasnom sviťi naj vas ne opustit.

Pritomno gyakuju človeku každomu,
Na pohrebi mojem tu dnes pritomnomu
Že ste domä svoju robotu lišili,
A na tim ostatku ste mi poslužili.

Išči sja obertam ku svojim srodnikam,
Vo Христѣ zhromaždenim, takže i susidam:
O primite, prošu, vši od mene spolu
Smutne gyakovaňa teraz na ostatku.

Za visluhu vašu krasno vam gyakuju,
Žiťa ščaslivoho od Boha vjinčuju,
Bo ja už odhodžu do temnoho hrobu,
De solnce ni misacz nigda ne uvidžu.

Kebi jem v životi dakoho obrazil,
Jednomu, druhomu počtivost ubližil,
Tak prošu pro Boha, bi mi odpustili,
Što jem sja prehrišil v mojem krechkom ťili.

Teraz už ja idu do temnoho hrobu,
Budu obsluchoval božestvennu trubu,
Kotora rozbudit nas všitkich dakedi,
Zijdemo mi sja vsi sovokupno tedi.

Bože moj, Bože moj, kotris mňa povolal,
Daj žebi jem s tobom vo nebji prebival;
Vo nebji prebival, a tebe veličil,
Imňa tvoje slavil, až na viki. Amiň.

92.

Р. VII а. Ч. 1.

О жалосна, зармучена, нещаслива хвильо,
Котра такъ нагло отберашъ моє младе тѣло.

Не знало єсь, моє тѣло, жесь мало умерти,
А своимъ милымъ родичомъ ку зармутку быти.

Видимъ, видимъ, свѣте марный, же не машъ ничъ сталого,
Бо моєго не сануєш вѣку так младого.

Берте собѣ приклад з мене, младенцы и паны,
Отквитнете, так як и я в том паненском ставѣ.

Что мнѣ днеска, то вамъ заутра, может ся такъ пригодити,
От смерти ся жаден чловек не може выслободити.

Дякуєм ти за хованя, мой ми[ли]й отичку,
Так и вам, мила мамичко, за опатрованя.

Няй вамъ Богъ буде отплата в небесной радости,
Котру абысте достали, жадам з упримности.

И з вами ся, братя, сестры, скупне розлучаємъ,
А сусѣдам и сусѣдомъ упримнѣ дякуємъ.

И вам вшитким за выслугу, котры сте ся ту зышли,
Нягай вам Пан Богъ заплатитъ в кралевстви небесномъ.

Я ся южъ от вас отберам з дому смертелности,
Рачиш, Пане Іезу Хрѣсте, привести до радости.

93.

Р. IV. Ч. 2.

О все суєтного свѣта
Марно идутъ нашѣ лѣта:
Якъ роса утреняя,
Такъ суєта человѣческая!
О марности, о болести,
Юж у смерте нѣтъ милости.*)

Яко прахъ свѣтомъ гонімый,
Такъ тотъ вѣкъ нещастливый;
Сіє уподобляєт ся,
Гды свѣтомъ разлучаєт ся.

Яко цвѣтъ зѣля красноє
От позору веселаго,
Воскорѣ премѣняет ся,
Гды со нами разлучает ся.

Вчерамъ бесѣдовалъ с вами,
А днесь лежу мертвый пред вами;
Нѣтъ ми пома[гаю]щаго,
Развѣ Бога спасающаго.

Красота ми єсть почернѣла,
Смерть мя з вами разлучила,
От всѣхъ сродниковъ, знаємыхъ,
Вселих ся въ гробѣ земной.

*) Сей приспів повторяєть ся по кождій строфцї.

Сталемся мертвый пред вами,
Не бесѣдую з вами,
Богу всѣхъ васъ поручаю,
Во далекій путь отхождаю.

Не терплю земной красоты,
Ни свѣта сего доброты;
Иду судищу престати,
Отвѣтъ от своихъ дѣлехъ дати.

Предъ судию правдиваго,
Господа Бога моєго,
Къ нему же ся помолѣмо,
Со слезами ся восплачите.

Блиски, далекѣ,
Сродники, знаємыи,
В послѣдный часъ мя простите,
Гды во гробѣ ту видите.

94. Р. Ш. Ч. 57.

О всєсуєтпаго свѣта,
Мимо йдутъ нашѣ лѣта,
Гинутъ як роса утреная,
Так суєтна человѣческая.

Якъ прахъ вѣтромъ гонимый,
Такъ сей вѣкъ нашъ нещасливый;
Во скорѣ ся премѣняєтъ,
Во попел ся претворяєтъ.

Вчера ємъ бесѣдовалъ з вами,
Я днес лежу мертвый пред вами;
Красота мѣ почорнѣла,
Смерть мя от вас разлучила.

Стал ємъ ся мертвый пред вами,
Такъже и не бесѣдую з вами,
От всѣхъ сродников и знаємыхъ,
Отхожду во гробъ земныхъ.

Богу всѣхъ вас поручаю,
В далекій путъ отхождаю;
Иду судищю предстати,
От всѣх дѣлъ отвѣтъ дати.

Пред судище правдиваго,
Господа Бога своєго,
К нему всѣ восплачите ся,
Со слезами молите ся.

Ближніи й далекыи,
Сродници й знаємыи,
Остатнїй раз мя простите,
В сем гробѣ, де мя видите.

Ужъ мя отъ днесъ не ввидите,
Ани глас мой не вчуєте;
Молите за мя грѣшнаго
Творца и Бога моєго.

Смерть мя з вами разлучила,
Очи мои заступила,
А члонки ми почорнѣли,
Ко земли ся прилучили.

Молѣт за мя Бога, бы мнѣ грѣх отпустил,
И вѣчнаго царства сподобилъ,
Да не буду осужденый,
На лѣвици поставленый.

Со святыми да предстану,
Не лицемѣрному пану,
Со ангелы ліковати,
Тебе, Христе, оглядати.

95.*) Р. IV. Ч. 3.

Прійшолъ часъ мой того лѣта
Ужъ пойти с того свѣта[1]):
Плачу, слезы проливаю,
Южъ васъ любимыхъ лишаю[2]).

Южъ ся з вами разлучаю[3]),
Далеко ся выбираю.
Жійте и добрѣ ся майте,
Мене тежъ не заб[ыв]айте.

*) Р. Ш. Ч. 56: Оба рукописи мають по 6 строфок, але в сім іде перше 6, а потім 5. Відміни такі: 1) уж ми пойти сег[о] свѣта; 2) желаю; 3) уш ся от вас разлучаю.

Былъ з вами, якъ небылемъ[1]);
[Єс]ли в чемъ васъ образилемъ[2]),
Майте милость, прошу майте,
А за мене Бога ублагайте[3]).

Не взялъ ємъ со[4]) собою ничого,
А[5]) треба барзо много.
Что мнѣ[6]) теперь ту почати?
Мушу от васъ любимыхъ[7]) жадати.

А на гробъ позирайте[8]),
Любовь мою споминайте;
Тежъ мя в потребѣ ратуйте[9]),
Бымъ могъ [с] Христомъ жіти в небѣ.

Васъ любимыхъ оставляю,
И во потребѣ[10]) всѣхъ жадаю:
Давайте о мнѣ Бога умолите[11]).

Паралелї: Р. Ш. Ч. 56.

96. Р. V. Ч. 6

Болит мя, болит, смерть ся зявляє,
Хто ми на сесе пораду дає?
Дают ы ми[12]) люде усѣ такую:
Успов'ѣдай ся, та мня спѣхуютъ.

Я собѣ думалъ у срѣ[б]рѣ, у златѣ,
Не [с]повѣдал ся, но все у роб[о]тѣ;
О люта смерте, буть милостива,
Чомусь то мнѣ н[е] возвѣстила?

Бо ты зо мною усе ся дворилъ,
У сребрѣ, у златѣ усе ся бавилъ.
О, люта смерте, устой годину,
Най я исключу свою родину.

---

1) был єм з вами, як не был; 2) єсли в чем вас єм образил; 3) майте милость, майте, | прошу для Бога, прощайте; 4) с; 5) а там; 6) ми; 7) любых; 8) На гроб мой позрите; 9) теж мя ратуйте в потребѣ; 10) и повторє; 11) Давайте, о мнѣ не забывайте, | тож ся о себѣ старайте; 12) минѣ.

Родина тобѣ ничъ не поможе;
Ступай за мною пане вельможе!
О, люта смерте, пожалуй мене,
Най не оставлю бес часу себе!

Я тобѣ часу [доста] давала,
Дасколко разы напоминала;
Ты собѣ думалъ на вѣки жити,
А ничъ не хотѣв на смерть лишити.

О, люта смерте, не дай ми страху;
Я тебе прошу, возми заплату.
Мѣнѣ бы душа кажда платила,
А кеть бемъ ся жити лишила.

Ни ся отъплатити, ни отокупити,
Кожду мѣнуту лиш ся ладити.
О, смерте, смерте, щось така страшна?
Та же я ся скрыю, обес ня не найшла!

Не треба (ся) тобѣ нич ся туляти,
Я не пр[е]бачу жадномъ детяти.

О смерте, смерте, то зла година,
Дѣти заплачут и вся родина.
Не жалуйте мня друзи ны роды,
Що я не прожилъ на многѣ годы.

О, смерте, смерте, най не йду у н[о]чи,
Бо ми не видятъ тѣлеснѣ очи.
Душев(е)нѣ очи ти ся утваряютъ,
Грѣхи, злѣ дѣла, покой не даютъ.

О, жено моя, проси п[о]коя,
Я добрѣ [в]жи вижу, сесе смерть моя.

А жона и дѣти, смутно взирає,
Що смерть єго духъ выганяє.
Остатню сесю годину узирайте,
А за мен[е] Бога благайте.

Паралелї: Р. IV. Ч. 5. Сей варіант майже зовсїм ідентичний з надрукованим.

97.

Р. IV. Ч. 6.

Размышляй о себѣ, о чловече каждый,
Порохъ земный, сосутъ избранный.

Изъ землѣ созданный
Животъ твой марный;
Во свѣтѣ живешъ,
На смерть не дбаєшъ.

Ты єсь человѣкъ смертелный,
Во томъ надѣю маєшъ,
Же о души своєй
Ничто не дбаєшъ.

Утучишъ тѣло поясти хробакамъ,
Либо звѣрямъ земнымъ, либо небеснымъ птахомъ.

А на остатокъ і душу загубишъ,
Же свѣту служишъ, а блудно жиєшъ.

Ты, человѣче, ко грѣху похилый,
Чому не памнятаєшъ, же вѣк твой недолгій?

Диму и парѣ жи єсь подобный,
Скоро изовянешъ якъ квѣтокъ травный.

Нынѣ гайнуєшъ, завтра умираєшъ,
Якъ душа уйде, трупомъ ся станешъ.

Роскошов земныхъ час ся юшъ лишити,
Абесме могли вѣчне в небѣ жити.

98.*)

Каждый человѣче слухай уважно,
Въ книзѣ живота, что написано!
Молодый, и старый, бѣдный и богатый,
Умираетъ равно.

Где панска и царска, будь яка сила,
Котру бы окрутна смерть не сломила?
Въ день и нощь воюетъ, плачь, просбу не чуетъ
Смертельна сила.

*) Сю віршу передруковую з угроруського „Листка“ 1892 р. ст. 235, без змін.

Ударила моя остатня година, —
Жона и дѣти мои и вся родина:
Съ плачомъ тя просила, жебысь ся отдалила,
Смерте немила!

Но еще сь не найшла земная сила,
Чтобъ тя отпросила, смерте страшлива;
На мя сь ся спросила, житя сь мя збавила,
Смерте немила!

Но зачимъ я марный сей свѣтъ лишаю,
На немже мѣста ужь нигде не маю:
Гробу ся предаю, и васъ оставляю, —
Вамъ ся кланяю.

Любѣ дѣти, внуки, и громадо мила!
Я велики (малѣ) лѣта межи вами пожилъ.
Но ужъ сямъ отдалилъ, мене погубила
Смертельна сила!

Жійте всѣ счастливо, долго и весело, —
И не забывайте, что ся мнѣ стало;
Знайте всѣ, что и васъ погубитъ во свой часъ
Смертное жало!

В. Забави при мерци.

Коли в нас, у Галичині, умре чоловік, то до мерця сходять ся люди, слухають псалтирі, що дяк читає, розмовляють із собою пошепки, декуди грають у карти, а в перервах між відчитуваними кафтизмами оповідають ріжні пригоди або анекдоти, щоби розсьмішити присутних, а як ні, то говорять казку, якої всї присутні слухають уважно і від часу до часу роблять до неї свої примітки („Zwischenruf-и"). Рідко коли співають яку побожну пісню, а звичайно не співають нїчого.

На Угорській Руси відбуваєть ся церемонїя при мерци далеко ріжнороднїйша. Крім псалтирі співають там багато пісень, утворених специяльно для сеї цїли (вони надруковані під чч. 61—98, „Плачи душе" — „Каждый человѣче"; деякі з між них співають одначе також у церкві в часї великого посту), а надто забавляють ся на ріжні способи, до чого мають теж свої окремі забави[1]). Надрукувавши повисше ті пісні, з яких багато було в нас доси зовсїм невідомих, уважаю за потрібне подати тут і деякі забави при мерци. Розуміеть ся, що їх мусить бути далеко більше, бо в кождій околици найдеть ся щось нове; та вже й се, що є, кидає характеристичне сьвітло на похоронні обряди угорських Русинів. Шість перших забав із коротеньким вступом подаю за угроруським „Листком"[2]), пять дальших записав я в Унґварській столицї в часї свойого побуту на Угорщинї з уст селянина.

В Мараморощинї є звичай, — пише „Листокъ" — що коли хто вмре і лежить у хатї, то його рідня робить „за його душу" добрі діла, пр. кормить голодних і бідних, нагих обдаровує одежою, що лишила ся по помершім і т. и. Крім того дяк мусить відчитувати при тїлї псалтирю, за що бере відповідну винагороду.

Тому одначе, що тїло лежить по дві або й три добі в хатї і насуває ріжні жалібні спомини, то вечерами сходять ся „до тїла" мужчини і женщини, молоді і старі, і своїми розмовами та забавами старають ся розвеселити рідню і розігнати її сум.

---

[1]) У нас такі забави звісні доси тільки між Гуцулами; пор. Мат. до укр. р. етн. т. V. Ст. 243—247.

[2]) „Листокъ", 1892 р. ст. 184—185, 209—211, 220—221 і 234—235. Сї забави записані в Терешулї і Дубовім, Марамороської столицї, невідомо ким. Записки пороблені, як звичайно в Угор. Руси, недокладно, тому я мусїв дещо позмінювати в них у мові, але самого змісту не тикав.

Забави ті ріжні, але найчастїйші і найбільше розповсюднені отсї:

I. Лопарька або лопатка. Присутні вибирають із поміж себе одного чоловіка за судю. Той сїдає на призначенім для себе місци, говорячи так: „Я, як біров, тото сужу, што Петро (або хто иньший) ище не мав нужду, за то мусит туй лїгати, нашу бавку починати!“ — По сьому починають тручати викликаного судією (біровом), аби схиляв ся йому на колїна. Коли він те зробить, біров кладе його голову під полу петека і завиває її так, аби той нїчого не бачив. Тодї один із присутних підносить ногу викликаного, а другий хапає приготовану на те лопатку (лопарьку), бє нею по його підошві і передає скоро лопатку иньшому в руки, аби викликаний, що зараз же встає, не пізнав, хто його вдарив. Засуджений встає і говорить: „Побили мя, пане!“ — Біров: „Найди собі, Іване!“ — Побитий: „Што буде за яндик (дарунок)?“ — Біров: „Што собі знайдеш!“ — Тепер він угадує, хто його вдарив, але мусить угадати за першим разом, бо коли нї, то кладе ся знов і його бють доти, доки нарештї пе згадає, хто вдарив. Коли вгадає, тодї кладе ся той, що бив і тепер сього бють так само. Як черга перейде вже по всїх, тодї біров підносить ся з місця і говорить, що чесна громада працює від давна, був би час уже дещо вʼїсти, та коли біда, бо в селї є вправдї млин, але мельник умер і нема кому змолоти збіжа; з тої причини треба поперед усего постарати ся за мельника. Підемо отже тепер до сусїдного села по мельника, а ви тимчасом приладьте зерно на мливо, бо мельник зараз прийде. — По сих словах біров із трьома мужчинами виходить на двір, по чім начинаеть ся нова забава.

II. Мельниця, дїд і баба. Двох мужчин перебирають у сїнях, одного за дїда, другого за бабу. Дїдови роблять на плечах горб, дають із клоча бороду і вуса, закладають на голову вивернену шапку, накидають на плечі подерту гуню і дають у руки костур (біґарь). Так само вбирають і бабу в жіноче платє, роблять їй горб — і мельник уже готовий. Та доки давний біров із товаришами шукають так за мельником, тимчасом у хатї ладять млин. Ставлять посеред хати жамелик (малий столець), садовлять на нього одного чоловіка, накривають його веретою, кладуть на його голову решето, а в руки дають деревляну мірку, в якій стоїть короткий патик. Коли все готове, роздаеть ся стукіт до дверей: ідуть! Отворяють двері і входить біров, а за ним тягнеть ся дїд. Він підходить до млина і починає здоровити людей: „Дай Боже, што може, чесні ґаздове“. — Люде відповідають: „Най буде і тобі, што просиш собі“. — Дїд: „Я уж собі випросив“. — „А што такое?“ — питають його. — Дїд: „Торбу“ (себ то горб із заду). — „А на што тобі, дїду, просити било торбу?“ — „На то, бо я мельник, та на торбі добрі міхи з муков носити!“ — „Но, дїду, коли ти мельник, та

тебе туй потреба, бо ми маєме мельницу. Ци будеш молоти?“ — „Ой, ой, буду; муку на мелай (кукурузу), а пшеницу на овес ізмелю, чому ніт“. — „А што за мірку будеш брати, діду?“ — „Я? Із віка мірку, а з двох дві“. — На се біров каже до діда: „Ти, діду, великий бітанґа (гунцвот), бо лиш фіґлї показуєш, мельница стоїґ, а людям треба муки!“ — „Стоїт? Та де є вам матиця, еге, забив єм, мельница?“ — „Но ти, діду, сліпий, перед тобов мельница, а ти не видиш!“ — „Е, йдіт, я не сліпий, але сліпа ваша мельница, што мня не видит“. — Дїдо зачинає шукати за млином і звалює решето з млина. — „Но, діду, што ти наробив?“ — Дїдо втїкає, але в дверях притримують його. Дїдо питаєть ся: „Кому голова отпала?“ — „Тадь не голова, дїду, ай ти мельницу показив (попсував)!“ — „Показив? Но, я поправлю!“ — Він іде до млина, оглядає його і спостерігає камінь що упав: „Ой, ой, тадь сесь камень миши поїли, як хочете молоти?“ — „Тото ти, дїду, показив, тепер го поладь!“ — Дїдо поправляє млин, направляє решето (камінь), обертає ним і тисне; чоловік під веретою бє патиком по мірцї і гучить, як млин. Мельник сипле на камінь зерно і каже, що млин готовий. Починають молоти. Дїдо скаче з радости на однїй нозї. Доки в хатї мелють, ті що лишили ся в сїнях, обвивають у плахту кітку і дають на руки бабі намісь дитини. Дїдо пригадує собі тимчасом, що він має родину і просить, щоби йому позволено привести її тут. Йому дозволяють і він виходить. В хатї настає тишина. Нараз чути плач — то йде родина мельника. Чути стукіт до дверей. — „Мож“ (herein). — Входить дїдо і приносить на плечах хлопця в лахмітю, якого в сїнях убрали; входить і баба і приносить малу дитину (кітку) на руках. Дїдо здоровить присутних: „Дай, Боже, гаразд, чесні ґаздове!“ — „Най дасть і тобі повен міх муки, бо видиме, маєш і дїточки!“ — „Тадь так, чесні людкове, я, видите, чоловік з дїтьми. На старость мя дїти присїли. Баба лиш єден місяць, як дїтину мала, айно не дивуйте ся, бо она не стара, лиш іскривала ся“. Звертаєть ся до бірова: „Прошу пана бірова, дайте ми квартїль (помешканє), бабі і дїтям!“ — Біров показує: „Еге, там в углї на припічку“. — Дїдо веде туди бабу і дїти. Бабі каже прясти куделю і дозирати дїти, а сам іде до млина молоти. Як змолов, несе бабі миску муки (попелу), аби їсти варила. Баба бере збанок, наливає води в горнець і всуває до печі, але горнець вивертаєть ся і парить дитину. Дитина зачинає кричати: вар-вар-вар (баба тисне тоді кітку за хвіст). Перестрашений дїдо біжить до печі: „А што дїтинї, бабо?“ — „Попарилась!“ — „Йой-йой, солодка моя дїтинко, попарила тя біда!“ — Дїдо зачинає бити бабу в горб костурем, а баба хватає куделю і бє дїда в горб. Настає величезний галас, а до того підсуваєть ся ще хто з присутних до кітки і начинає її сильно потис-

кати за хвіст, аби вавкала. Врешті дід лапає дитину на руки і кричить: „Гой, люде, умират дітина!“ Тимчасом баба бє далї і діда і дитину. Дідо розсерджуєть ся тай бух! дитиною в бабу. Баба зачинає тоді втікати, дід біжить за нею, а присутні регочуть ся з комедиї.

III. Жид, коза і цап. Біров: Коли не малисме щастя в мельниці, та починайме инший ґешефт. А што теперь в близкум, славнум вароші, в Цудплеші (розумієть ся найпідлїйше село), є ярмарок, то пуйдеме і купиме козу і цапа і будеме мати хосен; коза буде давати молоко, а цапа заріжеме, та вонь тогди уладиме гостину. – На се годять ся всї присутні. Тимчасом — поки біров говорить — на дворі перебирають одного чоловіка за Жида, одного за козу, а одного за цапа. Жида вбирають у чорну плахту, буцїм у кафтан і підперізують ременем; борода з клоча, а пейси з загорненого волося перебраного (в Мараморощі носять селяне довге волося), решту якого загортають під капелюх (клебан); у руки дають йому костур, а тонкий патичок у рот, намісь люльки. Козу і цапа вбирають у білі гунї; вони накривають ними людий, що вдають звірів; в один рукав гунї встромляють кривий деревляний держак, який перебраний тримає в руцї попад собою; на держак застромлюють козячу голову (штучну); із копачів роблять її роги, з ложок уха, з клоча бороду, — Біров виходить на ярмарок, у хатї тихо. Чекають, доки він не верне з козою й цапом. В сїнех чути голос: Ме-ке-ке! — Отворяйте двері! — Отворяють. — А што там? — Еге, цапа не могу загнати до хижі, імайте го! — А цап скаче і реве, що ледви заженуть його до хати. Та цап і тут боїть ся і хоче втїкати. Чути знов: Ме-ке-ке! — В тім надводить Жид на мотузку козу, але й вона боїть ся, реве й не хоче йти за Жидом. Один чоловік підганяє козу і приспівує: Старий Мошко козу веде, іги-іги! — А Жид собі: Ізгибла би, чом не іде, іги-іги! — Тепер заходять до хати. Біров: Но чесні ґаздове, я не лиш козу і цапа — ай і Жида за пастиря привюв вам! — Відповідають: Дуже добрі! — Біров: Но, Жиде, та як ти хочеш козарити? — Жид: Я дуже добрий козар! Я на своїх ногах буду ходити, своїми очима буду дивити ся, своїм ротом буду кричати, своїми руками і палицев буду махати, своє їсти і пити, но ви будете ми платити. — Відповідають: Будеме. — Та што ми дасте? — Відповідають: Даме ти скору із цапа, як ся подре. — Жид: Тото мнї мало, но дайте ми іщи і мясо з него! — Мясо нїт! Но, даме ти іщи і хвост та роги. — Жид: Та най буде, ци я збаю? — По сьому Жид зачинає пасти кози. Козу веде на мотузку, а цапа гонить — буцїм то по скалах — на постїль, де сидять дївчата і жінки, далї на піч, де сидять старі баби, що утїкають перед цапом, бо боде. Всї присутні сьміють ся. Жид сьмієть ся також, випускає з рук мотуз, а коза ревучи втїкає на

двір. Жид біжить за козою, а цап побачивши се, зачинає теж бігти на двір. Жид хватає козу в дверях, бє костуром і кричить: Крі, іграти! — Коза зачинає танцювати по хатї, а цап побачивши се, і собі йде з нею в танець. Жид командує цапом і козою і показує, котру дївку цап, та котрого чоловіка коза має вибирати до танцю; але й чоловіки і жінки втїкають перед ними. Розлючений жидівськими приказами цап бє його чолом, Жид кричить: ай вай — і втїкає, а коза за ним.

IV. Грушка. Пор. дальше ч. X „Шийку бити“. Се та сама забава.

V. Головенька. Хлопцї і дївчата сїдають на лавки. Один із них запалює скіпку і подає свойому сусїдови, а сусїд дальше по черзї, доки скіпка не згасне. В кого скіпка згасне, той — коли він хлопець — мусить цїлувати дївчата, коли дївчина — хлопцїв. Забава тягнеть ся доти, доки всї не перецїлують ся.

VI. Ниточка. Хлопцї і дївчата сїдають на переміну побіч себе, при чім мусить бути паристе число. Один з поміж них бере в кулак тілько ниток, кілько є пар і один конець нитки дає тримати хлопцеви, другий дївчинї (не конечно сусїдам); середину нитки тримає в пальцях, доки так не обдїлить усїх. Коли обдїлить, тодї випускає зі своєї жменї нитки, а пари, що тримають кінцї одної нитки, цїлують ся. Се повторяють кілька разів.

Дальші забави записані вже мною в Ворочові (Унґвар. стол.) від Пилипа Опаленика, 1896 р. Вони такі:

VII. Дїдо. Йак сьа зме́ркнѣ, та прийдуть хло́пцы, дыўки́ і ста́рі льўди ід мерцьо́ви. І ка́жут хло́пцы: Зро́бме дыда! І попро́сьат уд ґазди́ны ша́тьа і пове́дуть до дру́гойі хи́жі ўже котро́го ў́берут за дыда. І во́зьме на сьа ша́тьа пове́рха то́го, шчо ма́йѣ на со́бі, та нахпа́ уть соло́ми до то́го ша́тьа, жѣ таки́й грубе́зний!... І ша́пку на ньо́го зладьать і ву́са іс кло́чьа, начо́рньать го чьа́дом, шчо й нѣ зна́ти, чи́й то па́рубок бу́дѣ. Та го ву́садьать на пец, та зладьа́ть му кропи́ло і во́ди до ми́сочьки тай так му ка́жуть — вун ма́йѣ ко́ло се́бѣ двох ина́шуў: Дыіду, гоў! — А вун ка́жѣ: Гоў! — А шчо ро́биш? — Гусака́ пеку́. — Та чьом сьа нѣ пѣче́? — Бо з ньо́го масьть не́ тѣче́. Нѣ тѣкла́ й нѣ бу́дѣ, по́ки онто́т лѣґі́нь, шчо о́нди сто́йіть, нѣ поцылу́йѣ молоди́цу оттуту́. — А йак поцылу́йѣ, то дыдо го́йкать: Пойі́ли сьа, пойі́ли, бода́ж на лапу́ сидыли! — Так ўши́ткім леґіньім дасть цылува́ти, шче й стари́м дасьть і дьако́ви, шчо чи́тать, та сьа сьміу́ть. —

VIII. Сусїда бавити ся. Закладу́ть у карі́ку дошьки́, тай посыда́уть собі́ ўсы, дыўки і хло́пцы, а ўсе йѣде́н хлопчи́сько, дру́га дыўка, так сидьа́ть. А ў сѣреди́ны йѣде́н сто́йіть леґінь с канчухо́м,

шчо у̌плите із рушьника́. Та прийде ід дыу̌цы і ка́жȩ: Ци льу́биш того́ леґіньа́? — Уна́ ка́жȩ: Льубльу. — Та поцылу́й го. — Прийде д дру́гуй, дру́га ка́жȩ, жȩ нȩ хо́чȩ. — Та чьом нȩ хо́чȩш? — Онтого́ хо́чьу, Васильа, Івана... Тогди́ той, шчо при ньуй сидыіу̌, пу́йде гет, а прийде дру́гий, та пак то́го поцылу́йȩ. А той шчо с каньчухо́м, та у̌се у̌да́рить, йак не льу́бить. Так йде за шаро́м, тай довідуйȩ. Та так до́у̌го сьа ба́у̌льать.

IX. Везти сіль. Покладу́ть до́шьку сȩ́рȩк хи́жі і посьіда́уть малы́і хло́пцы на тоту́ до́шьку, такі десьатиру́чьны, ай бу́льші. Та тоты́ хло́пцы суть дро́бы, а йȩде́н дру́гого зака́пчить по́пут плечі[1]), а двайȩ́ сьа у̌бе́руть за пану́у̌, муцны́ хло́пцы. Та йȩде́н продайȩ́ суль, а дру́гий купу́йȩ пан, а чьотири́ стойа́ть у̌ сьіньох кра́сти суль. Та пан дога́ньать, жȩ пу́дла суль, тот, шчьо купу́йȩ. А сесь, шчьо продайȩ́, та ка́жȩ, жȩбы коштова́у̌, ци соле́на (на сьміх). Так тот за́йдȩ ко́ло них, та попльуйȩ́ йіх, а уни́ у̌ши́ткі тогды́ на па́на сплььу́уть. А ун пото́му заричьи́ть на них так: Е-е-е! А уни́ у̌ши́ткі так са́мо заричьа́ть, ку́лько йіх йȩ, дро́бу. Пото́му уни́ сьа кладу́ть, двайȩ́ пано́ви, а тоты́, шчьо у̌ сьіньох, покраду́ть суль. У̌хо́плььать за но́ги та тьа́гну́ть по земли́, шчьо голова́ му бийȩ по поро́зы. Натьа́гнуть го так, шчьо вун йо́йкать.

X. Шийку бити. Спле́туть собі́ ручьни́к до́у̌гий на́ твердо та собі́ у̌ каріку сьа́дуть хло́пцы по 15 до 20-ру́чьны. Ме́ньший нȩ йде, бо слабы́й, нȩ го́дȩн бити. А ґу́ны засьонка́уть (запнуть) та обе́рнуть тым у̌ зад, шчьо бу́ло у̌ пе́реды. Та йȩдного́ даду́ть у̌ сȩрȩди́ну хлопчи́ська, муцно́го та тогды́ лем у̌ши́ткі ата́к чи́ньать: Шой, шой, шой... та йȩде́н до дру́гого да́йȩ по́пуд ґу́ны мо́у̌чьки ши́йку, а у̌се уйму́ть і бийуть то́го, шчьо у̌ сȩрȩди́ны та ско́ро да́уть йȩде́н до дру́гого, абы́ тот нȩ у̌хва́тиу̌. Та нȩ йȩде́н дуста́нȩ і пйадȩсьать на пле́чі, а йак ухва́тить собі, та у̌же ун пу́йдȩ сьісти, а тамтого́ бийуть.

XI. Лопатку бити. Йȩде́н сьа́дȩ собі на кут, на при́пічьок, та́ му дру́гий іми́ть но́гу та́ му у̌да́рить двана́цьать по нозы́ лопа́ток тако́у̌ мало́у̌ лопа́ткоу̌, шчьо ґаздыні завіва́уть оге́нь. Та йому́ сьа́дȩ на колыіна дру́гий хлопчи́сько і вун йому́ так засте́лить рука́ми о́чьи, шчьо нȩ ви́дить. А но́гу му пудо́ймуть та у̌да́рить му з до́лу по нозы́ лопа́ткоу̌ хоть хто, та ка́жуть, абы́ у̌гану́у̌, хто го у̌да́риу̌ по нозы́, бо тот, шчьо го у̌ударить, ве́рже лопа́тку на зе́мльу. А ун кȩ́дь у̌ганȩ́, та у̌же

[1]) Тримає так із заду, що руки його стоять на грудях у того, кого тримає.

тот пу́йде та сьа́де там, та ўже того́ бйуть. А кęдь нę ўганę, то бйуть го до́ўго, шчьо вун йо̆йкать пак. Бйуть лопа́тку, ку́лько ма́йуть дьа́ку.

Паралєлї: Отсе варіянт забави, поданої під ч. I. Тому що в попереднім числї є деякі відмінні подробицї, як тут, то подаю оба числа.

Отсї забави протягають ся в пізну ніч. Колиж скінчать ся, тодї присутні відмовляють 3 рази „Отче наш“ і 3 рази „Богородице дїво“ за душу помершого, а опісля розходять ся домів, співаючи на відходнім іще одну з надрукованих висше пісень.

II. Рукописи з Бачки і Сриму.

А. Опис рукописів.

8. Рукопис Лїкара.

Сей рукопис дістав я в Керестурі (1897 р.), від одного з тамошнїх учителїв, д. Лїкара, від чого й даю йому назву. Він не має нї початку, нї кінця, надто перша картка його і одинайцята порозддрані так, що з них лишили ся тільки половинки. Здаєть ся одначе, що з початку не багато в ньому бракує. На другій сторонї першої захованої картки при титулї пісні подане число 6, по якому слїдують иньші порядкові числа пісень. З того можна б догадувати ся, що в рукописї бракує зовсїм перші 4 пісні, з пятої заховало ся три строфки (2—3 на 2 ст.). Чи багато карток бракує при кінці, того очевидно годї знати. Увесь рукопис має 36 карток (72 сторін), кварта. Походить очевидно з початку XIX ст. Писаний мабуть кількома руками, кирилицею. З початку письмо досить велике, полууставне, зближуєть ся дальше до скорописи, а опісля переходить у малий полуустав, писаний виразно і, як видно, вправною рукою. Чорнило виблїдло майже всюди. Декуди пробували переписувачі давати прикраси, особливо в інїциялах, але се не повело ся їм зовсїм.

Рукопис вистачений церковною мовою, тому одначе, що переписувачі не розуміли її добре, то поплутали багато слів так, що нераз наслїдком того виходить иньше значінє речень. Цїкаво, що майже всї пісні, які приходять теж у Богогласнику, мають тут такі зміни, що я вважав потрібним надрукувати їх тексти, щоби представити їх докладно. Деякі строфи в тих піснях попереставлювані, деяких бракує, деякі зовсїм нові, иньші знов значно позмінювані. Також попереміновано декуди поодинокі слова на місцевий диялект, за чим мусїли піти зміни в ритмі і римі, наслїдком чого повиходили пісні в новій редакциї. Ось зміст сього рукопису:

1. (Конець четвертої строфки: З матками сѧ пожегнали, жарто не мали, ст. 1).

2. Пѣснь на Рѡжтво Хтово. Поч. Витай дѣтѧ малоє, агнѧ незлобивоє (2—3 строфи нема; ст. 2—3).

3. Пѣснь на Рождество Хртово. Поч. Нова радо[ст] стала (ст. 4). Пор. Богогл. ч. 13.

4. Пѣснь на Рождество Хтово. Поч. Предвѣчный родилсѧ под лѣти (ст. 5—6). Пор. Богогл. ч. 7.

5. Пѣснь на Рождество Хтово. Поч. Дѣтѧтко сѧ намъ народило (ст. 7).

6. Пѣснь на Рождество Хрво. Поч. Дивнаѧ новина (ст. 7—8). Пор. Богогл. ч. 8.

7. Пѣснь на Рождество Хтово. Поч. Вси ѧзици восплещите рѹками (ст. 9—10).

8. Пѣснь на Рождество Хтово. Поч. Ѧнгелъ пастиремъ мовилъ (ст. 10-11).

9. Пѣснь на Рождество Хтово. Поч. Скинїѧ все златаѧ ковчеҳъ завита (ст. 11—12).

10. Пѣснь на Богоѧвление Хртовє. Поч. Йѡрданъ рѣко оуготови сѧ (ст. 13—14). Пор. Богогл. ч. 35.

11. Пѣснь на Богоѧвление Хтово. Поч. Крещает сѧ владика во Йѡрданѣ (ст. 15).

12. Пѣснь на Срѣтение Хтово. Поч. Богородице Дво, оуповапие хртнаномъ (ст. 16—17).

13. Пѣснь Бци на Благовищение. Поч. Ликѹй днесъ Сиѡне (ст. 17—19). Пор. Богогл. ч. 113.

14. Пѣснь на цвитнѹю недѣлю. Поч. Радѹй сѧ ѕѣло дщи Сиѡнѧ (ст. 20—21). Пор. Богогл. ч. 52.

15. Паки на цвѣтоносие. Поч. Днесъ благодатъ насъ собиралетъ (ст. 21—22: бракує строф. 2—5 і кінця).

16. Пісня на великдень. Бракує початку першої строфи, друга зачинаєть ся словами: Што ищете живаго, сиѧ вѣщаше (ст. 22-24).

17. Перваѧ пѣснь великопосна. Поч. Ѿ дѣвице пречистаѧ (ст. 25—26).

18. Пѣснь великопосна. Поч. Црю Хрте, пане мили (ст. 27—28). Пор. Богогл. ч. 47.

19. Пѣснь великопосна. Поч. Марїѧ пот крѣжемъ стала (ст. 28—29).

20. Пѣснь великопосна. Поч. Третаго днѧ сталъ створителъ (ст. 29—30).

21. Пѣснь на велико(ї)дны четверток. Поч. Юж сѧ декрет подписуєт (ст. 31—32). Пор. Богогл. ч. 49.

22. Пѣснь пртой Брци. Поч. Буди восхвалена ѿ всих родов земных (ст. 33).

23. Пѣснь пртой Брци. Поч. Радуй сѧ црце, наша заступнице (ст. 33—34).

24. Пѣснь пртой Бгородици. Поч. Дивны твоѧ тайны чтаѧ ѧви сѧ (ст. 34—35). Пор. Богогл. ч. 139.

25. Пѣснь пртой Бгородици. Поч. Вселеный свѣте, людїє страны (ст. 36).

26. Пѣснь пртой Бгородици. Поч. Ѿ мти дво чтаѧ (ст. 37).

27. Пѣснь пртой Бгородици. Поч Рождество славно присно дѣвїѧ (ст. 38). Пор. Богогл. ч. 92.

28. Паки на просецїю. Поч. Марїє, родичко божаѧ (ст. 39—40).

29. Пѣснь ѻпщаѧ. Поч. Здравствуйте вси на многаѧ лѣта (ст. 40).

30. Пѣснь [на] Оуспеније пртой Бци. Поч. Ярхангели з неба пришли до Богородици (ст. 41—45).

31. Пѣснь на цвитную недѣлю. Поч. Радуй сѧ ѕѣло дщи Сиѡнѧ (ст. 45—46). Пор. Богогл. ч. 52.

32. Пѣснь на Воздвиженїє Ч. К. Поч. З емпиров горних Бг сѧ зѧвлѧєт (ст. 46—50).

33. Пѣснь пртой Бци. Поч. Чистаѧ Богородице (ст. 50—51).

34. Пѣснь на Сошествї[є] Стаго Дха. Поч. Источник духовни (ст. 51—53). Пор. Богогл. 69.

35. Пѣснь на Преѡбраженїє Гдне. Поч. Велим гласом ис оужасом (ст. 53—55).

36. Пѣснь ко смертїи. Поч. Повичте ми, соловие, правду (ст. 55—57).

37. Пѣснь пртой Бдци. Поч. Дѣво мати преблагаѧ (ст. 57—59).

38. Пѣснь пртой Бдци. Поч. Пот твои покров прибига[є]м, пречистаѧ дво (ст. 59—60).

39. Пѣснь пресѧтой Бдци. Поч. Исполни сѧ нбо и землѧ (ст. 60—62). Пор. Богогл. ч. 137.

40. Пѣснь стому Нїколаю. Поч. Гори сладость искапайте (ст. 62—63).

41. Паки стому Нїколаю. Поч Николаю всѧтїтелю (ст. 63—65).

42. Пѣснь [на воскр]есеніє Х. Поч. Всталъ панъ Хртосъ з мертвихъ нн҃ѣ (ст. 66—67).

43. Пѣснь ѡ м8ченію Хрвімъ. Поч. Ісъ Хртосъ крижовані (ст. 67—68).

44. Пѣснь Іс8 слаткомꙋ. Поч. Поҳвал8 принес8 слаткомꙋ Іс8 (ст. 69—70).

45. Пѣснь Василїю великом8. Поч. Ізлияс ся благодатъ во оустнахъ твоихъ Ѿче (ст. 70—72, кінця бракує).

9. Рукопис Михайла Мункачія.

Сей рукопис назвав др. І. Франко рукописом Ф. Шовґоря (Апокріфи. II, ст. 195) на підставі того, що на окладинцї написане се імя подібним почерком до почерку текстів. Я не знаю, хто зладив рукопис — може й Шовґор — але я дістав його від М. Мункачія, тодї богослова (1897 р.) і від властителя даю йому назву. Рукопис представляє з себе досить обємистий зошит, оправний в текстуркові окладинки, звичайної вісїмки. Папір звичайний, білий, полїньований переписувачем. З початку паґінациї картковї, від 14-ої картки йде вже паґінация на сторони. Карток 10—12 бракує. Рукопис писаний зразу кирилицею, опісля скорописю. Від 152 ст. чисті картки до кінця. На остатнїй картцї і окладинцї віднисаний уступ із якоїсь мадярської читанки чи христоматії – по мадярськи. На першій окладинцї такий напис: 1886 рок8 шестаго нове[мбра] 8 Кере[ст8рѣ] двоҳъ забили, а двоме спадли з[озъ] т8рнѣ предъ крач8ньскимъ п8ща[немъ] на три тижнѣ. Страшно.... В кількох місцях понаписувані імена ріжних осіб, очевидно як проби пера. Ст. 100—107 чисті. З сього рукопису надрукував дещо др. І. Франко (Апокріфи, II), що буде й зазначене дальше. Зміст рукопису такий:

1. Уривок із якогось учебника ґеоґрафії, що зачинаеть ся словами: „Что раз8миемъ подъ словом вселеная“? — уложений у формі питань і відповідий. Він обіймає картки 2—9. Кінця бракує. Замітний тільки своєю мовою, в якій мішаеть ся церковщина з місцевим диялектом.

2. Відривок божого листу, без початку, нічим не важний (ст. 13—15).

3. Благословъ дом8. Поч. Ѡ прегоркоє Іс8са терпиниє (ст. 15—18).

4. Воздиханіє ко Бог8. Поч. Ѡ Господѣ Іс8се назорейскї (ст. 18—19).

5. **Писнь П҃то[й] Бог҃оци на Вов[е]ден[їє].** Поч. **Во Соломоновой церкви яви ся** (ст. 20—23). Пор. Богогл. ч. 102.

6. **Пѣснь пр҃стой Богородици.** Поч. **Ѡ пресвятая царице, помочнице наша** (ст. 24—25). Пор. Богогл. ч. 150.

7. Пісня без титулу. Поч. **Кедъ ше Ї҃съ Хр҃стъ на ньебо виберал'ъ** (ст. 25—26).

8. **Пѣснь Пресвятой Богородици.** Поч. **Мати дѣво наша, пано Марїє** (ст. 26—27).

9. **Писнь пр҃той Бого[родици] [съ] поздравленїем.** Поч. **Витай ѿ дѣво Марїє** (ст. 27—28).

10. **Пѣснь пр҃е[стой] Бог҃о[родици]. Ѿходъ.** Поч. **З Богомъ ѿстань ѡ Марїє** (ст. 29—30).

11. **Пѣснь ко пр҃е[стой] Бого[родици] великопосна.** Поч. **Ей любезна матко, оу тяхъ велкихъ м8кохъ** (ст. 30—33). Пор. Апокріфи, II, ст. 237—239.

12. **Пѣснь на Вовеленїє** (нам. на **Вознесенїє**) **Христово.** Поч. **Иже совершиви смотренїє** (ст. 34—36).

13. **Писнь Бц҃и на процесии.** Поч. **Ѡ Мария панѣ красна, о Мария, Мария** (ст. 37).

14. **Божий лист.** Поч. **Сия кнѣга, котор8 самъ Господь Богъ послалъ, рече** (ст. 38—59).

15. Молитва. Поч. **Д8ше Христова освяти мене** (ст. 59—60).

16. **Писнь Бг҃ци на процесїи.** Поч. **Ѡ Марїя панѣ красна, о Марїа, Марїя** (ст. 61—65). Пор. ч. 13, де подано тільки три перші строфки.

17. **Найновше ч8до, хторе ше стало 8 Ямерики 1886-го рок8 1-го мая.** Поч. **Ямерика є место найвекшей несретѣ** (ст. 65—67).

18. **Писнь, паки о Ядами ї Єви.** Поч. **Плакалъ ся Ядам предъ раємъ** (ст. 68—70).

19. **Писня.** Поч. **Марїо, Марїо, красна раньша звиздо** (ст. 70—72).

20. **Пѣснь страстна.** Поч. **Христе царю справедливый** (ст. 73—74). Пор. Богогл. ч. 48.

21. **Сказанїиїє о зачатїи и рождестви пр҃естия Бц҃ы и присно дѣви Марїи.** Поч. **Богоѡтци Їоакимъ и Яна** (ст. 75—89). Др. Ів. Франко опублікував сю поему в Апокріфах, II, ст. 74—98 зі старшого рукопису і повнїйшого. Перед сим „**сказанїємъ**“ на ст. 75 такий напис: **Боже, помози ми сїє дѣло благо почати и скончити. Во имя Ѿц҃а и Сн҃а ст҃аго Дх҃а, аминь. Молитвами Богородици. Сїя кнѣга нарече ся „Страстословъ“ во слав8 единос8щнїя, животворящия и нераздѣлния Тройци, Ѿца и Сн҃а**

и свѧтаго Дх҃а, во честь и хвалꙋ честнаго и животворѧщаго креста и всихъ свѧтихъ и моє писаньє роковотствꙋюща от сотворенїѧ мїр[а] 7394, а ѡтъ [Христа] 1887-го.

22. **Молитва сѧтей Яни.** Поч **Першє вирꙋю во єдинаго Бога Отца** (ст. 89—90).

23. Сїм радостей Богородицї. Ст. 91—92. Пор. Апокріфи, II, ст. 369—370.

24. Розмова Ісуса з матїрю перед муками. Ст. 95—98. Пор. Апокріфи, II, ст. 219—220. — На ст. 99 наведений початок оповідання про житє Ісуса: **Кєдъ шє Христосъ** і т. д. Пор. понизше ч. 29.

25. Божий лист, відмінний від попереднього і мовою і змістом (ст. 105—111).

26. Сон Богородицї. Поч. **Їсꙋса Христа страсти к сни ѧвили сѧ били матєри єго** (ст. 111—112; а тут одна картка ненумерована, тому називаю її а).

27. Про 12 пятниць. Поч. **Отъ побожнихъ людєй исбрани пости цєрковнї** (ст. 112 а —112).

28. Ради в часї громів. Поч. **Коли идєшъ, якъ грємит** (ст. 113).

29. Житє Ісуса (без кінця). Ст. 114—152. Ст. 114—132 і 135—151 надрукував др. І Франко. Пор. Апокріфи, II, ст. 191—194, 194—196, 211—213, 213—218.

10. Рукопис М. Туринського. А.

За посередництвом д. Миколи Ерделї*) в Лїповацу (Сримська стол. Славонїя) дістав я в позику чотири дуже інтересні рукописи

*) З д. М. Ерделїм познайомив ся я особисто перед двома роками у Львові, куди він приїхав із своєю донькою, бажаючи її примістити у тутешнїх Василянок. Зараз по приїздї удав ся він до мене, маючи письмо від одного мойого знайомого з Керестура і я давав йому потрібні інформациї в його справі, які міг. Д. Ерделї забавив тут цїлий тиждень і познайомив ся через мене з ріжними нашими людьми. При однїй дискусиї на тему руськости Бачванцїв жартуючи сказав до нього д. Маковей: Що ви за Русини, коли ви говорите якоюсь мовою не подібною до руської? — На те відповів йому д. Ерделї, що таким висловом досить образив ся: То ваша бешеда нье йе чіста руска, а наша оправдзіва руска! А опісля звертаючись до мене сказав: Панье, йак мі ешчі дахто пове, же йа нье Руснак, дораз будзем біц! — Наводжу сї слова на доказ сильної національної сьвідомости між нашими кольоністами-селянами (Д. Ерделї, як і Туринський — селяне, але дуже інтелїґентні, як у загалї більшість Бачванцїв).

від д. Михайла Туринського в Бачинцях (Срим, Славонїя), що перше жив у Керестурі, матері руських осель у Бачцї і Сримі. Як д. Єрделї, так і Туринському складаю на сім місци щиру подяку за те, що дали менї змогу використати сї рукописи.

Рукопис А має формат кварта і був оправний у шкіру, як видно з хребта, на якому останки її ще лишили ся. Перехований він майже в цїлости, бо з початку бракує з першої пісні тільки 23 вірші, далї є все. Рукопис має 224 ст. і містить 118 пісень, що всї понумеровані. З останньої картки, на якій був зміст співанника, полишив ся ще невеличкий клаптик — майже четвертина картки. Увесь рукопис писаний одною рукою з разу похиленим, а далї звичайним полууставом, дуже виразним і читким. Написів нема нїяких у цїлім рукописї, тому й не можна знати його походженя докладно. В кождім разї написано його на полудни, бо на се вказують слїду бачванського говору. Малюнків, крім звичайних досить інїциялів, нема теж нїяких. Зміст його ось який:

1. Лїтанїя до Богородиці. Початку бракує, є тільки вірші від 24—42. Вірші 24—25 звучать:

> **Марїє, тѣла нашего исциленїє,**
> **Марїє, грѣховъ нашихъ ѡтпꙋщенїє.**

По кождім віршу повтаряєть ся сталий рефрен: **Про за Іс Хр.** [Проси за нас Ісуса Христа].

2. **Пѣснь на просецѣю.** Поч. **Радꙋй сѧ вселенаѧ похвало, алилꙋѧ** (ст. 2—4).

3. **Пѣснь на покаѧнїє человѣкомъ.** Поч. **Фалшиваѧ юностъ, зрадлива фортꙋно** (ст. 4—7).

4. **Пѣснь на Оуспенїие прест҇ой Богородици.** Поч. **Во Оуспенїє предъстаєтъ** (ст. 8—10).

5. **Пѣснь на Оуспенїйє пресѧтой Бд҇ци.** Поч. **Архангели з неба пришли до Бц҇и** (ст. 10—14).

6. **Пѣснь на Оуспенїє пресѧтой Бд҇ици.** Поч. **Торжество днесъ вси воскликните** (15—16).

7. **Пѣснь пресѧтой Бд҇рци.** Поч. **Чистаѧ Бд҇рце** (ст. 16—17).

8. **Пѣснь пресѧтой Бд҇ци.** Поч. **Бꙋди восхвалена ѡт всихъ родовъ земнихъ** (ст. 18—19).

9. **Пѣснь пресвѧтой Бд҇ци.** Поч. **Богородице вѣрнимъ ѿборона** (ст. 19—20).

10. **Пѣснь пресѧтой Бд҇ци.** Поч. **Радꙋй сѧ ц҇рце, наша застꙋпнице** (ст. 21—22).

11. **Пѣснь пресѧтой Богородици.** Поч. **Рꙋже сличнаѧ, дѣво ст҇аѧ** (ст. 22—23).

12. **Пѣснь пресвятой Богородицѣ.** Поч. **Дѣво мати преблагая** (ст. 23—25).

13. **Пѣснь пресвятой Богородици.** Поч. **Дивни твоя тайни чистая яви ся** (тт. 25-27). Пор. Богогл. ч. 139.

14. **Пѣснь великопосна.** Поч. **Ѡ дѣвице пречистая** (ст. 27—29). Пор. Богогл. ч. 116.

15. **Пѣснь великопосна.** Поч. **Марїя подъ крижомъ стала** (ст. 30—33).

16. **Пѣснь престой Бдци Повчанской.** Поч. **Радуй ся, Марїе, небесна царїце** (ст. 34—36).

17. **Пѣснь на рождество престой Бдци.** Поч. **Радуйте ся вси людїе, дѣва ся раждаетъ** (ст. 36—38).

18. **Пѣснь рождеству Богоматере.** Поч. **Радость велїя нынѣ яви ся** (ст. 39—40). Пор. Богогл. ч. 96.

19. **Пѣснь на Введенїе пресвятей Бдци.** Поч. **Кая проницаетъ, во црковъ ступлетъ** (ст. 40—41).

20. **Пѣснь Богородицѣ похвалная.** Поч. **Чудна еси помощнице, пречистая мати** (ст. 42).

21. **Пѣснь Оуспенїю пресвятыя Богородицы.** Поч. **Пречистая дѣво мати, небесна царице** (ст. 43 44).

22. **Пѣснь пресвятой Бци на про[с]ецию.** Поч **Буди восхваленна ти мати небесна** (ст. 44--45),

23. **Пѣснь пресвятой Богородици.** Поч. **По[д] твой покровъ прибигаемъ, пречистая дво** (ст. 45-46).

24. **Пѣснь пресвятой Бдци на просецию.** Поч. **Ѡставай ту здрава, пречистая дѣво** (ст. 46—48).

25. **Пѣснь престой Богородици.** Поч. **Исполни ся нбо и земля** (ст. 48—50). Пор. Богогл. ч. 137.

26. **Пѣснь на Стрѣтенїе Хртво. На д пѣсни прїпив.** Поч. **Бце дво, оупованїе хртїаномъ** (ст. 50-52).

27. **Пѣснь на Стритенїе Хтво.** Поч. **Свѣтло днесъ ликуймо** (ст. 52—54) Пор. Богогл. ч. 40.

28. **Пѣснь человѣкомъ на покаянїе.** Поч. **Гори, гори, душе моя, ко творцу своему** (ст. 54—55).

29. **Пѣснь покаяна.** Поч. **Помышляю ѡкаяный азъ** (ст. 56—58).

30. **Пѣснь великопосна.** Поч. **Християне плачите** (ст. 59—60). Се якась вставна картка, написана иньшим письмом і на иньшім папері. Також порядкового числа нема при нїй. Через те даю я низше знов число 30 (з додатком *a*), щоби не переривати тяглости рукопису.

30 (а). **Пѣснь покаѧннаѧ.** Поч. **Часъ оуже, человѣче, ѿ грѣховъ престати** (ст. 61—63).

31. **Пѣснь покаѧна каждомꙋ человѣкꙋ.** Поч. **Чꙋйте, людїє, трꙋбꙋ господню** (ст. 63—65).

32. **Пѣснь на всѧкъ день.** Поч. **Южъ йдꙋ ск[в]апливе** (ст. 65-68).

33. **Пѣснь на Благовѣщенїє БЦрцѣ.** Поч. **Посланъ бысть архангелъ Гаврїилъ** (ст. 69—71).

34. **Пѣснь на Благовѣщенїє БЦцѣ.** Поч. **Ликꙋй днесь, Сиѡне, возиграйте горы** (ст. 71—73). Пор. Богогл. ч. 113.

35. **Пѣснь на Благовѣщенїє пртой БЦцѣ.** Поч. **Да прїидетъ всемꙋ мирꙋ радость** (ст. 74—75). Пор. Богогл. ч. 111.

36. **Пѣснь цвѣтоносїѧ.** Поч. **Радꙋй сѧ зѣло, дщи Сїѡнѧ** (ст. 75—77). Пор. Богогл. ч. 52.

37. **Пѣснь на цвѣтоносїє.** Поч. **Днесь благодать насъ собираєтъ** (ст. 77—79).

38. **Пѣснь великопосна.** Поч. **Црю Хрте, пане мили** (ст. 79—81). Пор. Богогл. ч. 47.

39. **Пѣснь великопосна.** Поч. **Южъ сѧ декретъ подъписꙋєтъ** (ст. 81—84). Пор. Богогл. ч. 49.

40. **Пѣснь ѿ мꙋченїю Хрвимъ.** Поч. **Їссъ Хртосъ крижовани** (ст. 84—85).

41. **Пѣснь ѿ страсти Хртовои.** Поч. **Ягнице ст[р]ачена, дꙋше зармꙋчена** (ст. 85—86).

42. **Пѣснь великопосна страданїѧ Хртова.** Поч. **Жалость на кртѣ панꙋетъ** (ст. 87—88).

43. **Пѣснь ко Бгꙋ ѿцꙋ на страданїю Хртовимъ.** Поч. **Ѡ Бже ѿче пѣсни** (ст. 88—91),

44. **Пѣснь на великий четвертокъ.** Поч. **Повѣчь же ми, соловїє, правдꙋ** (91—93).

45. **Пѣснь великопосна.** Поч. **Подѧкꙋймежъ пнꙋ Бгꙋ** (ст. 93—94).

46. **Пѣснь великопосна.** Поч. **Яхъ ѧ мтка зармꙋчена** (ст. 95—96).

47. **Пѣснь Воскресенїю Хрїстовꙋ.** Поч. **Веселте сѧ, радꙋйте сѧ, вси вѣрнїи** (ст. 96—97).

48. **Пѣснь Воскресенїю Хртвꙋ.** Поч. **Радꙋйте сѧ, ликовствꙋйте** (ст. 98—99).

49. **Пѣснь Воскресенїю Хртвꙋ.** Поч. **Воскресъ Їисꙋсъ ѿ гроба** (ст. 99).

50. **Пѣснь Воскресенїю Хр҃тв8.** Поч. **Ї҃съ Хр҃тосъ з мертвы҃хъ въстáлъ** (ст. 99—101). Пор. Богогл. ч. 62.

51. **Пѣснь на Воскресенїе Хр҃тово.** Поч. **Всталъ панъ Хр҃тосъ з' мертвыхъ ны҃нѣ** (ст. 101—102).

52. **Пѣснь на Воскресенїє Хр҃тово.** Поч. **Весели нам(а) день днесъ насталъ** (ст. 103—104).

53. **Пѣснь на Воскресенїє Хр҃тво.** Поч. **Воскресъ Ї҃съ ѿ гроба, радостъ велїѧ** (ст. 105——107).

54. **Пѣснь страстна.** Поч. **Христе царю справедливий** (ст. 107—111). Пор. Богогл. ч. 48.

55. **Пѣснь страстна.** Поч. **Оу҆же Пїлатъ подпис8етъ** (ст. 111- 114). Пор. з ч. 39 повисше.

56. **Пѣснь страданїѧ Хр҃ства.** Поч. **Ѿ Їис8се пораненый** (ст. 114—115).

57. **Пѣснь Бц҃рцѣ Повчанской.** Поч. **Ко твоей свѧтѣй иконѣ** (ст. 115—116).

58. **Пѣснь Богородицѣ.** Поч. **Подъ твой покровъ прибигаемъ** (ст. 116—119).

59. **Пѣснь Богородицѣ.** Поч. **Воспойте согласно** (ст. 119—122).

60. **Пѣснь на Воведенїє пресѧтой Бц҃цѣ.** Поч. **Величай д8ше моѧ пречист8ю панн8** (ст. 122 123).

61. **Молитва пресѧтой Богородицѣ.** Поч. **Пресвѧтаѧ Марїє, благословенаѧ дѣво** (ст. 123—125).

62. **Пѣснь Ї҃с8 слаткам8.** Поч. **Похвал8 принес8** (ст. 125—126).

63. **Пѣснь великом8ченик8 Геѡргїю.** Поч. **Гойне выхвалѧйте, вѣрныи воспойте** (ст. 126- 128).

64. **Пѣснь на Вознесенїє Ї҃исъ Хр҃тово.** Поч. **Иже совершивый смотренїє** (ст. 128—131).

65. **Пѣснь на Вознесенїє Хр҃тво.** Поч. **Взыде Бг҃ъ ко висоци гори** (ст. 131—133). Пор. Богогл. ч. 68.

66. **Пѣснь Сошествїю ст҃аго Д8ха.** Поч. **Источныкъ д8ховный** (ст. 134—135). Пор. Богогл. ч. 69.

67. **Пѣснь на Сошествїє ст҃аго Дх҃а.** Поч. **Бг҃ъ во Сиѡнѣ (в) ч8дами сиѧетъ** (135—136).

68. **Пѣснь ст҃ом8 Їωан8 Бг҃слов8.** Поч. **Їωна Богослова** (ст. 136—138). Пор. Богогл. ч. 196.

69. **Пѣснь с҃. Иѡанн8 Крестителю.** Поч. **Весели сѧ краснаѧ п8стини** (ст. 138—139).

70. **Пѣснь ап҃л8 Петр8 и Павл8.** Поч. **Ѡргани граите** (ст. 140).

71. **Пѣснь Преѡбраженїю Хрїстов8.** Поч. **На Ѳавѡрѣ преѡбражсѧ Ї҃с8 Хр҃тосъ славно** (ст. 141). Пор. Богогл. ч. 79.

72. **Пѣснь на Преωбраженїє Гдне.** Поч. **Велїим гласомъ и оужасомъ** (ст. 142—143).

73. **Пѣснь на Оусѣкновенїє чсныя главы(и) стаго прРка Їωана Крестителя.** Поч. **Человѣкъ нбесный** (ст. 144—145).

74. **Пѣснь на Воздвїженїє Чє Крта.** Поч. **З емъпировъ горныхъ Бгъ ся зъявляєтъ** (ст. 145—148).

75. **Пѣснь на Воздвиженїє Хртво.** Поч. **Ѿ древо преблаженоє** (ст. 148—149).

76. **Пѣснь архангелу Михаилу.** Поч. **Хвалим тя вси сгодне** (ст. 150—151).

77. **Пѣснь стому Андрею.** Поч. **Во всю землю изидитетъ** (ст. 152—153). Пор. Богогл. ч. 168.

78. **Пѣснь вемучєници Варварї.** Поч. **Ѿ, Варваро, мученице** (ст. 153—154). Пор. Богогл. 171.

78 а. **Пѣснь а на непорочноє Зачатиє пресвятия Бци.** Поч. **Всемирну радость Анна являєтъ** (ст. 155—156). Пор. Богогл. ч. 108. (Тут вставлені знов дві картки, писані тим самим почерком, що попередно вставлена і містять три пісні, які відзначую буквами а, б, в, при ч. 78).

78 б. **Пѣснь стителю Хртову Николаю.** Поч. **Болшаго нѣтъ на земли трона** (ст. 156—158). Пор. Богогл. ч. 178.

78 в. **Пѣснь стителю Хртову Нїколаю.** Поч. **Ѿ святѣйшїй Ѿтче** (ст. 158). Пор. Богогл. ч. 180.

79. **Пѣснь стому Николаю.** Поч. **Гори сладостъ искапайте** (ст. 159—160).

80. **Паки стому Николаю.** Поч. **Нїколає стителю** (ст. 160—163).

81. **Паки стому Нїколаю.** Поч **Ѿ кто, кто Нїколая любитъ** (ст. 163—164).

82. **Пѣснь Великому Василию.** Поч. **Излияй ся благодать во оустнахъ твоихъ, ѿче** (ст. 164—166).

83. **Пѣснь вседневна покаяна.** Поч. **Два расъ ѿслѣпъ, кто на смертъ не памнятаєтъ** (ст. 167-167). Пор. Богогл. ч. 229. По сьому йдуть: **Стихири Богородични покоинимъ, котори ся на великомъ и на маломъ (ся) погребѣ спѣваютъ** (ст. 168—172). На ст. 173—174 переписана знов подяка для тих, що відпроваджували тїло до гробу, замітна своїм диялектом.

84. **Пѣснь на велики погребъ.** Поч. **Плачу ся и оужасаю ся** (ст. 174—175).

85. **И паки старому человѣку.** Поч. **Южъ ми пришолъ часъ до гробу ступити** (ст. 176).

86. **И паки старому человѣку.** Поч. **Юшъ преселим сѧ ѿ васъ зо свѣта марнѡго** (ст. 177).

87. **И паки старому чл҃вѣку.** Поч. **Заплатилъ ѧ емъ юж҃ъ циломъ животу** (ст. 178).

88. Сього числа бракує, нема одначе сліду, щоби звідси видерто картку. Мабуть переписувач помилив ся тільки при паґінациї.

89. **Пѣснь на погребъ младенцемъ.** Поч. **Ѿ немилостиваѧ смерте, што емъ ти прекинилъ** (ст. 179—180).

90. **И паки младому на погребъ.** Поч. **Прелестъ диѧволска Ядама прелстила** (ст. 180—181).

91. **Пѣснь дѣтини малой.** Поч. **Прекрасна есъ ѧръ** (ст. 181—182), На ст. 183—185 поміщені: **Їрмоси на Рождество Хр҃тво.**

92. **Пѣснь на Рождество Хр҃тово.** Поч. **Слава во вѣшнихъ Бг҃у, воспойте людїе** (ст. 186).

93. **Паки на Рождество Хр҃тово.** Поч. **Егда придетъ конецъ вѣка** (ст. 187—188).

94. **Паки Р҃ Хр҃тву.** Поч. **Шедше трїе цр҃ы** (ст. 188).

95. **Паки Р҃ж. Хр҃ву.** Поч. **Ликуй днесъ, Сїѡне** (ст. 188—189).

96. **Паки на Р҃ж. Хр҃тво.** Поч. **Вси ѧзыцы восплещите руками** (ст. 190).

97. **Паки на Р҃ж. Хр҃тво.** Поч. **Предвѣчни родил сѧ по лѣти** (ст. 191—192). Пор. Богогл. ч. 7.

98. **Паки на Р҃ж. Хр҃тво.** Поч. **Вѣдѣ Бг҃ъ, вѣдѣ творецъ, же миръ погибаетъ** (ст. 192—193). Пор. Богогл. ч. 5.

99. **Паки на Р҃. Хр҃тво.** Поч. **Ягг҃лъ пастиремъ мовилъ** (ст. 193—194). Пор. Богогл. ч. 26.

100. **Паки на Р. Хр҃во.** Поч. **Витай, дѣтѧ малое** (ст. 194—195).

101. **Пѣснь на Р҃ж. Хр҃тво.** Поч. **Марїѧ дѣва намъ породила** (ст. 195—196).

102. **Пѣснь на Р҃ж. Хр҃тво.** Поч. **Синъ бж҃и сѧ намъ народилъ** (ст. 197).

103. **Пѣснь на Рожд. Хр҃тво.** Поч. **Крикните анг҃гли на небеси согласно** (ст. 198—199).

104. **Пѣснь на Р҃ж. Хр҃тво.** Поч. **В день бж҃аго нарожденѧ** (ст. 199—200).

105. **Пѣснь на Р҃ж. Хр҃тво.** Поч. **Бг҃ъ предъвични народилъ сѧ** (ст. 201—202). Пор. Богогл. ч. 27.

106. **Пѣснь на Р҃ж. Хр҃тво.** Поч. **Дивнаѧ новина** (ст. 202—203). Пор. Богогл. ч. 8.

107. **Пѣснь на Рж̃. Хр̃тво.** Поч. **Єй паненка миленего сынка** (ст. 203—204).

108. **Пѣснь на Ро̃. Хр̃тво.** Поч. **Гори сладость искапайте** (ст. 204—205). Пор. ч. 79 повисше.

109. **Пѣснь на Рож̃. Хр̃тво.** Поч. **Где сѧ спѣшишъ, Їѡсифе, карзо ск[в]апливе** (ст. 205-206).

110. **Пѣснь на Рож̃. Хр̃тво.** Поч. **Нова радостъ стала** (ст. 206-207). Пор. Богогл. ч. 13.

111. **Пѣснь на Рож̃. Хр̃тво.** Поч. **[Во] Вифлеемѣ тайна сѧ кзѧвила** (ст. 207—208.

112. **Пѣснь на Рож̃. Хр̃тво.** Поч. **Скїниѧ всезлатаѧ, ковчеҳъ завѣта** (ст. 208).

113. **Пѣснь на Рож̃. Хр̃тво.** Поч. **Гди Хр̃тсъ Спаситель мал сѧ народити** (ст. 209-210). Дальше йдуть: **Їрмоси на Богоѧвленїє** (ст. 210—213).

114. **Пѣснь на Богоѧвленїє Хр̃тво.** Поч. **Йѡрданъ рѣко ѹготови сѧ** (ст. 213—215). Пор. Богогл. ч. 35.

115. **Паки на Богоѧвленїє Господне.** Поч. **Крещаєтъ сѧ владика во Йѡрданѣ** (ст. 215—216).

116. **Паки на Богоѧвленїє Гд̃не.** Поч. **Ѿ Галилеѧ Хр̃тсъ ко Иѡрданꙋ** (ст. 216—217).

117. **Паки на Богоѧвленїє Гд̃не.** Поч. **Хр̃тосъ Гд̃ь свѣтит сѧ** (ст. 217—218).

118. **Пѣснь Ядамова.** Поч. **Гдѣ Бг̃ъ Ядама** (ст. 218—219). Дальше до ст. 224 йдуть ріжні ірмоси.

11. Рукопис М. Туринського. Б.

Отсей рукопис неодностайний. З початку (ст. 1—20) і при кінци (ст. 189—208) приліплені картки якогось сїрого, бібулястого паперу, середина писана на звичайнім, трохи вже пожовклім папері. Формат рукопису — мале кварто, але висота його менша, як ширина, через що рукопис набирає виду кантички, які звичайно друкують у таких форматах. Окладинки заховані ще добре. Письмо не всюди однакове, але писане мабуть одною рукою, тільки раз пильнійше, другий недбальше. Рукопис не дуже інтересний для нас, бо головна його частина — се виїмки з євангелий, в яких глави, зачала і ин. писані киноваром. Вони тягнуть ся від ст. 21—123, почім слїдують „**изѧсненїѧ**“ євангелий — частинами; по кождій виясненій частинї слїдує ще коротке „**хрїстїанское оучение**“ та „**нра-**

коѵченїє", але вони незамітні теж нічим. Від ст. 191—197 подані поученя Христа грішникам на спасене, виголошені буцїм із хреста. При кінци говорить ся про прихід Христа. Цїлий рукопис має отже 208 ст., але ними покористаємо ся тут тільки в дуже незначній частинї. Зміст сього рукопису такий:

1. **Алфавитъ дѹховни** (ст. 2—9).

2. Сон Богородицї і божий лист (ст. 10—16).

3. **Пѣснь страстна.** Поч. **Ой любезна матко** (ст. 17—20).

4. Євангелїя з виясненями „**хрїстїанскими**" та „**нравоѹченїями**" (ст. 21—189).

5. Поуки Христа грішникам для спасеня (ст. 190—197).

6. **Ѿ страшном пришествїи Іс҃а Хр҃та** (ст. 198—208) з додатком: **Размишленїє ѡ геенѣ ѡгненой.**

12. Рукопис М. Туринського. В.

Отсей рукопис, писаний рукою Туринського, має формат кварта звичайного аркушевого паперу. Оправний в дуже сильні, грубі окладинки зі скірою на хребтї. Написів нї прикрас не має нїяких. Як видно з титулової картки написаний він у Керестурі 1888 р. Усїх записаних сторін звичайним полууставом є 187; дальше йдуть чисті картки, а при кінци поданий зміст пісень. На початку бракує одної картки (третьої), через те й нема цїлої другої пісні. Остатня пісня в рукописї нескінчена, з незаписаних карток видно одначе, що переписувач мав намір її закінчити. Рукопис інтересний особливо через те, що в ньому пробиваеть ся новий вплив на лїтературу Бачванцїв, а власне сербський, який замітний теж в устній лїтературі. Зміст рукопису такий:

1. **Писнъ первая на просецию.** Поч. **Марие, родичко божия** (ст. 1—4).

2. **Писнъ 2 на просецию.** Поч. **Радѹй ся вселеная похвало** (ст. 4, дальше нема). Се лїтанїя, як і попередня, що має тільки три перші стихи.

3. Пісня на Успение. Титулу нема, але строфи не бракує нїякої. Поч. **Пречистая дѣво мати, небесна цар҃це** (ст. 7—8).

4. **Пѣснъ на Оуспенїє** (в ориґ.: **сп҃се**) **пр҃ти Богородици.** Поч. **Во Ѹспенїє предъстлетъ** (ст. 9—11).

5. Писнъ на Успеніє пр̃то Богор̃ци. Поч. Архангели з неба пришли до Богородици (ст. 11—15).

6. Писъ 6. На Упие пр̃той Бо̃ци. Поч. Радуйте ся ангеломъ лики (ст. 16—19). Пор. Богогл. ч. 121.

7. Писнъ 7. На Ус̃ніє пртой Богородици. Поч. Торжество днесъ вси возкликниме (ст. 19—21).

8. Писнъ пресвятой Богородици. Поч. Чистая Богородице (ст. 21—22).

9. Писнъ пресвятои Богородици. Поч. Оставай ту здрава (ст. 22—25).

10. Писнъ 10. Приходъ со Фпусту. Поч. С Богомъ ѿстань ѿхъ Марие (ст. 25—27).

11. Писнъ 11. Поздра[вленї]е Дѣви Марии. Поч. Витай о дѣво Марїьо (ст. 27—29).

12. Писнъ пресвятой Богородици. Поч. Мати дѣво наша па[н]но Марїє (ст. 29—31).

13. Писнъ пресвятой Богородици. Поч. Марїьо, Марїо, ранша звиздо (ст. 31—34).

14. Писнъ прсвятой Бого̃ци. Поч. Селени ските, людїє страни (ст. 34—36).

15. Писнъ прс̃той Богр̃ци. Поч. Буди восхвалена Ѿ всихъ родовъ земнихъ (ст. 36—37).

16. Писнъ пр̃той Бодици. Поч. Дѣво мати преблагая (ст. 38—39).

17. Писнъ п̃той Бого̃ци. Поч. Богородице вирнихъ ѿборона (ст. 40—41).

18. Писнъ престой Бо̃родици. Поч. Радуй ся, Марїє, небесна царице (ст. 41—44).

19. Писнъ пре̃той Бц̃и. Поч. О пресвятая царице (ст. 44—46). Пор. Богогл. ч. 150.

20. Писнъ прс̃той Боц̃и Повча[нской]. Поч. О Марїє повчанска (ст. 46—47).

21. Писнъ прес̃й Богородицї. Поч. Матко божа и сина (ст. 47—49).

22. Писнъ Богоро[дици] Повч[анской]. Поч. Марїє святая Богородице (ст. 49—51).

23. Писнъ пр̃той Богородици. Поч. Повче граде весели ся (ст. 51—53).

24. Пись на [Воведе]ніє пр҃той Бо҃ци. Поч. Соломоновой церкви яви ся (ст. 53—57). Пор. Богогл. ч. 102.

25. Писнъ на Во[веде]ние пр҃той Бц҃и. Поч. Величай душе моя, пречистую пан[н]у (ст. 57—58).

26. Писнъ прс҃той Богородици. Под. Дѣво мати преблагая. Поч. Ѡ мати дѣво чистая (ст. 59—61).

27. Писнъ пр҃той Богородици. Под. Нова радость стала. Поч. Дивна твоя тайни (ст. 61—63). Пор. Богогл. ч. 139.

28. Писнъ пресвятой Богородици. Поч. Архангелъ Гавриилъ принесъ гласъ Маріи (ст. 63—65).

29. Писнъ на Рс҃тво пт҃ой Бц҃и. Поч. Радуйте ся вси людие (ст. 65—68).

30. Писнъ Богородици. Поч. Я певаймо писмици (ст. 69—72).

31. Писнъ пре҃той Богородіці. Поч. Хрістіяне по всемъ свитѣ пойте весело (ст. 72—74).

32. Писнъ пр҃той Богородици. Поч. Хваленъ Ісусъ Марію (ст. 75—76).

33. Писнъ пр҃той Богородици. Поч. Ѡ пресвятая Марію (ст. 77—81).

34. Писнъ на Рож҃во Богородіци. Поч. Свите велми и приемли (ст. 81—84).

35. Писнъ на Успеніє Богоро[дици]. Поч. Троне вишни днесъ двигни ся (ст. 84—88). Пор. Богогл. ч. 120.

36. Писнъ на Рс҃ж. пртой Бо҃гци. Поч. Радостъ веліа яви ся (ст. 88—90). Пор. Богогл. ч. 96.

37. Писнъ пр҃той Богородици. Поч. Ѡ Маріє, панѣ красна (ст. 90—94).

38. Писнъ пресвятой Богородици. Поч. Царя благаго царици (ст. 94—97).

39. Писнъ на Вове[деніє] Богоро[дици]. Поч. Кая проницаетъ (ст. 97—99).

40. Писнъ пр҃той Бо҃гдици. Поч. Радуй ся, Маріє, небесна царіце (ст. 99—103). Пор. ч. 18 повисше.

41. Писнъ [на] Рож҃во Бого[родици]. Поч. Радостъ велия нынѣ яви ся (ст. 103—104). Пор. ч. 36 повисше.

42. Писнъ пртой Богородици. Поч. Исполни ся небо и земля чудесъ твоихъ царице (ст. 105—107). Пор. Богогл. ч. 137.

43. **Писнъ великопосна.** Поч. **Царю Хрїсте, пане мили** (ст. 108—110). Пор. Богогл. ч. 47.

44. **Писнъ великопосна.** Поч. **Южъ сѧ декретъ подъписѹетъ** (ст. 110—114). Пор. Богогл. ч. 49.

45. **Писнъ ѡ мѹченїю Хрїстовимъ.** Поч. **Ї҆сѹсъ Хрїстосъ крижовани** (ст. 114—115).

46. **Писнъ ѡ страсти Хрїстовой.** Поч. **Агнице стлачена** (ст. 116—117).

47. **Писнъ ѡ страдании Хрїстовомъ.** Поч. **Жалостъ на крестѣ панѹетъ** (ст. 117—119).

48. **Писнъ [ѡ] страданию Хрїстовїмъ.** Поч. **Ѡ Боже ѿче небесни** (ст. 119—123).

49. **Писнъ на велики четвр҃токъ.** Поч. **Повичъ же ми, соловїє, правдѹ** (ст. 123—125).

50. **Писнъ великопосна.** Поч. **Подѧкѹйме-шъ панѹ Богѹ** (ст. 125—127).

51. **Писнъ великопосна.** Поч. **Ахъ ѧ матка зармѹчена** (ст. 128—129).

52. **Писнъ ѡ страданїи Хр҃товомъ.** Поч. **Хрїсте царю справедливи** (ст. 129—133). Пор. Богогл. ч. 118.

53. **Писнъ ѡ страданїи Хр҃твим.** Поч. **Оуже Пилатъ подписѹєтъ** (ст. 134—137). Пор. ч. 44 повисше.

54. **Писнъ ѡ стр҃анїи Христовимъ.** Поч. **Ѡ Ї҆сѹсе поранени** (ст. 137—138).

55. **Писнъ великопосна.** Поч. **Марїѧ подъ крижомъ стала** (ст. 138—143).

56. **Писнъ великопосна.** Поч. **Ѡ дѣвице пречїстаѧ** (ст. 144—146). Пор. Богогл. ч. 116.

57. **Писнъ великопосна.** Поч. **Хрїстиѧне плачите** (ст. 147—149).

58. **Писнь ѡ страсти Хртови.** Поч. **Ѿй любезна матко, оу тихъ велкихъ мѹкохъ** (ст. 149—154).

59. **Писнъ покаѧнаѧ.** Поч. **Часъ оужъ, человиче, ѿ грѣховъ престати** (ст. 154—156).

60. **Писнъ покаѧна каждомѹ.** Поч. **Чѹйте, людїє, трѹбѹ господню** (ст. 157—159).

61. **Писнъ на Рожд҃во Хр҃тво.** Поч. **День божаго нарожденѧ** (ст. 159—161).

62. **Писнъ на Рожд. Хрїстово.** Поч. **Марїѧ дѣва намъ породила** (ст. 162—163).

63. **Писнъ на Ро[ждество] Хрїстово.** Поч. **Богъ и Господь всего свита** (ст. 163—171).

64. **Писнъ на Рво Христово.** Поч. **В ѧслехъ лежитъ** (ст. 172—174).

65. **Писнъ на Рождес. Хрїстово.** Поч. **Радостъ сѧ намъ зѧвлѧетъ** (ст. 174—176). Пор. Богогл. ч. 31.

66. **Писнъ на Рож. Хрїстово.** Поч. **Радуйте сѧ вси людїє** (ст. 176—177). Пор. Богогл. ч. 30.

67. **Писнъ на Рож. Хрїстово.** Поч. **Цвитъ мислени днесъ сѧ родитъ** (ст. 178—179). Пор. Богогл. ч. 12.

68. **Писнъ на Рожд. Хрїстово.** Поч. **Народзело ше намъ пахолѧтко** (ст. 180—181).

69. **Писнъ на Рож. Хрїстово.** Поч. **Христосъ роди сѧ** (ст. 181—185). Пор. Богогл. ч. 9.

70. **Писнъ на Рожво Хрїстово.** Поч. **Отъ востока восїѧ звизда ѧснаѧ** (ст. 185—186).

71. **Писнъ на Рож. Хрїстово.** Поч. **Шедше трїє цари** (ст. 186—187), без кінця.

13. Рукопис М. Туринського. Г.

Отсей рукопис ріжнить ся від иньших головно тим, що записаний самою прозою з виїмкою поеми про „зачатіє и рождество" Богородиції. Визначуєть ся також тим, що значна його частина списана чистим бачванським диялектом, хоч є й уступи в церковній мові. Він становить велику книжку зі звичайного паперу, кварто, оправну в сильні і грубі окладинки. Усїх сторін 358. Хоч рукопис містить ріжні статї, то на титуловій картцї його стоїть такий напис: **То су толкованни страсти Господа Їса Христа. Писалъ Турински Михалъ, житель керестурски. Писани су ѧнуара другого, доконченъ фебруара штернастаго, по наши року 1888.** Рукопис зладжений дуже старанно, виразним письмом, полууставом. Написів нї прикрас не має нїяких. Зміст його отсей:

1. Сон Богородицї і божий лист (в угро-руських рукописах вони звичайно приходять разом). Ст. 3—13.

2. Присьвята малої дитини Христови (ст. 14).

3. Про сьв. Івана і хрест Ісуса (ст. 15—27).

4. **О страсти Христово[й]** (ст. 27—229). Се цілий роман про муки Христові, зложений з трьох окремих частин. В першій і третій частині приходять епізоди, що випередили страсти, або наступили по них. Друга частина — се самий опис страстий. Представлене річи дуже гарне і богате на апокріфічні подробиці.

5. **Ѡ страшномъ пришествїи Ісꙋса Христа** (ст. 229 - 241).

6. **Размишъльение ѿ геенѣ ѿгненой** (ст. 242—247).

7. **Благословъ домꙋ** (ст. 247—252).

8. **Воздиханиє ко Богꙋ** (ст. 252—254), два, перше і друге.

9. **Винчованьє стѣй Дѣви Марїи** (ст. 254—260).

10. **Сїя кнѣга, которꙋю самъ Гдь Богъ послалъ** (ст. 260—281). Се знов божий лист, тим разом без сну Богородиці.

11. Виїмок із божого листу, що зачинаєть ся словами: **Рече Господь синомъ израилевимъ** (ст. 281—284).

12. **Молитва Богородици.** Поч. **Помяни о всемилостива** (ст. 284—286).

13. **Ѡ житїя стыхъ ѿтецъ. Сказанїє, како претерпи Хрїстосъ Господь ради спасенїя нашего** (ст. 287—292). Се оповідане Христа про його муки сьв. Пафонтію. Вичисляєть ся в ньому, кілько Христос дістав ударів і кілько мав від них ран.

14. **На празники пресятїя Бородици треба ше модлѣцъ** (ст. 292—296). Се — сїм радостей Богородиції, які надрукував уже др. І. Франко (Апокріфи, II, 369—370), тільки в иньшій редакциї.

15. Три чуда Богородиції, виняті з якоїсь книжки. Тут подані чудо 6, 8 і 27 (ст. 296—299).

16. **Молитва пресвятой Богородици.** Поч. **Ѿ пресвятая и пречиста и благословеная прїсно дѣво Марїє** (ст. 300—305).

17. **Молитва 2 пресятой Богородици.** Поч. **Пресвятая Марїє, благословеная дѣво** (ст. 305—307).

18. **Сказанїє ѿ зачатїи и ѡ рождестви престтїя Бцы и прїсно дѣви Марїи** (ст. 307—348). Се та сама поема, що її надрукував др. І. Франко (Апокріфи, II, 84—98), на жаль нескінчена, як і попередня.

19. **Споменъ вични Кестꙋрски** (ст. 350—355). Се хроніка важнійших подій керестурських і иньших. Вона починаєть ся роком 1746, кінчить ся 1894.

20. Тут на однїй сторінці (358) уложена порівняна табеля арабських, церковних і римських цифр; останнї не подані всюди вірно.

Виємки з сього рукопису будуть опублїковані пізнїйше.

14. Рукописи Юрія Манойла (А, Б, В).

Від д. Юрія Манойла, дяка в Керестурі, дістав я три рукописи, які містять у собі відривки писаних викладів в унґварській препарандії (семінарії). Літературної вартости вони не мають, тому застановляти ся близше над ними не буду, мають одначе історичну вартість, як докази руських викладів у тій середній школї, по чім давно вже слїди поросли травою. Перший з тих рукописів (А) містить науку аритметики (кусник); писаний дрібним полууставом, рукою Івана Манойла, дїда Юрія, бувшого дякоучителя у Квасові, Берегської столиці. — Другий рукопис — се відривок із педаґоґіки. Він писаний в унґварській препарандії 1875 р. д. Ю. Манойлом. — Третїй рукопис, що містить відривок науки про „образованіе чувствованій“ всякого роду, писаний теж в Унґварі, батьком д. Ю. Манойла.

Б. Тексти.

99.

Р. Х. Ч. 92

Слава во вѣшнихъ Богу,
Воспойте людіє,
Днесъ Христосъ раждает ся
И пеленами повиваєтъ ся
Богъ правдиви, агнецъ незлобиви.

Цариє днесъ шествуйте,
Христу дари даруйте ;
Пастиріє свиряйте,
Пѣснь нову воспивайте
Со ангели и со архангели.

И ви, гори, возиграйте днесъ съ нами,
Дебри и кедри веселите ся!
Каменъ Мойсей порази,
Воду людемъ источи.
Каменъ от гори отсиче ся,
Христосъ от Дѣви намъ роди ся,
Жизнь всѣмъ приведъ и напаяєтъ.

И вы, гори и холми,
Возиграйте со нами;
Дебри й кедри селния!
Ліванъ гори прослави ся,
Воздвигайте ся, вси веселите ся.
Марія днесъ повиваєтъ,
Спаса Христа намъ раждаєтъ,
Емануила єго нарицаєтъ.

Богу во Тройци буди от насъ хвала,
Божіей Матери на небеси слава ;
На небеси и человѣкъ буди поклоненіє
И умиленіє.

100.

Р. Х. Ч. 93.

Єгда придетъ конецъ вѣка,
Богъ от Дѣви народи ся,

Спасти хотяй человѣка,
Самъ человѣкъ яви ся;
За презѣлну свою благость,
Восприялъ єстъ нашу слабостъ,
Даби возвеличилъ насъ.

Пой, Адаме, ликуй Єво, се бо плодъ вашъ прорасте,
Изъ Єсеа свято древо во вертепѣ процвѣте.
Міръ, врагъ, похотъ истреби ся,
На семъ древѣ умертви ся,
Крѣпостію божества.

Прочь отиди печалъ всяка,
Да воспрійемъ мы міру,
Разжени ся темностъ, мрака,
Днесъ возсия свѣтъ міру,
Хотяй всѣхъ насъ просвѣтити,
Освятити самъ своєю кровію.

Срадуйте ся вси намъ лѣса,
Зелените ся вы древеса, вѣтви земнаго круга,
Спасъ бо прійде обновити
И всяку тваръ обдарити
Щедротами своими.

Умъ въ похвалу восперите,
Благодушествующе уста въ пѣснехъ отверзите,
Тайно ликовствующе чистимъ серцемъ и удеси,
Всѣми чувстви и тѣлеси
Славословите єго.

101. Р. Х Ч. 95.

Ликуй днесъ, Сіоне, возиграйте горы,
Согласит ся труба со ангелски хори;
Красно процвѣтайте,
Весь міръ наполняйте — кедри ліванскія.

Сотецем ся купно от конецъ всїи цари,
Царскія несите со собою дари,
Нёбо свѣтилами,
Земля же цвитами — славно украси ся.

Гавріилъ приноситъ благодать новую,
Духъ святи осѣнилъ Дѣву пречистую:
А зачнеши сина
От Духа єдина — дѣвою породишъ.

Ісусъ имя єму будетъ наречено,
Архангелскімъ гласомъ дѣвѣ извѣщено
Спасетъ міръ
От преисподнаго ада — силою божества.

Первый Адамъ из рая изгнанъ чрезъ невѣсту,
Вторый Адамъ Христосъ чрезъ дѣву пречисту,
Изъ земнаго края
Адама до рая — прійдетъ воздвигнути.

Мы же что за сіє принесемъ невѣстой?
Мзду небесной и земной царицѣ
Должни будемъ дати,
Что от насъ пріяти — въ даръ себѣ изволитъ.

Богу честъ и хвала, да будетъ во вѣки,
Возгласитъ труби и вси человѣцы;
Марія оттуду,
Прослави ся всюду — безъ грѣха зачата.

Паралєлї: Записки, т. XVII, ст. 96.

102.*) Р. Х. Ч. 96.

Вси языцы восплещите руками,
Яко Христосъ избавитель єсть с нами.

Во Вифлеємѣ Іудейстѣмъ роди ся,
Яко отрокъ пеленами пови ся.

Пастиріє во цѣвницахъ[1]) свиряютъ,
Хвалу Богу рожденому воздаютъ.

Тріє цари от Персиди придоша,
Смирну, злато[2]) и кадило дадоша.

Ангелъ во снѣ Іосифу сказуєтъ,
Гдѣ ся Иродъ со воинствомъ готовитъ.

Да убієтъ нескверного младенца,
Прежде вѣчна и всѣхъ тварей первенца.

---

*) Р. VШ. Ч. 7: 1) цимницахъ; 2) ливанъ, смирну.

Востань скоро, Іосифе, во Єгипетъ побѣжи,
Рожденому смертію послужи.

Да погубитъ во Єгиптѣ ідоли[1]),
Иже быша діяволу создани.

За то сниде Бога слово предвѣчно,
Да сокрушитъ вся ідоли конечно.

И погибнетъ вся сыла ихъ во преки,
Да царствуєтъ Христосъ Богъ нашъ во вѣки.

Паралелї: Р. VIII. Ч. 7.

103.*) Р. X. Ч. 100.

Витай дѣтя малоє,
Агня незлобивоє!
Днесъ во Рождестви твоємъ,
Вси согласно ликуємъ.
Радуєм ся, веселим ся днесъ во рождествѣ твоємъ,
Радуємо ся, веселимо ся, яко с нами Богъ**).

Небо росу испусти,
Земля травовъ прорасти.

Ангели пѣснь спѣваютъ,
Богу честъ, хвалу воздаютъ.

Богъ от дѣви[3]) рождени,
Грѣхъ Адамовъ зглаждени.

Труба, труби трубите,
Рожденаго хвалите.

Тріє цари кланяютъ[4]),
Трои дари даваютъ.

Давидъ в гусли вдаряєтъ,
Рожденаго вихваляєтъ.

А ты, вертепе, украси ся,
Земле южъ не смути ся.

Слава во вышнихъ спиваютъ,
Богу честъ, хвалу здаваютъ.

Паралелї: Р. VIII. ч. 2.

1) болвани; 2) да.
*) Р. VIII. Ч. 2: 3) Богу Отцу от дѣвѣ; 4) клякаютъ.
**) Сї чотири стрічки повторяють ся по кождій строфцї.

104.*) Р. Х. Ч. 101.

Марія дѣва намъ породила
Квѣтокъ райски пожаданый,
Которо[го] свѣтъ оплаканый
З давна пожадалъ.

Во Вифлеєми, в[1]) Давидомъ доми,
Панъ натъ паны раждаєт ся
И пеленами повиваєт ся
Барзо убогими[2]).

Котрого[3]) небо не вомистило,
Земля єго вомистила,
Же ся на ней народила
Божія слава.

Іесей заснулъ,
Квитокъ заквѣтнулъ;
Давидъ в гусли ударяєтъ,
Же ся уже[4]) исполняєтъ — єго пророчество.

Мойсей вѣщаєтъ и росказуєтъ,
Яко Богу честъ давати.
За Месію єго мати,
Емануила, Израиля[5]).

Царіє пришли,
Честъ єму дали,
Яко Богу и цареви,
Небесних силъ цесареви — барзо сличную.

И мы пойдѣмо,
Честъ єму даймо,
Отрочаткови малому[6]),
С чистой паны[7]) рожденому — Ісусу Христу.

Же ся народилъ,
Насъ увеселилъ,
Нехъ му будетъ честь и хвала,
По всемъ свитѣ процвитала — на вики виковъ.

Паралелї: Р. XII. Ч. 62.

*) Р. XII. Ч. 62: 1) в — нема; 2) убоги; 2) которого; 4) уже — нема; 5) Израиля — нема; 6) маленкому; 7) панѣ.

105. Р. Х. Ч. 102.

Синъ Божи ся намъ народилъ,
А насъ грѣшнихъ вислебодилъ.
Витай сину Божий, витай.[1])

Витаймежъ го сполу вшитки,
Спиваючи єму писмі.

Народило ся намъ дѣтя красно,
Свитло яко слонце ясно.

Марія, панна пречиста,
Породила Ісуса Христа.

Ангели намъ раду дали,
Бісме его привитали.

Народилъ ся намъ избавитель,
А нашъ мили откупителъ.

Йоанъ Креститель тебѣ прешолъ,
А ті єсъ самъ на свѣтъ пришолъ.

Прероцы намъ раду дали,
Бысме Христа вихваляли.

Христе пресъ твоє славне нарожденя,
Дай намъ грѣховъ отпущеня.

106.*) Р. Х. Ч. 104.

В день[1]) божого нарожденя,
Весело люде, благо вамъ буде,
Хвалу Богу заспиваймо,
Весело всюде.

Ангелъ пастиремъ такъ звѣстовалъ,
Же ся народилъ, насъ увеселилъ,
Краль Иродъ ся зафрасовалъ,
Дѣти побити далъ.

Били, сикли, мордовали
Сроги [2]) катове, власни збойцове,
Крічать дѣти[3]), плачутъ матки
Кирваве, сердечне.

---

1) Сей приспів повтаряєть ся по кождій строфці.
*) Р. XII. Ч. 61 : 1) день ; 2) стройни ; 3) дѣтки.

От перси ихъ отривали и растинали [1]),
Рици рев малихъ [2]),
З матками ся пожегнали,
Жалъ то не мали.

Знакъ кирваве, слези виливають
Плачливе матки о своихъ дѣти,
Лежатъ збити баранкове,
Якъ в полю снопки.

Руки матки заламують,
Власи таргають и омлѣвають,
В небо гласи пробивають,
Сердечне плачуть.

Рахѣль панѣ такъ рекнущи [3]),
Потѣхи не малъ, праве умиралъ,
Патряючи на своихъ дѣти [4]),
Тяшко умлѣвалъ.

Охъ, Ироде окрутнѣку,
Велика [5]) то вина, же твоєго сина
Между дѣтми забитого [6]),
Што за причина.

Хтѣлъ єсъ [7]) т[р]афити [8]) на Ісуса, сина божого,
Але ти єго не викоренишъ
С кралевства [9]) єго,
Бо небо єго и земля єго [10]).

Паралелї: Р. XII. Ч. 61.

107.

Р. Х. Ч. 107.

Ей паненка,
Миленего синка
Намъ породила,
Обвинувши до ясличекъ єго єсть положила.
Спій, моє дѣтятко,
Мале нахолятко!
В немъ ся тѣшила,
Такъ му спивала.

Волъ и оселъ на него дихали,
Такъ му рыкали:
Краль нашъ, панъ нашъ, лежитъ между нами,
Такъ го витали,
Тежъ и немовлятко,
Различни пташатка
Єму спивали
И выхваляли.

---

1) расцинали; 2) ризи не мали; 3) рекнуши; 4) на своєго сина; 5) велка; 6) между дѣтками на забитохъ далъ; 7) єсть; 8) трафити; 9) краленства; 10) додано ще: и сей свитъ єго.

Котрый своєй великой милости,
Тоє учинилъ,
Пославъ сына своєго з небесной
Абы насъ спаслъ. [высоти
Котрый от нарожденя,
Жадне потѣшеня
Не малъ нашъ мили,
Христосъ єдини.

Протошъ и ми, разумне створиня,
Єго витаймо́,
Єго славне нарожденя
Чтїймо и вихваляймо.
Тешъ Отцу небесному
На насъ ласкавому
За дари дякуймо и єму служмо
Во вѣки вѣковъ аминь.

108.

Р. Х. Ч 108.

Гори сладость искапайте,
Вси людіє возиграйте;
Вифлеємъ веселит ся,
К тебѣ дѣва приближит ся.

Царя ти иматъ родити,
Дѣвою паки пребити:
Гори сладость искапайте,
Вси людіє возиграйте.

Богъ во вертепѣ раждаєтъ,
Волъ и оселъ послушаєтъ.
С [свя]той же дѣви народи ся
И з нея воплоти ся,
И во тѣло облече ся.

Се свѣтъ во тмѣ просвѣти ся,
Намъ животъ и пут яви ся.

Слонце во нощи нагинаєтъ,
Свѣтъ той и намъ просвѣщаєтъ;
Звѣзда царемъ луно водитъ,
Єгда на вертепѣ приходитъ.

Лїванъ, злато, дайте смирну,
Честъ воздайте царю смирну;
Царіє дари южъ носѣте,
Рождшему ся поклоните.

Царіє дары южъ приносятъ,
Рожденаго они просятъ:
Дадѣмъ и ми величиє,
Несѣмъ жертву и пѣніє.

Невидимому,
Во тріехъ персонахъ єдиному,
Горы сладость искапайте,
Вси людіє возиграйте.

109.

Р. Х. Ч. 109.

Где ся спѣшишъ, Іосифе, барзо скапливе,
Чемъ ту соби не отпочинешъ в шопѣ щасливе?
До Єгипту утѣкаєшъ,
А спокою ту не маєшъ — вигнаный.

Єгипетъ тебе очекуєтъ, крушитъ болвани,
Поспѣшай ся з отрочатъ въ єгипецкихъ страни,
Изъ Маріею, з матку єго,
Пану двору небеснаго — въ єгипецки страни.

О, Ироде окрутнику, прочъ ся такъ журишъ,
А пре дѣти вифлеємски чемъ такъ барзо смутишъ?

Кровъ невинну виливаєшъ,
Христа убити жадаєшъ — якъ діяволъ.

Рахилъ плачетъ чадовъ своихъ и нарикаєтъ,
Вифлеємъ тежъ смутнимъ гласомъ велми волаєтъ — дѣтки умливаютъ.

110. Р. Х. Ч. 113.

Гди Христосъ Спасителъ малъ ся народити,
И в яслехъ на слами малъ зиму терпити,
Исаия пророкъ явно пророкуєтъ
И сина божаго Мануиломъ називаєтъ:
Се дѣвая, рече, юшъ породи сина,
Богомъ избраная Марія єдина,
Ты єси невѣста презъ мужа названа,
За всихъ Бога моли, о мати упримна.

И ми тя, Маріє, вшитки вихваляємъ,
И сина божаго от тебе витаємъ:
Витай сину божий, витай, много нарождени,
Изъ неба на землю от Бога послани.

Прото, хрістіяне, добро памятайте,
Новорожденому поклонте ся;
Люди синъ божи волаєтъ,
Бы насъ рачилъ сподобити,
З Богомъ отцемъ и духомъ царствовати.
Зачалъ ся в чистотѣ,
Народилъ ся в радости:
Радуймо ся, веселмо ся,
Ісусъ Христосъ, Спаситель нашъ, народилъ ся.

111.*) Р. Х. Ч. 103.

Крикните, ангели, на небеси согласно,
Вы людіє на землѣ пойте пѣсни прекрасно.
Царіє вдарте в струни,
Возиграйте князи в труби,

*) Р. Ш. Ч. 9:
Крикнѣте, ангели, от небесъ согласно,
Вы, людіє, на земли пойте пѣсни прекрасно.
Царіє, вдарте въ струны, взиграйте князи в трубы,
Христосъ раждает ся, славѣте, языци разумѣйте,
Яко с нами Богъ.**)

Слава во вышних Богу, ангелы гласятъ,
Хвалу сину дѣвыя, дары приносятъ.

Пастыріє бѣжат купно єдин по другому,
Вземши в руцѣ баранка, несут до Вѣфлеєму.

**) Сей приспів повтаряєть ся по кождій строфції.

Христосъ раждает ся, славите,
Язици разумыйте яко с нами Богъ.[1])

Пастиріє бижатъ скоро, єдинъ по другому,
Взявши в руки баранки, идутъ до Вифлеєму.

Пастиріє заграли рожденому в пѣщали,
Царіє от востока кланяют ся со дари.

Аврааме, не сомнѣ ся и Ісаакъ синъ твой свободи ся,
Христосъ во Вифлеєми днесъ от дѣви роди ся.

Пойми нинѣ, Гедеоне, твоє руно, святче,
Хрістосъ з дѣвы роди ся, всю тваръ к себѣ прівлече.

Пріиметъ силу дамаскову и плінъ самарінскую,
Побиждаєтъ вси власти, князи моавитскія.

И мы нынѣ прійдѣмо, дари Христу дадѣмо,
Ливанъ, смирну и злато, будетъ от насъ прията.

112.*) Р. Х. Ч. 94.

Шедше тріє цары,
Ко Христу со дары,
Иродъ ихъ пригласи,
Гдѣ[1]) идутъ, вопроси.
Отвѣщаша єму:
Идемъ къ[2]) рожденому.
Къ[3]) рожденому идите,
И мнѣ возвѣстите.

Азъ шедъ поклоню ся,
Пред царемъ смирю ся,
Новорожденому,
И царю нашему.
Звѣзда идетъ чуднѣ[4]),
Съ востокъ на полудне;
Камо звѣзда предста[5]),
Тамъ обрѣли Христа.

Тріє цари пришли,
Даръ Ісусу внесли,
Ліванъ, злато, смирну,
Отдали безмѣрну.
Поклонше ся Богу,
Путу пошли другу;
Съ радостїю поютъ,
Славу Богу воздаютъ.

Ангелъ имъ вѣщаєтъ,
На путь[6]) наставляєтъ:
Инимъ путемъ[7]) идите,
Ко Ироду не ходите.
Пришли въ страни своя,
Христа славословя,
Чаютъ въ небѣ быти,
И съ нимъ на вѣкъ жити.

Паралєлї: Р. XII. Ч. 71.

Пастыріє взиграли, рожденому восклицали,
А царіє от востокъ кланяли ся со дары.

Слава Богу отцу, котрый нам послалъ
Сына своєго єдінородного, збавленіє намъ далъ.

Сподоби нас, Христе, весело здѣ празновати,
Богоявленія ти всѣмъ дочекати.

1) Сї чотири стрічки повтаряють ся по кождій строфцї.

*) В Р. XII. Ч. 71 є такі відміни: 1) гди; 2) ко; 3) ко; 4) чудни; 5) преста; 6) путъ; 7) дальше пісня нескінчена.

113. Р Х. Ч. 111.

Вифлеєми тайна ся взявила,
Гди пречиста Дѣва породила,
Во яслехъ на слами, не мъ[1]) полатѣ,
На твердой зими изъ бидляти.

Которому в неби херувими,
Ангели и вси серафими,
Служатъ непрестано пѣснь поюще,
Святъ Господь саваофтъ глаголюще.

Теперъ ту на земли днесъ яви ся,
Изъ Маріи Дѣвѣ воплоти ся.
Дѣва досто[й]ная совершити,
Будущаго гнѣва викупити.

От востока тріє цари прихождаютъ,
С подарунки к нему приношаютъ;
Ливанъ, злато, смирно приношаютъ,
Якъ царю и Богу отдаваютъ.

114. Р. XII. Ч. 63.

Богъ и Господь всего свита,
Послѣдняя уже лѣта;
Духа свята воплотил ся,
От Маріи народил ся,
Нашъ избавителъ.

У вертепи вифлеємстѣмъ,
Междъ народомъ юдейстѣмъ,
При Августѣ велителю,
Всей вселенѣ властителю,
И кесарю.

Той бо посла велѣніє,
Исполняя хотѣніє,
Хотя зрити явленную,
Въласти своєй вселенную,
Да убит ся.

Писалъ о томъ Киринею,
Владѣющу Сирією;
Тогда спишно идяху,
Во градъ кождо свой течаху
Написати ся.

Шелъ Іосифъ с Марією,
Суще юже непраздною;
Єгда приспи къ Вифлеєму,
Приспиху же дніє сему
Рожденому.

И породи та младенца,
Христа Бога и первенца,
Бога роди превичнаго,
Для живота намъ вичнаго,
Дѣва чиста.

1) Нам. въ.

Тамо бяху пастиріє,
Младіє же и старіє;
Тіи остадѣ[1]) ту нощъ бдяще,
Свирили же свиряюще
И играюще.

Явѣ славу Христа зряху,
Пѣснъ ангелску вси слишаху;
Страхомъ биша одержими,
Но ангелъ ста между ними,
Утѣшая ихъ.

И рекши к нимъ: Небойте ся,
Вси ви нинѣ устройте ся,
Ити спишно къ Вифлеєму,
И к новому днесъ Єдему,
Христа зрити.

И абиє ускориша,
Млада Христа купно зриша,
Поклонъ єму яко Богу,
Должни дали, по премногу
Радуя ся.

Се бо Хрістосъ народі ся,
Иже радость умножи ся;
Нынѣ по мнѣ вси грядите,
Рожденому честъ дадите,
Не медлите.

И се звизда на востоци,
Писаная во пророцихъ,
Яви себе свитозарно,
Триємъ царемъ волкомъ[2]) явно,
Необично.

Сію єгда они зрили,
Не прес тоту бити мнѣли,
Аще въ жизни расстаяху,
Мислъ єдну вси прияху,
По ней ити.

Ишли купно къ Вифлеєму,
В далшу страну незнаєму,
Богомъ суще направлени,
Звиздою же наставленни
Во Іудею.

Въ Ієрусалимъ гдѣ приспиша,
Тамо звизди не узриша,
Ибо тая от нихъ скриласъ,
Рождшаго ся всимъ розгласила,
Трема царма.

Яко тия тамъ искаху,
Яви у всихъ вопрошаху:
Гдѣ рождей ся царъ іудейскій,
Въ странѣ сей єврейской,
Всимъ намъ рците.

То слишавши скверни Иродъ,
Таже и весъ жидовски родъ,
Зило сему дивиша ся,
И вси купно чудиша ся,
О глаголемъ.

Собра Иродъ священики,
И людскія[3]) вся книжники,
О нѣмъ о семъ глаголаше,
О Хрістѣ всихъ вопрошаше,
Гдѣ родит ся.

Родит бо ся въ Вифлеєми,
Въ Давидовомъ племи,
Писаша бо намъ пророци,
Ими учимъ єй отроки,
Да вси читаютъ.

Тогда Иродъ гнѣвъ сокривше,
Отай волхви пригласивше,
О времени извистити,
Єгда и азъ имамъ знати,
Глаголаше.

1) Нам. осталѣ; 2) волхвомъ; 3) юдскія.

Шедше нинѣ къ Вифлеєму,
И спитайте о младому,
Рождшему ся дѣтяти,
Єгда и азъ имамъ знати,
Поклоню ся.

Они царя послушавше,
Во Вифлеємъ поть свой вземше.
И се звизда уже бяше,
Паки ихже предваряше,
Ихъ ведущи.

Достихжеи же Вифлеєма,
Звизда та имъ би знаєма,
Явно надъ домомъ тѣмъ стала,
И младенца показала,
Гдѣ лежаше.

Волсви зряще сію вину,
И ушедше у храмину,
Увидѣвше тамъ младаго,
Хріста Бога повитаго,
Поклонъ дали.

Сокровища вси отверзше,
В них же дари драги вземше,
Предъ нимъ купно вси припали,
Яко Богу честъ давали,
Достойную.

И абіє вистиша ся,
От ангела явиша ся,
Инимъ путемъ во свояси,
Всиже паки в тия часи,
Отидоша.

Тогда Иродъ зазорливи,
Аки звиръ немилостиви,
Зрящи себе укорена,
От волхвовъ тѣхъ посрамлена,
Въ яростъ прійде.

Въ Вифлеємъ сій вся повисти,
Посла онъ врагъ дѣтъ избити,
Дво лѣтъ и нижає,
Христа бити тамо,
Окаянный.

Но Богъ свише призираяй,
И младенца сохраняяй,
Соблуд сего отрока,
Рождшаго ся безъ порока
Гриховнаго.

Не пусти онъ на рани,
Но во єгипетской страни,
Іосифу сказалъ ити,
До умертвия тамъ бити,
Иродова.

Сія вчинилъ вседержителъ,
Рода вичного соблюдитель,
Да от темнаго же всяки родъ
Пекелнаго рода волни
Вчинитъ.

Къ сему нынѣ притецемо,
Похвалная вси рцемо,
Зашлетъ єго явлену,
Дадимъ хвалу преславлену,
Во викъ вѣка.

115.

Р. VIII. Ч. 3.

Нова радос[т] стала, яко в небѣ хвала,
Надъ вертепомъ звѣзда ясна свѣту осияла.

Где Христосъ родил ся, з дѣвы воплотил ся,
Якъ человикъ пеленами убоги повил ся.

Которому цари великиє дари,
Ливанъ, смирну отдавали, златомъ покладали.

Пастушкове з ягняткомъ пере[д] тымъ дѣтяткомъ,
На колѣна упадали, єму ся кланяли.

Давидъ о немъ смѣлне виграваєтъ,
Гойне на всѣхъ струнахъ ударяєтъ, Бога вихваляєтъ.

Ангели спѣваютъ, во вишныхъ волаютъ,
Якъ на небѣ такъ на земли покой повѣдаютъ.

И мы тешъ спѣваємъ, когда оглядаємъ,
По Марии рожденаго, Бога предвичнаго.

Паралелї: Богогласникъ, ч. 13. — Вертеп Г. Галагана (К. Старина 1882, IX) ч. 4. — Коляди і щедрівки, Львів, 1900, ст. 22—23. — Коляды, Львовъ, ст. 31.

116. Р. VIII. Ч. 5.

Дѣтятко ся намъ народило,
Вшитокъ свѣтъ увеселило.

Взяло на ся чловеченство,
Что значило єго боство.

Познalъ єго волъ и оселъ,
Што былъ небесни поселъ.

Три кралеве прихождали,
Трой му дари даваютъ.

Принесли му дари за то,
Миро, кадило и злато.

На то, Боже, начиня,
Веселите ся вшитокъ створиня.

Святу Тройцу визнаваймо,
Богу честъ и хвалу отдаймо.

117. Р. XII. Ч. 68.

Народзело ше намъ пахолятко,
Ей, ей лелїйо, пана Марійо, панъ [Хрістосъ*).

Учимъ же го окупаме?

У водички у студеней.

А до чого же го обвиєме?

До пеленкохъ, до шматочкохъ.

Яки же му поясъ даме?

Яке же му мено даме?

А дзе же му посцель даме?

В ослечкохъ на слами.

А хто же го витацъ будзе?

Тріє цари к нему придутъ,

И вони го витацъ буду.

*) Сей приспів повтаряєть ся по кождій стрічцї.

118. Р. Х. Ч. 117

Христосъ Господь свѣтит ся,
Всему міру явви ся,
Пришедъ от Галилея :
Га, га, га, пришедъ от Галилея.

На Іорданъ ко Іоану,
Сыну Захаріину,
Крестити ся от него:
Го, го, го, крестити ся от него.

Азъ крещаю водою,
По мнѣ грядетъ Хрістосъ,
[С] хрісмомъ, благодатію.
Гу, гу, гу, [с] хрісмомъ, благодатію.

О Іоане предтече,
Славный божій пророче!
Моли за насъ грѣшныя:
Га, га, га, моли за насъ грѣшныя.

119. Р. Х. Ч. 116

От Галилея Христосъ ко Йордану,
Глашаше пророку, пророку Іоану:

Простри руку, пророче, косни ся версѣ,
Создателя своего и моли всихъ.

Крещенія прося, ижъ не вѣдѣ грѣха,
Сей єсъ баранокъ божий, наша потѣха.

Гласъ с небесе слишаше синъ мой любими,
Образъ носяй голубины.

На Йордану вѣдѣ царицу,
Во божестви єдиномъ, нераздѣлную.

Крещему ся во Йорданѣ вси восплещимо,
На во гласнихъ пѣніяхъ вси заспиваймо.

Слава Богу во тройци, вси викричаймо,
Надъ Йорданъ явлшему ся, Боже, поклонъ отдаймо.

Христе Боже явлей ся, ижъ насъ просвитилъ,
Ту на земли падонѣ[1]) жити сподоби.

Церковъ свою сохрани, неподвижимъ от нинѣ,
Племени кровъ необориму.

Рачъ, Христе, здорити (?) тебѣ спѣвати,
Во[с]танія бо твоего всимъ дочекати.

---

[1]) Зам. падолѣ.

120.*) Р. Х. Ч. 26.

Богородице Дѣво, упованіє христіяномъ,
Покрый, соблюди и спаси на тя уповающихъ.

Богоносне Симеоне, приди подими Христа,
Єго же роди дѣвая чистая Марія(мъ).

Подъємлетъ рукама старецъ Симеонъ,
Содѣтеля закону и владику всихъ.

Пріємлетъ на руку старецъ Симеонъ,
Иже вся съдержащаго рукою своєю.

О дщи Фануилева, прійди, стани съ нами,
И благодари Христа спаса, сина божія.

Анна цѣломудреная провѣщаваєтъ страшпая,
Исповѣдуєтъ Христа творца небу и земли.

Не старецъ мене держитъ, но азъ того,
И то от мене отпущенія проситъ.

Не старецъ мене держитъ, но азъ старца держу,
Иже рукою содержу всяческая.

Старче, прійди весело, на стрѣтеніе Хрістово,
И радуй ся, пріими владику и зиждителя твари.

Неспостижимоє єстъ[1]) содѣянноє о тебѣ,
Ангеломъ и человѣкомъ мати, Дѣво чистая.

Чистая голубице, нескверная агнице,
Агнца и пастиря приноситъ во церковъ.

О, Христе, всихъ царю, побѣду на враги,
Вѣрному си рабу, цару нашему, даруй.

Трисіятелнаго[2]) тріѵпосгаснаго божества,
Благочестно да похвалимъ.

Богородице Дѣво[3]), міру благая помощнице,
Покрый и соблюди от свякия[4]) нужди и печали.

Паралелї: Р. VIII. Ч. 12.

---

*) Р. VIII. Ч. 12: 1) єстество; 2) воста слава трисиятелнаго; 3) в мѣсто нынѣ дѣво; 4) всякия.

121.*) Р. Х. Ч. 27.

Свѣтло днесъ ликуймо¹), псалми восклицаймо²),
Бога отца створителя у всихъ впхваляймо³).

Же намъ далъ благодать пребити⁴),
Со синомъ своимъ єдинимъ всимъ намъ⁵) кралевати.

Старче, прійди весело на стритеніє Хрістово,
Поклонъ отдай Ісусу Хрісту и Маріи пречистой⁶).

Подіймо⁷) рукама творца всего свѣта,
Нехай и насъ благословитъ на многая лѣта.

Голубица чиста, Марія пречиста,
Во цѐрковъ вънноситъ пана⁸) Ісусъ Христа.

Вѣрнихъ воспойте, духовно играйте,
Створителя въсего свѣта, Бога, прославляймо⁹).

О Христе, всихъ царю, вишнихъ господарю,
Рачъ намъ тоє даровати, в неби царствовати¹⁰).

Со святими лики и ангелскими хори,
Бысмо могли пребивати во сионскомъ двори.

Тебе вихваляти, святъ Господь спѣвати,
Тебе Бога во тройцѣ єдинаго знати¹¹).

Паралєлї: Р. І. Ч. 5. — Богогласникъ. Ч. 40.

122.**) Р. XII. Ч. 55.

Марія подъ крижомъ¹) стала, жалошнє²) плакала,
Гди на смертъ сина своєго смутне позирала³).

Серцемъ умливала, усти страпленими,
Ко сину жалошнє мовитъ предъ вшиткими⁴).

---

*) Р. І. Ч. 5: 1) ликуйте; 2) восклицайте; 3) всѣмъ прославляйте; 4) на земли пребыти; 5) насъ; 6) и матери єго; 7) подъими; 8) приноситъ во церковъ панна; 9) створителя, своєго Бога, прославляйте; 10) пребывати; 11) тебе, Бога єдинаго всегда во тройци знати.

**) Р. VIII. Ч. 19: 1) крѣжемъ; 2) жалосне; 3) жалосне патрила; 4) ся строфка і дві дальші звучать так:

Сердцемъ земленымъ (?) вздыхала, усти страпленіми,
Так то к своєму сину мовитъ ту гнетъ предъ вшиткими.

Ахъ сину мой наймиленши, якъ барзо високо
Висишъ на крестѣ распяти, от мене далеко.

Ни тя на крижу распятимъ достати не могу,
Ни у твоимъ утрапленю спомочи не могу.

Веденъ билъ єсъ от Анаша, ко Каяфашови,
Укрижованъ и оплюванъ, оданъ Пилатови.

Пилатъ го далъ невинаго Жидомъ роспаленимъ[1]),
Баранка пониженаго, аки звиремъ лютимъ[2]).

На муку велику и на смертъ престрашну,
От Жидовъ всихъ проклятихъ тебе осуждену[3]).

Руци твои пресвяти на крестѣ ростягнули,
Ноги сполу в єдно з гвоздами прибили.

Ребра твои пресвятіи копиємъ пробили,
Кровъ и воду серца твоєго сяту испустили.

Пресвятоє тило твоє такъ барзъ скатовали,
Штири тисящъ и пятъ ранъ велики задали.

Одежди пресвятии ис тебе сторгали,
Якъ изъ разбойника злаго, Жидове невирни.

Остатноє слово твоє: Жажду, дажд ми пити!
Оцетъ и желчъ донесли ти, Жидове прокляти.

Остатную горкостъ тоби трунку, сину, дали пити,
Бо ти имъ далъ во ихъ нуждахъ святовъ мановъ жити.

Отъслужили ся ти, сину, за твою угоду,
Же ши имъ не далъ искапати якъ быдломъ з голоду.

Матки, котри синовъ своихъ двохъ, трохъ маєте,
Кетъ[4]) вамъ з нихъ єденъ зомре, як барзо жалите[5]).

Ахъ мой сыну найміленшый, висишъ на крѣжу распяти,
Такъ барзо високо, от мене далеко.

Такъ же и я тебе не могу, Ісусе, дося[г]ти,
Анишъ тобѣ, мой синочку, не могу спомогти.

1) злореченымъ; 2) баранка великоночнаго яко вилкомъ строгим; 3) строфок 7—14 нема в сім рукописї; 4) гдижъ; 5) нарѣкате; дальше йде строфка, якої нема в Р. XII:

Терасъ я смутна мати, якъ я не маємъ нарѣкати,
Не маючи лемъ єдинаго и того имамъ стратити.

Остання строфка — що йде за сею — рівна 18 стр. Р. XII.

Ахъ я смутна матка того сина маю,
С котримъ во великимъ жалю днесъ ся разлучаю.

Якъ же я мамъ плащаницею тѣло покрити,
На високимъ крижу цилованя дати.

Боже отче з високости, рачъ же ми то дати,
Абимъ могла синомъ моимъ сполу погребъ мати.

Ахъ сину мой намилейши, моли отца своєго,
Би мя рачилъ слебодити жалю великого.

И по онимъ великимъ жалю приялъ до свитлости,
Где з нимъ буду пребивати сполу во радости.

Прошу тебе, Христе царю, рачъ мнѣ даровати,
Бимъ пребивалъ вō царстви твоємъ со всими святими.

До тей радости вичней, ясней, неконечной,
Намъ отъ початку свѣта в небы сготовано.

И всихъ напоминаютъ, хрістіяне мили,
Бисме вси на семъ свитѣ животъ полѣпшали.

Молим ти ся Богу с плачемъ ай с чистимъ серцемъ,
Ближнихъ своихъ миловати, нищихъ ратовати.

Нищихъ ратовати пре Бога живаго,
Кажди памятали, же єсъ приказалъ.

Єсли исполнимо, хрістіяне мили,
Тогди ми вступимо пре́сятой коруни.

Хрісте пресъ твоє умученя, дай намъ гриховъ отпущеня,
Бисме могли вихваляти, со ангели ликовати.

Паралєлї: Р. VIII. Ч. 19.

123.*) Р. X. Ч. 46.

Ахъ я матка зармучена, что мамъ учинити?
Мой синъ смертъ окрутне рачилъ подступити.

Пойдемъ, плакати будемъ надъ єго ранами,
Сина своєго премиленаго омиємъ слезами.

Онъ в заградѣ на молитви кирвави потъ[1]) вилялъ,
Аби тяшки и окрутни грѣхи наша омѣлъ.

---

*) Р. XII. Ч. 51: 1) плоть.

Коруновань, поличкованъ, синъ мой найmиленшій,
Оцетъ и желчъ то єстъ терп[к]и горкій напой пѣлъ[1]) єстъ по семъ нинѣ.

О ти фалшиви Юдашу, что єстъ ти учинилъ,
Же си єго невинаго тымъ злимъ Жидомъ продалъ?

Ахъ Жидове злы, окрутни, прочъ сте єго зранили,
Єго святу тваръ солнечну слинами спалили?

Ахъ поглядите, што ся на свѣтѣ дѣє,
Человикъ грѣшни Бога своєго на смертъ осуждаєтъ.

Ламала матка свои руци, гдижъ вѣдѣла сына в тяшкой муцѣ,
Сина своєго премиленаго, а на святымъ крижу распятаго.

Паралєлї: Р. XII. Ч. 51.

124.*) Р. XI. Ч. 3.

Яй любезна матко,
У тихъ велкихъ мукохъ,
Шерцо ци роспаднє,
У тихъ велкихъ жальох.
Гледа вона сина,
Нѣгде[1]) го нє найце[2]),
Питала ше Яна[3]):
Чи ши го нє вицелъ[4])?

Гуторелъ святи Янъ[5]):
Жалослива Матко!
А твой любезни синъ
Пилатовимъ дворе.
Жици[6]) го влапели,
Терасъ є у суце,
На шмерцъ му судцели,
Сенѣтенцію дали[7]).

Матка того чула,
Дорасъ ше рушела,
Барс ше понагляла,
До Пилатового двора.

---

1) пилъ.

*) Р. XII. Ч. 58: 1) нѣґдзе; 2) найдзе; 3) Іоана; 4) видзелъ; 5) Іоанъ; 6) Жидзи; в сїм Р. всюди приходить правильно „дз“ нам. „ц“, тому окремо не буду його всюди визначувати; 7) сентенцію.

Обрасъ ше єй пременєлъ,
От велкого крику;
Розопнѣ[1])! — въшицки
Такъ крѣчали.

З велкимъ народомъ Ісусъ
Рушелъ ше до драги,
А драга Марія
Чула и плакала:
Любезни мой сину,
Натъ тобу ше жалімъ.

А тотъ велики крижъ,
На Христа вонъ спаднулъ,
Позбивалъ вонъ лѣца,
Барсъ з нѣхъ тамъ кревъ цекла.
Уцерацъ[2]) любезна мацъ єго[3]),
Не могла прегварицъ
От жалю велкого.

А потъ крижомъ Христосъ
Вельо расъ вонъ спаднулъ,
Нѣхто нє дошмевалъ
Єму тамъ помагацъ.
Овалялъ ше му обрасъ,
Долу нѣмъ поцекло[4]),
Веронка вицела,
Хустку му подала,
А Хрістови[5]) вона
Тамъ була служнѣца.

Побожна Веронка[6])
Барсъ за Хрістомъ плаче,
Хустку му подала
Та ше поуцералъ.
Богъ ше ґу нєй нагнулъ,
Хустку єй назадъ далъ.

Побожна Веронка
Попатри на хустку,

1) розпни и; 2) сього слова нема; 3) його; 4) кревъ цекла; 5) сього слова нема; 6) Верунка; так і дальше звучить се слово.

А то Хрістовъ обрасъ
Шицокъ на ней осталъ.
Побожна Веронка
Барз ше вона злякла[1]):
О мой люби панє,
Нє забуцъ ти за мнє.

А на Калварію
Єго тамъ отнесли[2]),
А тотъ велики крижъ
На жемъ му звальєли,
А єго голого,
Гвоздами прибили.
Такъ нашого Хріста
Жиди роспяли[3]).

Жалослива матка
Терасъ го опатра,
Єго велки болѣ
Єи давели;
Христа облапела,
Кревъ з него[4]) сцерала,
Попатрела на сина,
Дорасъ тамъ замлила.

Жалослива матко,
И ангели плачутъ,
Слунко и мешачокъ
Жалосливо швѣца;
Ище и каменє
Шицко попраскало,
Такъ нашого Хріста
Шицко жаловало.

Подъ небомъ звирина
Терасъ шицка плаче,
Бар[с] ше тамъ зацмело,
Цевятей гоцини;
Зармуцело ше тамъ
Драге слунко нашо,
Нема мешацъ ясноcцъ
Анѣ нашо звизди[5]).

1) зльекла; 2) отведли; 3) розопяли; 4) нього; 5) гвизди.

Зармуцело ше тамъ,
Цо подъ нєбомъ шицко;
Шицка жем ше тресла,
Квитки пожовкнулъ[1]),
Ище родни древа,
Шицкі ше сгубели,
Мєртви ше рушели,
Труни зохабели.

А Хрістови шерцо
С копію пребили,
Драга мацъ вицела,
Доразъ на жемъ....[2]).
Барзъ тамъ Хрістосъ скричалъ,
Святу душу видалъ,
Любезному отцу
Хрістосъ душу видалъ.

Паралєлї: Р. XII. Ч. 58.

125.*) Р. Х. Ч. 14.

О дѣвице пречиста,
Мати благословеная,
Всихъ родовъ избраная.

Во рождестви Ісусъ Христа,
Вшедшаго ти Бога иста,
Обрите ся дѣво чиста.

Симеонъ старецъ прорече,
Єгда Христа кровъ истече,
Твоє серце мечъ просече.

От невирнихъ закланаго,
Убитаго, испльованаго
Агнца пренепорочнаго.

Слонце во тму премини ся,
Луна во кровъ претвори ся,
Богъ бо на крестѣ яви ся.

Ты же с плачемъ вопияше,
Непрестано и ридаше,
Гласъ жалосний испущаше.

Увы мнѣ, сину прекрасни,
Свѣте очи твои ясни,
Про что єсъ такъ барзо страшни?

Виджу тебе скирвавлена,
Ребра твоя прободена,
От рода не умилена.

Уви мнѣ, любими сину,
Оставляєшъ мя єдину
В девятую дня годину.

Что Жидомъ сотворилъ єси?
Почто на крестъ вошелъ єси?
Престолъ имашъ на небеси.

---

1) пожовкнули; 2) на жем спадла.

*) Порівнань тут не подаю раз, що вони незначні, друге що паралєльний текст є в Богогласнику.

Испусти гласъ чадо моє,
Нехай слишу слово твоє,
Вижду, же уж остатноє.

Кому мя ту поручаєшъ?
Кому мя в опику даєшъ?
Покиль єще духа маєшъ.

Видишъ мене убогую,
Видишъ мене мизерную,
За весъ міръ опущеную.

Где приклоню главу мою,
С кимъ потѣшу жалостъ мою,
Чемъ мня не берешъ собою?

Хрістосъ на крестѣ пророче,
Іоана синомъ нарече:
Се мати твоя, чловече.

Незлобиви агнче царю,
Самого тя благодарю
На небеси господарю.

Претерпиви за насъ страсти,
Свободи насъ от напасти,
Диявольской ненависти.

Дай ся вирнимъ оглядати,
Гди маєшъ от мертвихъ встати,
По всемъ свѣтѣ царствовати.

Паралєлї: Франко, Карп. літ. Ст. 139. — Богогласникъ. Ч. 116. — Р. I. Ч. 10. — Р. VIII. Ч. 17. — Р. XII. Ч. 56. — Записки, т. XVII. Ст. 53—55. — Малый пѣснословецъ, Коломия, 1895, ст. 39—41. —

126.*) Р. X. Ч. 30.

Християне плачите,
Смутне вси приступите;
Все серце да ся смутитъ,
Котре Исуса вѣритъ.

Ієрусалиме славны,
В тебѣ вырокъ мукъ явны,
На Исуса спаса свѣта,
Гди ималъ трицять три лѣта.

Жиди всѣ собраша ся,
На Христа шаташа ся;
Кричатъ: Маріина сына,
Распны[1]) Назарянина.

Слухай, кажди чловече,
Пилатъ сїя прорече:
Не вижду я въ немъ вины,
Не єстъ смерти повины.

---

*) Р. XII. Ч. 57: 1) распни и.

Много нань клеветали
И во лице ударяли;
Повторяли словеса:
Распни, распни Ісуса.

Ахъ грѣшнику, страхай ся,
Зряше[1]) сїя, покай ся;
На смертъ Христа готуютъ,
Жида Спаса крижуютъ.

Все створиня рушит ся,
Всѣ вирныи смутят ся,
Єгда видятъ на крестѣ
Христа распята за ны[2]).

Слонце въ тму преминыт ся,
Луна въ кровъ претворит ся,
Скали ся распадаютъ[3]),
Мертви от гробовъ во[с]таютъ[4]).

Земля велми трясет ся,
Зависа распаде ся;
Сія Христа жалуєтъ,
А грѣшницѣ не плачутъ.

Ктожъ будетъ такъ невдячны,
Ктожъ твердѣши натъ скали?
Котри Хрістови раны
Видятъ змордовані.

Ахъ грѣшнику кай ся, кай (ся),
Єгда хощетъ[5]) войти в рай,
Котри Христосъ отвираєтъ,
Гди на крижу умираєтъ.

Отворъ серце отцови,
Подай мисце духови,
Поклони ся синови,
Яко твоєму Спасови.

Ахъ престанъ южъ грѣшити,
Христа знову ранити;
Покашъ любовъ за любовъ
И не грѣшъ на віки віковъ.

Паралєлї: Р. XII. Ч. 57.

1) зряще; 2) ни; 3) распадали; 4) востали; 5) хощешъ.

127.*) Р. Х. Ч. 37.

Днесь благодать насъ собираєтъ,
Духа святаго всимъ намъ подаєтъ.

Во Вифтанїю Христосъ приходитъ,
Всихъ насъ от грѣховъ южъ выслебодитъ[1]).

Четвероднeвна зъбудилъ от мертвыхъ[2])
И всихъ возведе от ада пожернихъ[3]).

Всѣди на жребя подъ яремнича,
Хотяй насъ збавити от прелестника[4]).

Грядый Сионе, возвесели ся,
Прияти Христа въ себи[5]) спѣши ся.

Во Ієрусалимъ идетъ от Вифтания,
Вислебодитъ насъ[6]) от ада и змия.

Изъ устъ младенецъ хвалу приємлетъ[7])
И царство своє днесъ восприємлетъ[8]).

Іже[9]) приходитъ ко волной страсти,
Хотячи всихъ насъ от грѣховъ спасти.

И юдейскіи вси[10]) пособници,
Горко рыдаютъ, якъ[11]) преступници.

Мы незлобывыи[12]) уподобим ся
И чистимъ серцемъ приоздобим ся[13]).

Осана Богу во вишнихъ рецимо,
Згодне поюще вси восклицаймо[14]).

Іже насъ избавилъ от всихъ нашихъ грѣховъ,
Нехай єму будетъ хвала на[15]) вѣки вѣковъ.

Паралелї: Р. Ш. Ч. 38. — Р. VШ. Ч. 15.

(Конець буде).

Р. Ш. Ч. 38: 1) высвободит; 2) з мертвых воздвигнув; 3) и всѣх пожертых из ада уволилъ; 4) хотя избавити от прелести человѣка; 5) нынѣ; 6) высвободити; 7) пріймуєтъ; 8) царство своє вѣрным днес даруєтъ; 9) єже; 10) Іудейская вся; 11) яко; 12) незлобиво; 13) чистыми сердцы приготовим ся; 14) алилуя поюще мило крикнѣмо; 15) слава во.

В Р. VШ. Ч. 15 — не цїле, тому пропускаю його.

Памяти Олександра Лазаревського.

31 марта (13 цьвітня) умер в Київі, в 68 році життя Олександр Матвієвич Лазаревський.

Для кождого, хто бодай здалека слідив за розвоєм української історіоґрафії в 2-ій пол. XIX в., сї слова не потрібують пояснень. Покійник належав до чільних репрезентантів того наукового руху, що почавши ся з оживленнєм українофилства з кінцем 50-х рр., кладе властиві підвалини для наукової історіоґрафії України-Руси. Імена Костомарова, Антоновича й Лазаревського яснїють в історії сього періода нашої науки — вони надавали її тон, пробивали перші міни наукових дослїдів в минувшість України і вказували дороги цїлому поколїнню робітників. При тім кождий з сих трох головних репрезентантів української історіоґрафії 2-ої пол. XIX в. мав свою специяльну сферу в нашій історіоґрафії, свій метод і манєру і свої специяльні вихідні точки. Спільним було у всїх них те, що кождий з них не обмежив ся самим обробленнєм готового історичного матеріялу, а в великих масах вносив його сам — того вимагав доконче тодїшній стан української історіоґрафії. Спільна була й українофільська прізма їх історичного сьвітогляду, та демократичний, народолюбний характер його, спільний всїй тодїшній стадиї культурного розвою української суспільности; за тим починають ся вже ріжниці. Коли в Костомарові мали ми майстра-оповідача, в роді Амедея Тєрі, з яким його нераз порівнювано, з специяльною інтуіциєю для етноґрафічного елємента, етноґрафічно-національного характеру в історії, з специяльним інтересом для старої Руси й полїтичної історії козачини, а в Антоновичу маємо конструктивний ум, з специяльним нахилом до зведення історичних фактів до можливо простих схем, з неохотою до наративної манєри, так сильної у Костомарова, з специяльним

замилованнєм для відносин суспільних, головно в литовсько-польськім періоді нашої історії, — в Лазаревськім мали ми провідника, можна сказати — фанатика документальности, рівно неприхильного і до романтичної оправи історичних фактів і до теоретичних конструкций, при тім спеціялїзованого знову в зовсїм відміннїй сфері, майже або й зовсїм не рушаної його товаришами — Гетьманщинї кінця XVII й цілого XVIII в.

В маленькій замітцї, яку пишу я під сьвіжим вражіннєм сеї утрати, не можу я мати ані заміру докладно схарактеризувати сю характеристичну фіґуру, сю довгу й енерґічну діяльність. Треба надіятись, що близші співробітники покійника з кругу Київської Старини, котрої душею й першим, можна сказати, співробітником був він протягом кількадесяти літ, сповнять невдовзї обовязок, який на них в першій лінїї лежить — дати образ житя й діяльности їх сеніора й товариша*). Я-ж обмежу ся кількома словами — на помнику по покійнім.

Олександр Лазаревський родив ся в 1834 р., в небогатій поміщицько-урядничій родинї в Конотопськім повітї. Родинні традициї, окруженнє, молодечі вражіння, обставини житя як найтїснїйше вязали його з сферою, що потім стала предметом його специяльних інтересів і наукових студий — старою Гетьманщиною. Оден з молодших синів, він виростав під доглядом своїх старших братів — Василя, Михайла й Федора, типових українофилїв, приятелїв Шевченка. Молодечі літа прожив він в далеких переїздах, на чужинї, і так звичайна у Українців ностальґія підогріла і в сьвідомість перевела фізичне привязаннє до вітчини. Пізно відданий до школи, вже розвиненим і сформованим підростком, він не уложив ся в рами шкільної науки. На шкільній лавцї він шукав відповіди на питання, які насувала його любов до вітчини, він богато читав, студиював, і в 1853 р., учеником VI кляси петербурської ґімназиї подає до друку в чернигівських Губернских Вѣдомостях свою першу працю — „Указатель источниковъ для изученія Малороссійскаго края“.

Бібліоґрафічний показчик української історіоґрафії і етноґрафії під пером ґімназияста — се був гороскоп цілої діяльности

*) Остатня книжка Київської Старини (за май) принесла цінний показчик надрукованого покійником, старанно уложений його земляком (Степаном Пономарьовим?), і некрольоґ, досить формально зроблений; обіцяно „рядъ очерковъ и воспоминаній“, але пожадана таки методично зроблена монографія, а не самі принагідні „начерки й спогоди“.

талановитого Чернигівця. Протягом кількох літ він друкує в тих же Губернских Вѣдомостях річні огляди літератури українознавства, видає поправлене й доповнене видане свого показчика, переходить далї до рецензий і маленьких моноґрафій та публікаций документів. Гетьманщина зістаєть ся невідмінно центром його інтересів, хоч не бракує принагідних заміток — документальних вказівок, материялів і т. и. з иньших сфер. Одиноко стоїть, без впливу на дальшу наукову діяльність Лазаревського його унїверситетська праця про хроноґраф — Записка о русскомъ хронографѣ, написана на тему дану проф. Сухомлїновим. Вона відкривала йому дорогу до унїверситетської кариєри, але молодого Лазаревського вона не звабила — мовляв не чув у себе здібности до професури, а борше може й тому, що тягнуло його в сфери, академічною наукою в Росиї не признані і тодї й досї. Він обертав ся тодї в петербурських українофильських кругах, одягав ся по українськи і був близьким чоловіком до Шевченка, як і його старші брати, — перебував при нїм при його смерти і провожав його тїло на Україну. В тодїшнїм орґанї росийського українофильства — Основі, він брав діяльну участь, але ще більше тягнуло його до практичної українофильської роботи, — мабуть і тому також перспектива академічної кариєри не могла його звабити. Коли починаєть ся емансипация селян, Лазаревський кидає Петербурґ і переходить на ґрунт, вистаравши ся собі посаду правительственного комісара при переведенню реформи.

Служба на Українї (в Чернигівщинї й Полтавщинї, потім в Київі, в ріжних „вѣдомствах“, в мінїстерстві внутрішних справ, в „акцизї“, в банку, вкінцї в судівництві), при розвиненім уже здавна замилованню Лазаревського в історию Гетьманщини й добрім обзнайомленню з нею, дала йому спромогу оцїнити вартість архівальних останків Гетьманщини, які тодї ще зацїлїли по ріжних урядах (деякі з них потім зникли, і ексцерпти Лазаревського часом лишили ся одиноким їх слїдом), він з запалом забираєть ся до вишукування й студийовання сих останків урядових і приватних архивів, а результатом сих студий, по при дрібні принагідні замітки, які містить він особливо в ріжних чернигівських виданнях (Чернигівськім Листку, Черниговских Губернских Вѣдомостях, Записках статистич. комитета) починає появляти ся ряд більших його публїкаций. Він розпочинаєть ся моноґрафією про його тїснїйшу вітчину — Конотопская старина, 1862. В 1868 р. виходять дві капітальні публїкациї, якими

зазначають ся дві серії його праць про Гетьманщину — Малороссійскіе посполитые крестьяне (1648—1783 г.), историко-юридическій очеркъ по архивнымъ источникамъ, и Обозрѣніе Описи Малороссіи, розпочате Лазаревським, продовжене М. Константиновичем, що потягнуло ся на довгі літа, але на жаль не було зібране до купи в осібнім виданню й лишило ся в цілости мало приступним.

Моноґрафія про селян в Гетьманщинї, оперта на зовсїм нових материялах, завдяки їм лишила ся підставовою працею й досї, по тридцяти лїтах, але ще важнїйше її вихідна точка — погляд на Гетьманщину. На місце романтичної ідеалїзациї в козаколюбнім і українофільськім дусї, якою обвивано її в українських шляхотських кругах, де виріс Лазаревський, — розвинув він страшний образ суспільно-економічної еволюциї Гетьманщини, що полягала в обрабованню й поневоленню свобідного й економічно-самостійного козацтва й посиільства козацькою старшиною — предками шляхетських українофилів XIX в. В сїм становищі автора дав себе знати перелом культурних і суспільно-економічних відносин, зроблений емансипациєю селянства й свободолюбним духом українського відродження. Воно стає вихідною точкою не тільки для самого Лазаревського, а можна сказати — для всього пізнїйшого студийовання Гетьманщини, що не тільки провідною гадкою, а й самим методом і преділєкциєю для певних питань — як раз суспільно-економічної історії — стоїть в найтїснїйшім звязку з історіоґрафічною діяльністю Лазаревського (Єфименко, Лучицький, Багалїй, В. і М. Василенки, Мякотїн, й ин.). Як з одного боку се була побіда критицизма над романтичними леґендами, народолюбства над шляхотським українофильством, так з другого боку треба признати, що в своїй острій критиці козацької старшини Лазаревський і його школа (її можна так назвати, хоч би й супроти чоловіка, що не мав нїчого спільного з яким будь учительством) була дещо й одностороння й несправедлива до сеї старшини, складаючи на неї всю вину (яка мусить бути добре поділена між нею й тодїшнїм російським правительством і його полїтикою на Україні), а з другого боку — переочуючи за економічною експльоатациєю й більше ідеальні чинники в діяльности козацьких патріотів.

Вони безперечно в ній були. Змагання до ширшої европейської осьвіти, до культури взагалї не можна об'яснити лише амбіциєю доробкевичів. Ідею української автономії у козацької старшини не можна звести до самих лише змагань до свобідного

використовування української людности, і сїй ідеї вміли українські кариєровичі й доробкевичі з старшини жертвувати при нагоді й свою кариєю й маєтки. А тим часом школа Лазаревського, слїдяча гріхи української старшини супроти козацтва й народнїх мас на полї економічнім й суспільнім, забувала зазначити сю другу сторону медали, й результатом бувала не раз односторонність*). З сього боку характерне було становище самого Лазаревського супроти традицийного мученика старшини — Полуботка. Против сеї традициї Лазаревський виступив іще маленькою заміткою в Основі 1861 р., а потім забив і колодию привалив в моноґрафії про Полуботка — в Русскім Архиві, 1880, I — моноґрафії цїнній, але односторонній**).

За розвідкою про селянство ідуть меньші моноґрафійки Лазаревського з суспільного устрою Гетьманщини — про духовенство сьвітське й чернече, про сотників. Але тезї селянства відповідала антітеза старшини — її історию виношував тодї Лазаревський. Материялом для сеї історії мали послужити студиї над поодинокими родами. Лазаревський починав їх публїкувати в альфабетичнім порядку в 1868 р. (8 родів, А—В, в Записках черниг. статист. ком.), потім знову в 1875—82 р. (19 родів, А—М, і кілька поза порядком, головно в Р. Архиві 1875—6 і К. Старинї 1882), і не полишає таких моноґрафій і пізнїйше (К. Старина 1884—1893, 15 родів)***). Крім того від часу до часу давав він невеличкі розвідки про поодиноких репрезентантів козацької старшини, головно з нагоди публїкациї в К. Старинї того чи иньшого старого портрета — аматором і збирачом таких портретів покійник був великим. Але як не цїнні

*) Сї гадки тому десять лїт підносив я в своїй статї з поводу „Малороссійскаго дворянства“ Єфименкової, одного з найбільш талановитих образків написаних зі становища школи Лазаревського, але сї мої замітки видруковані в такій часописи якою була пок. Правда (1892, цьвітень), будуть мати, мабуть, повну сьвіжість новини й тепер, і я їх тому повторяю — не на адресу пок. Лазаревського, а взагалї сього напряму української історіоґрафії.

**) Поправку до поглядів Лазаревського на Полуботка постарав ся потім дати д. Я. Шульгин в своїй статї про Полуботка в К. Старинї, 1890, XII.

***) Сї історії родів доконче-б треба зібрати й видати осібно. Взагалї виданнє вартнїйших статей покійника – часто мало приступних, бо уміщених в ріжних періодіках, повинно бути першим обовязком для приклонників покійника. „Посполитые крестьяне“ його вийдуть незадовго в перекладі в Історичній біблїотецї т. XXII.

самі по собі сї біоґрафійки й істориї родів, приходить ся дуже жалувати, що покійник величезного материяла, зібраного ним по істориї старшини — її суспільно-економічної еволюциї, її побута й культури — котрої єдиним знавцем був він — не звів в оден образ.

Так само в моноґрафічній схемі задумав покійник в 90-х рр. представити історию українознавства й українофильства серед української лївобічної шляхти почавши від кінця XVIII в. і до половини XIX, — в біоґрафиях його головних репрезентантів — попередників кружка Київської Старини, як характеризував їх автор. З сеї сериї вийшли статї про Полетик, Якова і Олександра Маркевичів, Ол. й Ів. Мартосів (в К. Старинї 1891—7, переважно під титулом: Прежніе изыскатели малорусской старины). Дальше не пішло, не тільки не прийшло до одноцїльного образа сього прецїкавого национального руху. Перевага аналїтичного напряму ума над синтезом, очевидно, з лїтами ще збільшала ся в Лазаревськім, і те що уважав можливим для себе молодий дослїдник, на порозї своєї наукової роботи, вагав ся піднести на свої плечі зрілий майстер, в повнім узброєнню метода й знання; ширших тем — істориї институций, верств, більших періодів він не дотикає і всю енерґію переносить на призбираннє материялів, препарованнє фактів, неустанно видобуваючи їх з архивів публичних і приватних.

В сей бік робота покійника звернена була вже від перших кроків наукової дїяльности. Він був у сїй сфері безпосередним наступником Бодянського, котрому присвятив свою першу працю — Указатель в поправленнім виданню 1858 р. і остатню — т. III Описанія Малороссіи, і ще більше — Максимовича, з котрим зближав його не тільки вибір тем, а й сам метод використовування материялу, сам характер праць. Максимовичеве Обозрѣніе полковъ и сотень, Бубновская сотня були безпосереднїми попередниками Описанія старой Малороссіи і иньших подібних публїкаций Лазаревського, а в фактичних спростованнях, бібліоґрафічно-документальних замітках Максимовича віє тойже дух препаровання „фактів“, „документів“, який потім в систему переводить Лазаревський. Розумієть ся, в дослїдах сього заложені провідні гадки яких ще не чути у Максимовича (те осудженнє козацької старшини й цїлого панського житя), але метод, напрям, характер дослїду — дуже близькі до себе.

Не сходивши ся близше з небіжчиком, не вмію сказати, скільки було впливу обставин зверхнїх, незалежних від нього,

і скільки особисті уподобання небіжчика відбили ся на його способі використовування материялу. Археоґраф від пят до маківки, збирач материялу передовсім — він не лишив по собі ніякого більшого диплъоматария, який хоч в части міг би рівняти ся з томами нагромадженими Костомаровим або Антоновичом. Правда, він не мав для того такої інституциї під рукою, яку Костомаров мав в археоґрафічній комісиї петербурській, а Антонович в київській, але здаєть ся, при своїй енерґії й широких конексах Лазаревський для такого диплъоматария міг би знайти приміщеннє, чи й сотворити для нього відповідну можність, як би й особисті уподобання не тягнули його борше до такого півобробленого публїковання материялу, яке практикував він переважно. Уже його моноґрафії по історії фамілїй в значній мірі входять у сю сферу публїкаций півобробленого материялу. В повнім розвою сей метод виступає в серії його видань по історії земеволодіння й суспільно економічних відносин. Обозрѣніе Румянцевской описи, можна сказати, розпочинає сю серию публїкаций. 1888 р. виходить перший том його капітальної праці — „Описаніе старой Малороссіи, матеріалы по исторіи заселенія, землевладѣнія и управленія“, розложені по полкам. До смерти авторови удало ся видати лише три томи — полки Стародубський, Ніжинський і Прилуцький, але тимже методом обробив він і ще декотрі місцевости — Историческіе очерки селъ Конотопскаго уѣзда, юго-восточная часть, 1886, Историческія очерки полтавской Лубенщины XVII—XVIII вв., 1896, а також Изъ исторіи селъ и селянъ лѣвобережной Малороссіи, 1891. В них Лазаревський дає історию полка, близше спиняєть ся коло полкової старшини, далї переходить поодинокі осади й коло них зберає відомости джерел про суспільні, економічні й побутові відносини. Джереловий материял подаєть ся в ексцерптах, або просто переповідаєть ся, звичайно без цитатів (джерела вказані в передмові).

Переглядаючи сї праці, що лишили ся головною pièce de resistence наукової діяльности покійника, приходить ся дивувати ся величезній праці, вложеній в неї, великому запасу невиданого материялу, постяганому автором, але — й жалувати, що покійник вибрав таку форму для використання сього материяла. Публїкациї сих джерел in extenso, чи в ексцерптах (менше важного) Описаніе заступити, розумієть ся, не може, і виданнє їх зістаєть ся пекучим постулятом і після праць Лазаревського. З другого боку — жалко, що в таку механїчну, словарного характера працю вложив ся покійник з своєю вели-

чезною ерудикциєю й талантом, замість — дати систематичний образ устрою, суспільних і економічних відносин... Його Описаніе на довго лишить ся підручною книжкою для кождого, хто буде приходити в якусь стичність з істориєю Гетьманщини, але покійник міг би дати без порівнання більше, змінивши свій плян.

Що спромоги публікувати джерела in crudo покійник не був позбавлений зовсім, показує показне число тих джерелових публікаций, які вийшли з його ініциятиви, або й ним самим були зроблені.

Осібно (мабуть коштами дотичних фамілій?) були видані Лазаревським дві цінні збірки з приватних архивів — Сулимовскій архивъ,1884, і Мотыжинскій архивъ, 1900, а в Київскій Старині ще кілька дрібнїйших збірок подібного характера — Любецкій архивъ (1898), Отрывки изъ семейнаго архива Полетикъ (1891), Частная переписка И. Р. Мартоса (1896, не скінчена), і кілька дрібнїйших. З мемуарної лїтератури XVIII в. видав він в додатках до К. Старини Дневник Ханенка і розпочав повне видання дневника Як. Маркевича, що спинило ся одначе на третїм томі, а в Чтеніях київського історичного товариства (т. XII) — цінні Отрывки изъ дневника гетманской канцеляріи за 1722-3 рр. З великої маси ним зібраних або до евіденциї приведених документів публичного життя Лазаревський опублїкував кілька специяльних колекций або описей, як Акты по исторіи землевладѣнія в Малороссіи 1630—1690 гг. (1890), Отрывки изъ нѣжинскихъ магистратскихъ книгъ 1657—1674 гг. (1877), Цеховые акты лѣвобережной Малороссіи (1902), Акты по исторіи монастырскаго землевладѣнія въ Малороссіи (1636—1730) (1891), Малороссійскія переписныя книги 1666 г. (1899), Опись конотопской сотни 1711 г., Генеральное слѣдствіе о маетностяхъ Черниговскаго полка (1892), Списки черниговскихъ дворянъ 1783 г. (1890) Матеріалы для общественнаго и частнаго быта Малороссіи XVIII в. (1896), і ріжні дрібнїйші. В сумі того зберереть ся чимало, але се — тільки відривки того матеріялу, який мав Лазаревський в евіденциї, і то ще далеко не найбільше цікаві.

В кождім разї лишило ся се гріхом української інтелїґенциї, „лївобічної" передовсім, що маючи в своїх руках земські видання й фонди, й чимало приватних меценатів, а бачучи таку рідку археоґрафічну силу як Лазаревський, не потрапила вона

для нього сотворити якогось археоґрафічного видавництва для систематичної публікациї материялів до історії Гетьманщини*) і заохотити його до такої публікациї, коли він справді такої заохоти потрібував.

За всім тим майже піввікова (року лише бракувало її до пятдесяти літ) інтензивна діяльність Лазаревського полишила по собі великий науковий капітал в виданню сирого і препарованого матеріялу й його обробленню. Опублікований на вість про смерть Лазаревського показчик його праць містить коло 300 нумерів публікаций ріжного рода, але сюди не війшли ще ріжні анонімні його замітки. Як ініциятор і головний діяч Київської Старини він також сею дорогою причинив ся дуже богато до студиовання Гетьманщини, котрій — очевидно не без впливу покійника і його школи Київська Старина присьвячувала свою головну увагу. Як я вже вище зазначив, можна з повним правом говорити про „школу Лазаревського“ в історіоґрафії Гетьманщини, хоч вона й не творила ся ex cathedra. Се все, як я вже в початку підніс — робить Лазаревського одним з найвиднійших репрезентантів української історіоґрафії 2-ої пол. XIX в. Утрата понесена нею з смертию Лазаревського тим більше болюча, що покійник полишив її в повноті сил, серед дуже інтензивної наукової роботи...

Близше не сходивши ся з покійником, я не беру ся до оцінки його як чоловіка. Те що знаю з других рук, сьвідчить про його високо характерну й благородну натуру. Кариєризм був йому не знаний. Популярности, навить в наукових кругах він не шукав — і не мав її; сьмішно сказати, що науковий робітник такої величини не був, по за Київом і Черниговом, властиво членом анї одної більшої наукової інституциї чи товариства! Се зрештою достроюєть ся до одноцільности сеї характеристичної фізиономії. Всім своїм складом був він чоловіком місцевим, „лївобічним“, Чернигівцем — і в науці, і в житю. Суспільно-национальний його сьвітогляд задержав ся так як вилив ся в часах народолюбного українофильства Основи — не подав ся він назад (і се для людий його поколїння треба

*) Від минувшого року таке видавництво утворене при Чернигівськім Земськім Збірнику п. т. Матеріалы для исторіи экономическаго, юридическаго и общественнаго быта Старой Малороссіи, издаваемые подъ редакціей Н. П. Василенка. Очевидно, таке видавництво можна було утворити й десять чи двадцять літ скорше.

вважати заслугою), але не пішов і наперед. Від новійшого українського национального і наукового руху стояв він осторонь. Зрештою і в национальнім питанню, як і взагалї, не любив він загальних, проґрамових висказів, волїв конкретну працю, й дійсно вірно й щиро служив своїй горячо люблєній вітчинї так як розумів сю службу. І ся служба не повинна і — певно — не буде забута в українськім потомстві.

М. Грушевський.

Miscellanea.

Ким сьвідчив ся Отокар?

Проба інтерпретациї оповідання Галицько-волинської лїтописи.

В Галицько-волинській лїтописи маємо під р. 1257 оповіданнє про кінець австрийської справи, себто про облогу Гімберґа Отокаром та поворот Романа Даниловича на Русь[1]). Отокар радить обложеному Романови залишити союз з угорським королем, обіцює, що подїлить ся з ним австрийськими краями, і каже: „азъ же глаголю правду и поставлю ти послуха, отца си папу и 12 пискупа, на послушьство“.

В історичній лїтературі загально принято, що Отокар давав яко сьвідків „папу і 12 епископів“; н. пр. покійний проф. Шараневич переклав се лїтописне місце так: „ich aber sage die Wahrheit und stelle dir Zeugen, den Pabst und 12 Bischöfe“[2]). В сїй лекциї уважаєть ся отже слово „отець“ почесним епітетом Отокара папі (бо Отокар неначе-то зове папу своїм отцем) і через те просто іґноруєть ся. На мою думку не годить ся збувати його так легко, як се дїялось до тепер, бо воно має правдоподібно зовсїм иньше, важнїйше значіннє.

Вже відповідь Романа Отокареви: „правдою обѣщахся отцю си королеви Угорському“, що в стилевім укладї слова „отець“ що до дальшого дієіменника не ріжнить ся нічим від попереднього реченя, уважав проф. Шараневич відповідним перекласти так: „Ich habe mich aufrichtig dem Vater und dem König von Ungarn gegenüber

---

[1]) Іпат. л. вид. 1871 р. с. 554—5.

[2]) Hypatios-Chronik роз. VII, с. IX; пор. ще розд. IV, с. 68.

verpflichtet" [1]). Тут отже в слові „отець" добачив проф. Шараневич не якийсь почесний епітет Романа угорському королеви, а особу князя Данила. Иньшу лекцию сего реченя дав Костомаров, прикладаючи слово „отець" до угорського короля, одначе при тім заступаючи його словом „тесть" [2]). Але супроти сього, що Беля IV не був ніяким тестем Романа, лекция Костомарова упадає. Варто одначе звернути увагу на причину такої лекциї. Звісно, що так між словами „отца си" і „папу", як також між словами „отцю си" і „королеви Угорському" нема в тексті (друкованім) ані якоїсь інтерпункциї, ані злучника. Се власне й привело Костомарова до того, що прикладаючи слово „отець" до папи [3]), на тій самій основі приложив він його й до угорського короля з певною відміною, як вище подано.

Хоч, як сказано, між словами „отцю си" і „королеви Угорському" нема ані злучника ані інтерпункциї, лекцию проф. Шараневича можна приняти без застережень, бо в тім разї труднїйше розуміти під словом „отець" епітет угорського короля. Епітет скорше можна-б припустити в словах Отокарових і така гадка може потверджуватись (хоч тільки на перший погляд) иньшим місцем лїтописи, де папа названий отцем князя Данила: „Онъ же (Данило) вѣнѣць отъ Бога прия, отъ церкве святыхъ Апостолъ и отъ стола святаго Петра, и отъ отца своєго папы Некентія, отъ всихъ епископовъ своихъ" [4]). Але тут зовсїм ясно видко, що лїтописець, оповідаючи з таким явним ентузиязмом про сей незвичайний факт, яким була коронация руського князя, ужив для папи назви „отець" лиш яко реторичного звороту [5]), для побільшення ефекту свого і так вже бомбастичного оповідання. Та се далеко труднїйше припустити в словах Отокара до Романа, поданих в oratio recta без найменьшої реторичної закраски, противно — з повною простотою стилю.

Думаю одже, що вірнїйша лекция Отокаревих слів буде така, як я її подам і що, по всякій правдоподібности, в тім значінню переповів сї слова сам лїтописець: Отокар дає Рома-

---

[1]) ibidem розд. VII, с. IX.

[2]) Русская Исторія въ жизнеописаціяхъ ея главнѣйшихъ дѣятелей, вид. 1873, I, с. 145.

[3]) ibidem.

[4]) Іпат. с. 548.

[5]) Притім може се бути антітезою до папських слів: „сыну! прими отъ насъ вѣнѣць королевьства" (ibidem).

нови яко сьвідків „**своrо отця** (короля Вячеслава), папу і 12 епископів“. Неможливим се в кождім разї не буде, бо що король Вячеслав ще жив в часї облоги Гімберґа Отокаром, можна виводити з сього, що лїтописець називає Отокара не королем, а „**герцюком**“ (себто герцоґом). Коли отже Вячеслав ще тодї жив, то годї припустити, щоб Отокар сьвідчив ся самим лише папою та католицькими епископами (що були в кождім разї не конче певними сьвідками для руських князїв), поминаючи власного батька. Минї здаєть ся, що Отокар, засьвідчившись попри се своїм отцем, міг тим більше числити на успішне полагодженє справи. Також і Роман, як бачимо, у відповідь Отокарови покликуєть ся для більшої ваги на обіцянку, зроблену не лише угорському королеви, але й свому отцеви Данилови[1]).

Прийнявши таке розумінє лїтописного тексту, яке я піддаю, можна з того вивести деякі вказівки для докладнїйшого означення хронольоґії сих подій. Найновійшими часами уважаєть ся роком повороту Романа на Русь то загалом рік 1253[2]), то знов кінець 1253 або початок 1254 р.[3]) З тексту Г.-в. лїтописи вношу, що король Вячеслав жив ще в часї облоги Гімберґа Отокаром. Його смерть наступила 22 вересня 1253 р.[4]) З сього можна потягнути границю для дати облоги Гімберґа: значить ся, вона могла відбуватись десь найдальше в початках вересня 1253 р. Відповідно до сього й поворот Романа на Русь мусїв скорше наступити, себ то найпізнїйше з кінцем 1253 р.

Проф. Шараневич приймив для облоги Гімберґа й повороту Романа на Русь 1253 р.[5]) опираючись на грамотах, з котрих виходить, що Отокар вернув з Австриї ще перед смертию свого отця, а довідав ся про неї в таборі на Мораві, де був уже 20 вересня 1253 р.[6]) Се промовляє також за моєю гадкою, опертою на відмінній інтерпретациї лїтописного тексту.

Богдан Барвінський.

---

1) Принявши таку лєкцию проф. Шараневича, можна се уважати природною антітезою до слів Отокара.

2) Грушевський — Історня України-Руси, III, с. 166.

3) Грушевський — Хронольоґія подій Галицько волинської лїтописи с. 39.

4) Huber — Geschichte Österreichs, I, с. 553.

5) Hypatios-Chronik, с. 67 і 71.

6) ibidem с. 73.

Кілька причинків до біоґрафії Юрія Гуци (Веneлїна).

З нагоди столїтя його уродин.

Сього року у цьвітни минуло рівно сто лїт від уродин одного з визначнїйших угорських Русинів, Юрія Гуци, звісного в науцї під прибраною назвою Юрія Венелїна. Хоч дїяльність його для Угорської Руси, як і взагалї для України проминула без значнїйшого слїду, але з тим усїм годить ся нам згадати славного земляка, якого обставини понесли на службу иньшим словянським народам, а то тим більше, що можемо докинути кілька дат до його біоґрафії, досї незвістних.

Сї дати мають свою маленьку історию. Весною сього року одеські Болгари задумали сьвяткувати 25-лїтню річницю увільнення Болгарии — і з тим сотню річницю уродин Венелїна. З огляду, що дата уродин його не була докладно звістна, звернули ся болгарські патріоти через одного з наших членів до проф. Грушевського з прошеннєм — чи не можна-б роздобути відомостий про рід і обставини перших лїт Гуци. За посередництвом д. Ю. Жатковича удало ся нам дїйсно кілька таких дат роздобути. Але тим часом російська адмінїстрация сьвяткования того ювилею не дозволила! Поминаємо отже ми провозвістника болгарського відродження тими звістками зібраними про нього.

Звістки сї складають ся з виписи з метрикальної книги села Мартонки (званої перед тим Kis-Martinka і Kis-Tibava по мадярськи), зладженої теперішним тамошним парохом Миколою Балтовичем, і присланої менї о. Ю. Жатковичем зі Стройни, і також відомостей про Ю. Гуцу і його родину поданих о. Ю. Жатковичем у листї до мене. За удїленє менї сих звісток складаю йому на сім місци подяку.

Мартонка лежить в окрузї і деканатї Свалявськім (Береґської столицї) і має переховані метрики від 1785 р. Прилучене село до парохії в Мартонцї називаєть ся Велика Тибава (Nagy-Tibava); в нього родив ся власне Ю. Гуца. Дословний метрикальний відпис звучить так: Infrascriptus praesentium vigore fidem facio indubiam et adtestor in Baptisatorum et confirmatorum libro 1-o, pag. 107, Nr. 4. Eccl. Paroch. graeci ritus catholicae Martonkaensis sequentia contineri: Numerus currens: 4. — Baptisans et confirmans: Theodorus Hrabar, parochus Martonkaensis. — Annus, dies et mensis nativitatis: 1802, 22 aprilis. — Baptisationis et confirmationis: 1802,

22 aprilis. — Domicilium: Nagy-Tibava. — Baptisatus et confirmatus: Georgius. — Genus: Masculus, legitimus. — Parentes: Ioannes Huca, praesbiter et uxor ejus Anna. — Patrini: Gregorius Huca, Michael Sinsák; Anna, uxor Gabrielis Misko, Helena Hidlafkowics, uxor Theodori Hrabár, parochi Martonkaensis. Observatio: Nomen Huca in lingua slavica sonat **„Гȣца“**. In quorum maius robur has propria manu subscriptas et sigillo parochiali extradedi literas Nicolaus Baltovics, administrator Eccl. par. Martonkaensis. (Слідує дата й печатка).

Юрий Гуца уродив ся тому в Великій Тибаві, що батько його, недавно висьвяченний на попа, не мав іще місця, тому очікував його там, пробуваючи у свойого батька, дяка в Великій Тибаві. Незабавки дістав він парохію в Синевирі (Мараморської стол.), звідки перейшов до Скотарська (тепер: Kis-Szolyva, Берегської стол.). Опісля переніс ся ще раз до Студеного, де й помер. Мати Ю. Гуци перенесла ся по смерти чоловіка з дітьми до свого тестя до Вел. Тибави, де жила до смерти.

Брат Юрія, Іван, що родив ся у Скотарську, жиє ще днесь у Великій Тибаві як 84-літнїй старець, але в найбільшій біді, бо сам не годен уже робити, а син його також дуже бідний чоловік. Сей Іван говорив часто о. Балтовичови: „Ой могли би ся пани змилувати і дати нам яку помоч, кедь Юрко такий славний бив чоловік“. Крім Івана нїхто вже не тямить у Тибаві Юрія тим більше, що він ховав ся у Студенім. Належить іще додати, що в Тибаві майже половину села становлять Гуци.

Болгарське правительство і суспільність повинні-б прийти в поміч бідній родинї Ю. Гуци в память його заслуг для болгарського народа!

До шкіл Юрий Гуца ходив у Сукмарі і Великім Варадї. В 1822 р. вписав ся він на унїверситет у Львові, на фільософічний виділ, де слухав головно викладів історії. Та вже в р. 1823 виемiґрував до Росії і звідти не вертав більше до рідної землї. Дальша біоґрафія його звістна. Два роки пробув він у Кишеневі. Там познайомив ся з численними Болгарами, що повтїкали з під турецької кормиги, заінтересував ся ними й посьвятив ся студіям над Болгариєю й Болгарами. В 1829 р. видав уже працю „Древніе и нынѣшніе Болгаре въ политическомъ и религіозномъ ихъ отношеніи къ Россіянамъ“. Праця написана некритично, але горячо, звернула від разу на себе увагу Болгарів і дала почин до їх національного розбудженя. Діставши потім від петербурської Академії Наук леґітимацию,

Гуца поїхав до Болгариї збирати археоґрафічні й етноґрафічні материяли та студіювати сучасний побут Болгарів. Не вважаючи на чисденні перешкоди, і то не тільки з боку Турків, але й самих Болгарів, Гуца не зражував ся й працював дуже енерґічно. Вернувши ся до Росиї, він на підставі зібраного материялу оголосив цілий ряд нових праць: „О характерѣ народныхъ пѣсень у Славянъ задунайскихъ", „О зародышѣ новой болгарской литературы", „Влахо-болгарскія или дако-славянскія грамоты", „Критическія изслѣдованія объ исторіи Болгаръ", „Нѣкоторыя черты путешествія въ Болгарію". Його інтересувала й стара історія Руси, де він виступав рішучим антинорманїстом і речником словянської теориї (Скандивоманія и ея поклонники, Мысли объ исторіи вообще и русской въ частности, О древнихъ жилищахъ русскаго народа і т. и.). Сі праці його рішучо вплинули на вироблення росийського славянофільства, якого одним з духових батьків був він. Переважна частина з них була опублїкована вже по його смерти. Передчасна смерть перервала кипучу діяльність ентузияста. В 1839 р. (26 марта) він помер у Москві, полишивши по собі богато розпочатих праць і ріжні папери, в части доси не видані. З посмертних публїкаций його особливо інтересна „О спорахъ между Южанами и Сѣверянами на счетъ ихъ россизма". З неї видко, що українське почутє все жило в Гуцї, хоч специяльного українського патріотизма в нїм не бачимо вже. Україна перестала бути його вітчиною. Угорська Русь не інтересувала його серед ріжнородних студий, здаєть ся, зовсїм. І в тїм була його вина перед убогою тою вітчиною. Талановитий, енерґічний, з прикметами новатора й провідника, він так би здав ся для відродження Угорської Руси!...

В. Гнатюк.

Шість листів пок. Ізидора Шараневича з рр. 1862—1864.

Пок. Богдар Кирчів передав менї в числї иньших паперів, що їх одержав від свойого тестя, пок. о. Миколи Кобринського, сьвященника в Ценеві Долинського пов., також отсї листи пок. професора львівського унїверситету Ізидора Шараневича, писані до тогож о. Миколи Кобринського. З уваги, що ті листи не торкають ніяких приватних відносин, а можуть причинити ся де в чому до зрозуміння відносин Галицької Руси в початку

60-их років, як також для характеристики самого пок. Шараневича, публїкую їх в цїлости, заховуючи в повнї їх мову й правопись. На основі сих листів прийдеть ся дещо змодіфікувати думку Впов. проф. Грушевського, висловлену в некрольоґу І. Шараневича (Записки т. XLV, Miscellanea стор. 13), буцїм то він аж до 80-их років намагав ся писати народнїм язиком і тільки пізнїйше на тім полї зробив уступку змаганням своїх союзників. Може відповіднїйше буде сказати, що від початку 60-их років Шараневич у друкованих виданях в ряди-годи робив уступки народньому язикови (прим. у Коссаковім „Львовянинѣ“), а звичайно писав мішаним язичием, хоча говорив чисто по народньому. Се був якийсь фаталїзм деяких старших людий (прим. також пок. М. Малиновского), що говорили гарно по народньому, а скоро тільки сїли писати, здавало ся, що раптом забували всяку живу мову, тратили почутє орґанїчности язика, а часто навіть почутє значіня поодиноких слів і гонячись нїби то за висшим стилем впадали часом у забавні комбінациї слів.

I. Возлюбленный друже! Черезъ Господина Гушалевича отримал-я 5 р. за Ильницкого сочиненіе Звенигородъ а 8 р. 10 кр. за Утреню. Рештку експлярей затримай у себе, — може пôзнѣйше коли спродасти подарит-ся. Посилаю Тобі еще 10 експлярей моего сочиненія „Стародавного Львова, единъ експляръ по 60 кр. новыхъ, а для тебе еще единъ експляръ. Прошу Тя причитай все прилѣжно отъ дошки до дошки, а переконаешъ-ся, що прилѣжно дуже вироблено, — и напиши коротку рецензію до нашого Слова. Попереднѣйшихъ празнинъ не был-я въ Твоихъ околицяхъ, али дасть Богъ дождати слѣдующихъ празнинъ буду и Тебе посѣщу. — Я дармо не сиджу, роблю надъ велечиственою гісторическою картою Южной Руси, и продолжаю нашого Зубрицкого гісторію о едное столѣтіе дальше. Прошу Тя спродавай мое Тобѣ посилаемое сочиненіе, али тôлько такимъ щобы въ ныхъ пусто нележало, я уже всего лишъ 10 експлярей маю, а решта все помеже люде розійшло ся. Дякую Тобѣ щиро за твой трудъ около спродажи книжокъ и цѣлую Тебе и всѣхъ Твоихъ сердечно Твой другъ Исидор Шараневичъ. Дня 1 Цвѣтня 1862.

II. Любезнѣйшій Николаю! Еще минувшого року послалъ я Тобѣ на спродажъ 12[1]) експлярей моего сочиненія „Стародавный Львовъ“ на спродажъ. Прилучена картка почтова тое свѣдчитъ. Если Тобѣ подарило-ся спродати тыи експляри, то прошу пришли мнѣ гроши, а если

[1]) Цифра невиразна — чи 10 попр. на 12, чи навпаки. — *І. Ф.*

нѣтъ, то пришли мнѣ оставши-ся ексемпляри назадъ черезъ почту — и оттягни собѣ ласкаво выдатокъ почтовый книжочками.

Моя исторія Галицко-Володимирскои Руси обрѣтае-ся уже въ печатнѣ — напечатано уже 7 листовъ, буде всего 25.

Еще разъ повтаряю мое прошеніе, зъ причины, що Ставропиґія тисне мене, щобымъ заплатилъ за печатанье реченого дѣлца, а мнѣ еще зъ всѣхъ сторонъ грошей не поприсилано.

Слѣдуючихъ празнинъ надѣю-ся быти на празнинахъ въ Вашихъ сторонахъ и Васъ посѣщу, а теперъ отпосылаю Тобѣ и Твоей родинѣ мое щирое поздоровленіе Твой другъ и приятель Исидоръ Шараневичъ. Дня 5 Сѣчня 1863. Въ навечеріе Рождества Христова.

III. Любезный брате! Посылаю Тобѣ любезный брате 10 ексемплярей моей исторіи на спродажъ, ексемпляръ по 2 р. 50 кр. а. в., якъ спродась, то пришлю Тобѣ 1 ексемпляръ даромъ. Если бысь хотѣлъ бôльше ексемплярей, то бы я Тобѣ прислалъ, щобы-сь порозпродавалъ. Вспирай мя брате! въ моихъ благородныхъ намѣреняхъ, лише никому мое дѣло не накедуй. Я въ немъ вылялъ всю душу мою, а другій томъ буде еще лучшій отъ первого. Цѣлую Тя возлюбленый сердечно Твой Тя любячій другъ Исидоръ Шараневичъ. Дня 30 Червня 1863.

Гроши, якъ спродась, пришлешъ мнѣ въ Септембрѣ, за почту зъ спродажи собѣ ôтбери — даруй моей смѣлости — а если бы-сь бôльше требовалъ — то напиши — я пришлю.

IV. Возлюбленный друже! Прошу Тебе возлюбленный Миколаю, щобы-сь былъ ласкавъ, еще предъ 20-имъ Грудня почтою гроши за мою Исторію прислати, скôлько уже ихъ собралъ-есь. Но певно, мой Возлюбленный! еще предъ 20-имъ, бо на 20-ого Грудня маю неохибный реченецъ до печатнѣ платити. Ôттягни собѣ, що Тя почта коштовала. Адрессуй: „An Szaraniewicz k. k. Gymnasiallehrer am akad. Gymnasium in Lemberg". — Я теперъ роботаю надъ переводами гімназіяльныхъ книжокъ на рускій языкъ, — бо у насъ на академическôмъ гімназіумъ заводит-ся языкъ рускій. Если маешъ що хорошого до Христоматіи до 4. кляссы послати, то пришли на мои руки, я умѣщу помежи иными хорошими статіями, котори уже въ моихъ рукахъ находятъ-ся. Цѣлую Тебе и всѣхъ Твоихъ сердечно Твой счирый другъ и пріятель Исидоръ Шараневичъ. Львôвъ дня 4 Грудня 1863.

V. Возлюбленный брате! Отрималъ-емь черезъ ерея и декана Ружицкого 20 р. а. в. за спродани ексемпляри моей исторіи. По Твоему желаню послалъ я Тобѣ еще 8 ексемплярей, спродавай ихъ по 2 р. 50, и тôлько тамъ, где правдивое убожество, а воля счира купити ю, давай за 2 р. а. в., бо уважай мой брате, що и такъ туне я пускаю, и ледва

издержки до печатнѣ заплатити змогу. Дякую Тобѣ за Твои счири слова, Ты еще единъ, що такъ мило о мнѣ вспоминаешъ, прочи колеги на мя позабували. Цѣлую Тя Возлюбленный Брате сердечно Твой другъ Исидоръ Шараневичъ. Львôвъ дня 18 Грудня 1863.

VI. Возлюбленный Николаю! На 1-вого Априля припадає реченець, въ которымъ я 3-ту рату долгу затягненого на печатанье моей исторіи заплатити съобовязалъ-ся. Я послалъ на Твое желанье 8 ексемплярей Исторіи черезъ Декана Ружицкого. Если подарило-сь Тобѣ спродати ихъ, то прошу пришли мнѣ гроши еще предъ тимъ реченцемъ, бо Институтъ дуже натискае на мене, якъ реченецъ надходитъ. Цѣлуючи Тебе мой возлюбленный сердечно, такожь поздоровляючи Твою родину, зôстаю якъ всегда Твоимъ жичливымъ другомъ Исидоръ Шараневичъ. Львôвъ дня 22 марта 1864.

Так виглядала в 60-их роках і довго ще потім продажа руської книжки в Галичині. Не диво, що й література, а тим паче наукова продукція йшла так пиняво і стояла на такім примітівнім ступні розвитку.

Др. Іван Франко.

Наукова хроніка.

Огляд часописей за р. 1901. — Часописи українсько-руські.

Літературно-Науковий Вістник (т. XIII—XVI) був і в сім році найголовнійшим орґаном літературно-наукового руху цілої України. Побіч великої сили ориґінальної та перекладаної белєтристики ведено тут і систематичний науковий відділ, де міщено статї більш загального інтересу з ріжного поля, головно з історично-літературного. Хоч Л.-Н. В. дізнав у сім році великої страти, моральної більшої, аніж материяльної, — що заборонено його в Росиї, то все таки видержав він на давнійшім становищи і висоті.

На першому місци із поміж історично-літературних розвідок покласти треба відчити дра І. Франка п. з. З останнїх десятиліть XIX в. (т. XV). Автор переходить історию нашого національно-полїтичного та культурного житя в Галичині за останні 20 літ, характеризуючи поодинокі фази розвою національно-полїтичної сьвідомости, боротьби за неї і показуючи, як поруч із тим рухом поступала наша культурна праця, літературна і наукова. Наперед обговорює автор стан національного руху перед 80-и рр. в Галичинї і в Росиї, що після звістної заборони українського слова 1876 р. показував дуже маленьку жизненність, а навіть сумний упадок. Тоді виступає на арену публичної діяльности новий гурт молодих людей, названий тут „молодою Україною", що викресав новий огонь і надав новий напрям національно-полїтичному й літературному рухови. До тої громади належав сам автор і товариші, що заснували з годом нову полїтичну (радикальну) партию. На чолї того нового руху стояв М. Драгоманів. Характеристика сього діяча займає значне місце в сім огляді. Серед дуже тяжких обставин, ворогования уряду і своїх виростала діяльність „молодої України", але вона вносила

цїлу масу нових понять, нових ідей, напрямів у наше житє, силоміць зближала нашу суспільність із осьвіченою частиною Европи і серед безчисленних невдач, упадків, переслїдувань та слабосильности новий національно-полїтичний та культурний рух раз-у-раз кріпшав. Докладнїйше представлена боротьба нового гурта із т. зв. новою ерою. Але не тільки на національно-полїтичнім поли приходилось вести боротьбу, нові лїтературні напрями, принесені „молодою Україною“ для нашої громади, мусїли теж здобувати собі з тяжким трудом признаннє. Та вона принесла не тільки нові напрями, але й нові таланти, лїтературний інтерес і лїтературна продукция захоплювали чимраз ширші круги, аж вкінцї здобули тверді основи, на яких мусить стояти культурна нация. Науковий рух вийшов теж із сеї загальної еволюциї і єсть сьогоднї вповнї жизненною проявою. Але автор довше здержуєть ся тільки на лїтературній еволюциї, характеризуючи поодинокі її моменти і головних представителїв нашого новочасного письменства (поминаючи себе).

До найлїпших оригінальних статей наукової частини належить безперечно На порозї столїтя М. Грушевського. Автор хотїв нам подати короткий образ розвитку головних ідей серед української суспільности за XIX ст., передусїм національно-полїтичної ідеї. Початок її, зріст, переміни й остаточні форми представлені вповнї вірно й науково. Хиба дещо може вдаряти нас незначна тїнь пессімізму при кінцї статї, який ледви чи може бути оправданий (XIII).

С. Томашівський помістив тут просторий історично-лїтературний нарис п. з. Маруся Богуславка в українській лїтературі (XIV—XV). Він буде окремо обговорений у „Записках“.

1901 р. обходили галицькі москвофіли ювилей одного із своїх головних репрезентантів, себ-то о. А. Петрушевича, полїгістора — археольоґа, історика, лїнґвіста, полїтика і т. ин. Сьвято було маніфестациєю цїлої полїтичної партиї, аранжери постарались наробити шуму в цїлій Славянщинї. З тої нагоди скористав др. Франко і в ювилейній сильветцї про о. А. Петрушевича подав дуже влучну характеристику сього „ученого“. Автор показує, як чоловік, обдарований великими природними здібностями, серед виїмково прихильних обставин житя, змарнував довголїтню свою працю, бо не було у нього ясної мети, виробленої ідеї, що приносила-б жизненність для результатів труду, противно, партийне заслїпленнє, злоба, ненависть до найкращих стремлїнь нашого народа, ретроґрадність та недостача новочасного полїтично-суспільного й наукового підготовлення чинять його прямо чоловіком із шкідною діяльністю. Близше обговорює його лїнґвістичні та історичні працї і показує в них повну безкритичність, дивоглядність та нерозуміннє найкардинальнїйших домагань новочасної науки. Для обєктивности автор наводить просторі

виривки із рецензиї проф. Антоновича на „Сводну Лѣтопись“. Свої замітки кінчить др. Франко, ось як: „...щоб витворити житє, треба мати в собі запас житя, огонь любови до житя і до людей, треба мати живе чутє для потреб тих людей. Ненависть, погорда і нетолєранция нїколи не сплодить таких плодів; навпаки, вона обтяжена проклятєм; навіть найживійша річ, якої вона доторкнеть ся, робить ся трупом і попелом“ (XIII).

А. Кримський розбирає питаннє: чому О. Стороженко покинув писати по українськи? Він доходить до висновку, що націоналїзм Стороженка не був оснований на нїякій благороднїй ідеї, що сам письменник визначав ся поганими поглядами з боку полїтично-суспільного, а вкінцї знеохотила його сувора рецензия Пипіна на „Українські оповідання“ у „Современник-у“ 1863 р. Сю рецензию подає автор також у перекладї і з неї бачимо, що в головнім критик мав рацию, хоч і не всюди*) (XIV).

Поміж материялами до історичної нашого письменства на першому місцї треба згадати А. Яковлева нові матеріяли до біоґрафії Т. Шевченка. Се зміст статї д. І. А., друкованої у „Русскім Богатстві“ 1901 р. В основу її покладені спомини авторового брата, що служив в уральськім війську рівночасно з Шевченком в рр. 1854—56. Окрім того подані тут звістки на підставі військових документів. Матеріяли сї дають дещо нових подробиць до історії заслання Шевченка (XIV).

З Шевченком злучені теж спомини д. С. Шелухина про Івана Бойка, племінника поета, та його сина Леонтия — людей психічно хорих, хоч і талановитих (XIV).

До тої самої катеґориї покладемо спомини про Федьковича, зібрані д. Р. Заклинським. Обіймають вони опис візити у поета о. О. Слюсарчука 1866 р. і д. Бучинського 1867 р., історию Федьковичевого букваря і співанника та спомини селянина Семанюка. Найінтереснїйша та частина, що подає нам звістки про букварь та співанник; сюди долучені також пять листів поета в тих справах до д. Бучинського. Й иньші звістки, хоч не першорядної вартости, часом навіть безкритичні, все таки можуть бути тепер дуже придатні, коли готовить ся основна моноґрафія про поета зеленої Буковини (XIII).

До житеписи й характеристики сього поета не безінтересні також спомини І. В., подані дром Франком, про те, як Федькович виступав у Львові за концертанта та прелеґента (XVI).

*) Се показав д. Стешенко у своїй розвідцї про Стороженка.

До категориї материялів належить також некрольоґ О. Я. Кониського, написаний дром Ів. Франком та спомини С. Єфремова про останні години житя, смерть і похорон сього українського діяча. У першій статї бачимо коротку, але ядерну пробу характеристики покійного О. Кониського, як письменника, полїтика та громадянина. Друга визначаєть ся великим теплом і глибоким пієтизмом молодого приятеля покійника (XIII).

У жертвах нашого лихолїття С. Єфремова подані біоґрафії і характеристики двох недавно умерлих українських письменників, Симонова і Носа (XIII). Замітимо тут, що не все можна скидати вину на обставини, в тім разї національно-полїтичні, коли початкові діячі спроневірюють ся першим своїм ідеалам і стають байдужні до національної справи. Винні тут ще і громада, і вдача самих діячів.

Б. Грінченко описав ювилей Ганни Барвінок, що його сьвяткувала українська громада минулого року (XIV).

Цікавий причинок до історії українського руху з кінцем 70-х рр. творять спомини засланого без суду (М. Ковалевського). Він був арештований 1879 р. в Одессї в часї нагінки за революціонерами після замаху на Олександра III, наказом всеможного новоросийського ґубернатора Тотлєбена і засланий адміністрацийною дорогою на поселеннє у Східню Сибир, куди перебув до половини 1882 р. Спомини відкривають ціле варварство росийської державної адміністрациї супроти найкращих горожан (XVI).

Про М. Ковалевського читаємо також статейку М. П., де піднесені його заслуги коло розвитку українського поступового руху і праця його на лїтературнім поли (XVI).

Як новини нашої лїтератури обговорені тут: „Нова хатина“ Шабленка (Г. Хоткевич), „Наша доля“ Яворницького (Вільхівського), „Збірник творів“ Тернава (Хоткевича) „Ідеальний батько“ Л. Яновської. та видання коштом Ів. Череватенка і премії його (Грінченка). В тім же місци згадаємо інтересну статю Вільхівського п. з. Народопросьвітні книжки. Автор переходить книжки, придатні до читання для народу, що вийшли за рр. 1899—1901, й оціняє їх зі становища лїтературного етичного та осьвітного. Таким способом переходить він кілька десятків книжок, означаючи вартість кождої (XVI).

Проф. М. Кареєв помістив у мартовій книжцї свій гарний відчит про М. Михайловского, що кілька місяців перед тим сьвяткував 40-лїтний ювилей своєї лїтературно-наукової діяльности. Окрім коротенької житєписи подав нам тут автор і характеристику сього діяча, як соціольоґа, полїтика й критика, в купі із широкою характеристикою сучасної йому росийської суспільности, передусім осьвічених її верств

і тих полїтично-суспільних течій, що опановували ріжними часами сю суспільність. Автор представляє діяльність самого Михайловского дуже симпатичними красками, хоч таки не ховає невдачі його ідеалїстичних соціольоґічних поглядів. Одного не бачимо у сїм відчитї, що нас специяльно інтересувало-б: звідки взялись у частини поступових російських діячів погляди, що російський народ пійде иньшими дорогами полїтичносуспільного розвитку, а не тими, що західня Европа. Ся близькість Михайловского до російських словянофілів не пояснена. Все таки відчит проф. Кареєва зі всякого боку заслугує признання (XIII).

З істориї иньших чужих лїтератур маємо тут розвідку п. Н. Кобринської про Августа Стріндберґа (XIV) та д. Е. Деґена про Йоанну Амброзіюс (XIV). Сюди-ж можна зачислити статю д. Ю. Кміта про Фр. Ніцше (XV). Автор бажав подати у короткім нарисї найосновнїйші ідеї німецького фільозофа і схарактеризувати їх. Представленнє одначе вийшло дещо мало безпристрастне, навіть одностороннє, бо автор оцїнював цїлу фільозофію Ніцше виключно з етично-суспільного боку. Не можна також закинути тому фільозофови повної безсистемности, як се чинить автор. Над деякими поглядами філософа варто було довше задержатись і їх обговорити ґенетично — може вони не вийшли-б такі страшні. Все таки статя д. Кміта перша на тім поли у нас.

Німецький поет Людвік Якобовский, б. редактор журнала Die Gesellschaft, прихильник української лїтератури, дістав по смерти щирий некрольоґ, написаний д. О. Маковеєм (XIII).

Під спільним заголовком „На сучасні теми“ подано кілька дрібнїйших статей, що дотикають злоби дня. Про заборону Лїт. Наук. Вістника у Росиї писав др. Франко (XV), де вказував на певну систематичність російського уряду душити кожду національну течію серед Українців, як тільки яка зможеть ся на силах.

Той самий автор у статї про московську ластівку на Галицькій Руси обговорив й оцїнив поезиї Д. Вергуна, видані перед роком у Львові, п. з. „Червонорусскіе отзвуки“ (XV). Автор звертає позір передусім на полїтичні елементи сих поезий та на етичну вартість деяких із них. Загалом оцїняє їх не суворо. Родовиті Москалї обійшлись із тими поезиями острійше. Окремо обговорена дром Франком полїтична діяльність д. Вергуна і його „славянскія начала“, які він проваґує у своїм Славянск-ім Вѣк-у (XVI). Те саме питаннє зачіпає статейка про гумористичний журнал, С. Є. (XIII). Проф. А. Кримський подав свої замітки про нашу лїтературну мову, навязуючи їх до статей Н., друкованих у „Дїлї“ 1900 р., по части полємізуючи з його поглядами, частїйше годячись із ними, та подаючи свої уваги (XV).

Дальше маємо тут дві статї В. Гнатюка про справу українсько-руського унїверситету у Львові, де автор зводить у купу цїлу історию найновійшої боротьби нашого студентства та нашої суспільности за сю національно-культурну інституцию (XVI). У статях В. Д. та Л. С. К—о про сучасну народню осьвіту в Росиї, доказано з одного боку цїлу безглуздість урядового обрусїння та гірку долю тих учителїв і учительок, що раді-б проти того змагатись (XVI). Інтересна також статя В. Дорошенка про приступність осьвіти у Росиї, де автор статистично показує, які неможливі відносини переживає російська суспільність наслїдком малого числа середнїх і вищих шкіл (XVI). Вкінцї обговорені тут соті роковини прилучення Грузиї до Росиї, які обходив російський уряд посполу із грузинським дворянством; остання дістала від уряду за льояльність доволї користні ґратифікациї (XVI).

Природописні науки були також заступлені в сїм роцї, хоч не можна сказати, щоб цїлком відповідно. Характер сих статей більше популярний, але опертий на науковій основі. Сюди належать передусїм дві розвідки д. І. Раковського. Перша з них — про вік нашої землї подає у приступній і принадній формі найновійші здобутки ґеольоґічної науки, що безпощадно і безповоротно розбивають закорінену традицию про розмірну недавність нашої планети (XIII).

Друга статя того-ж автора про поезию в осьвітленю наук природничих. У сїм роцї маємо тільки першу її частину. Д: Раковський бажає „розвязати питанє про основу поезиї" єдино мовляв можливим і раціональним способом — природними науками. Одначе до розвязки питання, „звідки взялась поезия і як на неї глядїти зі становища природничих наук", автор не доходить. Найважнїйшою (?) прикметою поезиї уважає він ритміку, а радше наводить він ті ритмічні прояви, які бачимо у низших животин, зьвірят і птахів. Помилки тут у тім, що автор бере заодно суть поезиї з її формою. Звіряча отже ритміка ще не первістна поезия, а тільки первістна мова; у чоловіка і ритміка і мова тільки форми, а не зміст поезиї. Для того то у першій половинї розвідки д. Р. не бачимо цїлком відповіди на те, що таке поезия (XV).

В сїм роцї подибуємо тільки одним-одну економічну розвідку, а се про сервітути і розмежовання ґрунтів на правобережній Українї Ф. І. Немоловського (XVI). З неї довідуємо ся, що українське селянство в Росиї в економічній боротьбі з великою земельною власністю попало у такі самі невідрадні відносини, як у Галичинї, бо повільне знесеннє сервітутів веде селян до маєткової руїни й економічної залежности від дїдичів.

В наукових листках подано цїлий ряд статей загальнїйшого інтересу, як про крізу в біольоґії, міжнародний звязок академій наук, македонське питаннє, граматичний рід в аріо-европейських язиках, останню працю Макса Міллєра (Буддизм та християнство), рукописи Г. Гайне, новонайдений грецький роман (Істория Хіони), мукденські рукописи (XIII) й иньші більш публїцистичного характера.

Про другу виставу образів Ів. Труша написав замітку М. Грушевський. Він підносить передусїм великий крок поступу артиста від його першої вистави 1899 р., що зазначив ся головно у ріжнородности і доборі тем, а також і в виконанню. З більших образів найвисше ставить вид могили Шевченка, а з портретів — п. Драгоманївни. Дальше висказує рецензент бажаннє, щоб артист звертав ся і до жанру, якого початки видно було на виставі. Кількома гадками на адресу нашої артистично невибагливої публики кінчать ся замітки проф. Грушевського (XV).

У хронїцї „Із росийської України“ подав Spectator огляд українського житя за 1900 р. (XIII). Огляд знов загального сучасного росийського житя подає нам статя д. Майкута, на основі ґазет і журналів (XIII).

Голоси росийської праси з нагоди Шевченкових роковин зібрав д. С. Єфремов (XV).

Згадати також треба подорожні замітки А. К—ського із Швайцариї (I), а також огляд дїяльности Наук. Тов. ім. Шевченка за 1900 р. (XIV).

Із перекладів на першому місцї зазначимо замітки проф. дра Фрідріха Паульзена про будучність ґімназий (пер. І. Копача), де автор з великим знаннєм, хоч не дуже прозоро, обговорює новочаснє питаннє ваги клясицизму у середнїх школах. Признаючи велике педаґоґічне та культурне значіннє старинним мовам, він таки не ворожить клясицизмови довгої будущини (XIII).

Вкінцї мусимо піднести велике богацтво звісток і материялів у повсечаснім віддїлї п. з. Хронїка і бібліоґрафія. Бачимо тут нераз дуже цїнні статї й інтересні замітки, тому варто-б для сеї частини уложити окремий показчик. *С. Т.*

Дїло дало в сїм річнику, як на щоденну ґазету, навіть дуже значне число розвідок та заміток наукового характеру, а в усякім разї далеко більше, ніж маємо в иньших у.-руських ґазетах. Перейду їх по черзї.

Др. М. Зобків, доцент загребського унїверситету, надрукував тут статю п. н. „Правне відношенє між парохом а сотрудником. Церковно і державно правне вотум (ч. 3—8). Розвідка ся пішла звідти: Духовна

власть відобрала була одному парохови право сповняти всї парохіяльні права й обовязки, дозволюючи йому тільки „читати службу“, а передала їх сотрудникови, при чім мотивувала свій поступок старістю пароха. Автор довідавшись про те, заремонстрував публично проти довільного поясноюваня законів духовною властю. Він переходить тому ріжні відповідні приписи у розвідцї і виказує, що розпорядженє епархіяльної власти зовсїм безправне та що воно противить ся і церковному і державному праву.

Друга невеличка статя того самого автора, се: „Наша часопись правнича і економічна“ (ч. 233). Др. Зобків подає тут у формі письма до Наукового Товариства ім. Шевченка свої думки про се виданє, виказує деякі його недостачі й підносить проєкт заснованя окремого правничого товариства, що плекало-б у себе науку права.

Третя статя сього самого автора, се: „Уніятське епископство в Хорватії“ (ч. 286). Як відомо, у Крижевцях істнує здавна уніятське епископство, засноване там для Хорватів і руських кольоністів (Бачка і Срим). Тепер там навіть епископом Русин, Ю. Дрогобецький, з північної Угорщини. Др. Зобків пробуваючи якийсь час у Крижевцях, зібрав історичні звістки про се епископство і оголосив їх друком. З огляду на те, що про нього в нас не знав доси ніхто майже зовсїм нічого, статя дра Зобкова показуєть ся дуже цїнною й на часї.

Кілька поменьших статий маємо з історії і з помічних її наук. Одна з них має титул „Сьвятославіє і традиция о Сьвятославі“ (ч. 87—88). Автор, що підписав ся псевдонїмом К. Н. Огарок, подає тут деякі перекази про Сьвятослава († 1015 р.) у Скільщинї, але не записані докладно з уст народа, тільки перемінені вже в „артистичну“ форму. Сей „артизм“ виходить одначе на шкоду переказам, що записані докладно могли-б мати бодай фолькльорну вартість, а так тратять і її. Крім того автор показуєть ся в цїлій статї незвичайно наївний. Побережник Пороховник оповідав йому, що він походить від такого протопляста, що був вояком у Сьвятослава та що навіть назву має від того, що боронячи Сьвятослава, стріляв порохом. Очевидно автор вірить сьому. Ба що більше. Він вірить навіть, що рушниця, якою стріляв Сьвятославів Пороховник, переховала ся в нинїшного Пороховника; він міг навіть її оглянути і купити, але не мав багато вільного часу, а Пороховник не міг її скоро найти, бо дїти бавили ся нею і десь закинули... Наслїдком того автор говорить ось що: „Більше не знав або й не тямив побережник, а хитрої цївки такой не найшов. А шкода. По виду її може-б археольоґи і розпізнали, чи вона справдї так старезна, чи радше приналежить пізнїйшим вікам“. Заблукавшись так далеко, мусїв автор хоча-не-хоча звернути ся до питаня, коли винайдено порох і чи стрі-

ляно ним уже за Сьвятослава. Сьому питаню й присьвячений цілий другий фейлетон. Автор доказує, що порох знано давно перед Сьвятославом, та що він мусїв бути уживаний між Русинами ще за Володимира. „Годї сумнїватись, — пише автор — щоби такий мудрий і запопадний князь, яким був Володимир, не випросив або й не видурив так важної для оборони краю против Печенїгів річи і майже неможливе, щоби споріднений з ним цар візантийський не виявив тайни робленя пороху перед союзником своєї держави. Тайну ту могла знати і виявити мужеви свому і жена його, царівна Анна“ і т. д. Може бути, що в тих давних часах царі та царівні мусїли знати всякі тайни, може бути, що Анна виробляла навіть сама порох — хто хоче вірити, може — та я таки повторю ще, що автор незвичайно наївний і міг цїлком безпечно не виривати ся зі своїми теоріями, а часопись — не друкувати їх.

Подібного роду є статя о. Застирця: „Село Накваша“ (ч. 128—129). Автор подає тут історичні відомости про се село, але звідки їх узяв, на чім їх опер, на скільки вони вірні — сього не знаємо. Він згадує тут дещо теж про народнї перекази місцеві, але подає їх так само не в цїлости, хоч се було-б далеко цїннїйше від історичних дат, нацитованих ним, але не опертих на історичних жерелах.

Той самий автор подав іще статю п. н. „Переказ про королеву та міщан в Галичи“. Він наводить тут оповіданє про якусь галицьку королеву, що хотїла ріжними хитрощами під'ярмити тамошнїх міщан, але се їй не вдало ся. Переказ інтересний, коли тільки його походженє не книжне, чого на борзї не можу справдити.

„За руські старинности і згадка за історию наших сторін“ (ч. 204—205), так називаєть ся статя, написана о. І. Ганкевичем. Автор подає в нїй кілька історичних ремінїсценций про Звенигород над Збручем і його околицю, та говорить про ріжні польські шляхотські роди, що панували там у ріжних часах. Він бажає своїми замітками стягнути там істориків та археольоґів на розглядини околиці. Та ледви такі розглядини придали-б ся на щось, коли-б при тім не роблено розкопів, або бодай не з'інвентаризовано не старинних предметів, про які автор згадує, що вони досить часто там подибують ся.

Кілька статий помістив у фейлетонах „Дїла“ молодий ще автор Ф. Королевський. Найбільша з них, се: „Публичний варшавський процес від 26 січня до 1 марта 1760 р. проти Я. Лейбовича Френка, проводиря каменецьких контрталмудистів“ (ч 162, 165 - 166). У сїй статї подає він виїмки з актів процесу звісного жидівського реформатора, не позбавлені інтересу. Шкода тільки, що він не визискав лїтератури сього

предмету (реферованої не раз і в наших Записках), через що й праця була-б зискала на вартости.

Друга його статя, се „Кироґрафічні віруваня в жидачівському повіті". Як відомо, між простонародєм — не тільки нашим — істнує віруванє, що кождий чоловік може записати свою душу чортови, а в заміну за те дістати багато богацтв і вести безжурне житє до означеного речинця, коли чорт зголосить ся по його душу. Д. Королевський подає в сїй статї одно таке оповіданє, злучене з оповіданєм про хованця і цитує указ російської царицї з 1743 р. про кару на одного Українця за те, що був записав себе чортови. Автор повинен був одначе розглянути ся докладнїйше в фолькльорній лїтературі, тодї міг би був написати справдї дуже гарну і корисну розвідку на сю тему.

Третя статя: „Питанє про першу славянську азбуку в осьвітленю російської науки" (ч. 232) розбирає питанє славянської азбуки на підставі новійших праць на тім полї і виказує, що воно остаточно не порішене ще, тому й не можна про нього говорити так катеґорично, як се роблять автори наших шкільних підручників.

Дві статї дотикають буковинського поета, Осипа Федьковича. Перша, написана дром І. Франком, п. н. „Перше повне виданє творів Федьковича", приносить цїлий ряд цїнних уваг про твори поета, видавані як раз тепер фільольоґічною секциєю Наук. Тов. ім. Шевченка. — У другій: „Причинок до повного виданя творів Ю. Федьковича" подає др. В. Щурат зміст двох листів, писаних поетом до тернопільських студентів і відривок посланія до них. Інформациї до сеї замітки зачерпнув автор у д. Я. Танчаковського, якого батько був тодї в ґімназиї і належав до студентської громади.

„Тверді етимольоґи" — називаєть ся статя д. Н. в якій він переходить ріжні приклади і виказує на них, що хоч наші москвофіли воюють так сильно за етимольоґічною правописею, самі не знають її гаразд і пишуть так, як попаде, приладжуючись при тім найчаснїйше до польської вимови і правописи. Того самого питаня дотикає також друга статя того автора п. з. „Коловатиця правописна твердяків".

Невеличка, але цїкава статя о. Левинського: „Греко-католицьке віроісповіданє в ґімназиї в Чернівцях", де він подає коротку історію заснованя катехитури греко-католицького обряду в черновецькій ґімназиї.

Др. М. Кос, лїкар у Перемишли, надрукував дві популярні розвідки з медицини. Перша „Очна катаракта", друга „Зизоокість". Виклад автора дуже приступний і ясний, тому шкода, що він не пише більше таких розвідок і не оголошує їх окремими брошурками, на що певно найшов би і накладця, от хоч би „Видавничу Спілку".

Згадати належить тут іще два некрольоґи; один проф. Мих. Борисикевича, звісного окуліста, що помер у Ґрацу 1899 р. (ч, 201—202); другий Адольфа Добрянського, звісного угроруського москвофіла, через якого й доси не могло прийти національне відроджене угорських Русинів. У сїм некрольоґу є деякі помилки та недокладности, але про них скажу при нагоді деінде докладнїйше.

Між перекладами подана статя І. Житецького „Жиди в полудневій Руси" (з Київ. Старини), та документ про віно козацької сотниківни Миницької при її виході за муж за Петра Стороженка (теж із Київ. Старини).

Белєтристиці не присьвячувало „Діло" багато місця певно головно через те, що довші річи друкує воно в окремім додатку, „Бібліотецї найзнаменитших повістий", в якім закінчено минулого року „Збірку начерків М. Твейна", та розпочато друк повісти болгарського письменника, Ів. Вазова, „Під ярмом". Були одначе коротші оповіданя і в фейлєтонах, в яких з наших письменників друкували свої праці: Т. Яницький, Т. Дуброва (псевдонїм), В. Бирчак, В. Демянчук, Е. Мандичевський, М. Яцків, О. Тирса (псевдонїм), А. Крушельницький, Климентина П(опович) Б(оярська), О. Борковський і ин.

В перекладній белєтристиці стрічаємо імена: Турґенєва, П. Льоті, Ед. По, І. Аранї, А Чехова, П. Тодорова, Г. Седенберґа і кілька иньших.

Буковина надрукувала дві статї, що надають ся тут до обговореня, обидві написані дром Осипом Маковеєм.

Перша статя — се: „Збірник пісень Івана Велегорського з 1806 р. Материяли до історії Карпаторуського письменства" (ч. 116—117). Др. Маковей подає тут опис невеличкого рукопису на 14 картках вісїмки, зладженого між 1805—1806 р. І. Велегорським, тодїшним богословом у Чернівцях. Рукопись містить 13 пісень, із того 6 духовних, а 7 сьвітських. Тексти двох духовних пісень і всїх сьвітських надруковані по описї. Крім того подає др. Маковей цїнні уваги про ґенезу сього збірника. З уваги на те, що буковинсько-руські рукописи доси terra incognita в науцї, сей збірничок має свою вагу, та з другого боку належить зазначити, що місце для того в ґазетї невідповідне, бо він пропаде там безслїдно. При нагодї повинен його др. Маковей передрукувати тим більше, що як згадує, має ще в себе иньший рукопис, який обіцює описати.

Друга статя має назву: „Про Федьковича" (ч. 133—134). Вона складаєть ся з двох частин. У першій подає др. Маковей шкільні сьвідоцтва Федьковича з двох перших кляс реальної школи в Чернівцях, при чім констатує, що поет „мав якесь особливе вдоволене в тім, ши-

рити про себе і навіть про свого батька і про матїр неправду“ та збиває тим самим слова самого поета, мов би то його аж у війську вчив фельдфебель по нїмецьки читати (!), бо реальна школа, до якої ходив Федькович була нїмецька і він у другій клясї мусїв уміти не тільки читати, але й говорити по нїмецьки, тим більше що сьвідоцтва його дуже добрі. На підставі тих самих сьвідоцтв, виставлених на основі метрики хресту, збиває він теж погляд, мов би то поет не був сином Гординського і каже, що коли-б його прозвище треба було змінювати, то в кождім разї тільки на Гординського, як він зветь ся в документах, а не инакше. — В другій частинї подає знов др. Маковей переклад оповіданя „Ein Don Juan“, друкованого в „Czernowitzer Zeitung“ 1868 р. і викаєує, що на підставі псевдонїму, теми та самого способу писаня належить її уважати твором Федьковича. Цїла статя, а особливо перша частина, приносить дуже важні причинки до біоґрафії покійного поета і нею мусять покористувати ся редактори збірного виданя його творів.

Крім того належить тут іще зазначити дві статї: 1) Дра Ів. Франка: „З остатнїх десятилїть XIX в.“, передрук із Л. Н. Вістника (обговорена на иньшим місци) та: 2) Ф. Королевського: „Огляд російської лїтератури“ (ч. 21—24), де сей молодий автор подає короткий і популярний нарис російського письменства. Огляд дуже корисний для пересїчного буковинсько-руського інтелїґента, що не має змоги деінде слїдити за розвоєм лїтератури сусїднього нам народа, бо коротко познайомлює його з усїм важнїйшим у нїй.

Решта фейлєтонів „Буковини“ була задрукована самою белєтристикою. З того повиходили деякі оповіданя окремими книжками, які й зазначуємо тут: 1) Ревізор, М. Гоголя — в перекладї В. Сїмовича; 2) Сїльська учителька, Г. Яблочкова (псевдонїм), у перекладї А. Крушельницького; 3) Карби, оповіданя М. Черемшини; 4) Семчишини, драма А. Крушельницького; 5) Серце, оповіданє А. Крушельницького; 6) І хтож вона була... оповіданє М. Слободівної. Крім того при кінци року почали друкувати ся оповіданя В. Кравченка, що незабаром вийдуть теж окремою книжкою. Взагалї належить завважати, що в „Буковинї“ друкували сього року свої твори крім старших і відомих уже нашій публицї Д. Млаки, Маковея, Сивенького, Евг. Ярошинської цїлий ряд молодих письменників, як: Мандичевський, Карбулицький, Лозинський, Мелень, Бирчак, Л. Кульчицький, А. Верховинець (псевдонїм), І. Герасимович, Я. Весоловський, С. Яновська, Євсевій Ярошинський, Ярослав Левицький, С. Капюк, М. Слободівна — із яких деякі ставили тут перші кроки в нашій лїтературі і показали хоч іще невироблений, але несогірший талант. При тім новелїстика була дуже сильно засту-

ьлєпа в порівняню з поезиєю, в якій були заступлені імена: Воробкевича, Шпитка, Лепкого, Яричевського, Чарнецького, Весоловського, Лозинського, Ів. Левицького.

Між перекладами — крім висше зазначених — подибуємо ще імена: В. Немировича-Данченка, Мультатулї, А. Штріндберґа, Чехова, Даґни Пшибишевскої, Віктора Ракоші, Нєдзвєцкого — але взагалї їх мало і ориґінальна белєтристика переважає.

Належить у кінци зазначити ще переклад статий про виховане з „Педаґоґіки" М. Барановского, що вийшов теж окремою книжкою.

Руслан приніс кілька статий наукового характеру, але що вони повиходили окремими книжками, то я не буду над ними довше спиняти ся, тільки вичислю їх по черзї.

Перша така статя і найбільша — се: „Причинки до історії руської справи в Галичинї в лїтах 1848—1870" Н. Вахнянина. Се передрук відповідних фейлєтонів із львівської „Основи". Вони приносять деякі цікаві подробиці до тодїшних відносин, але написані так, що їх дуже важко читати.

Друга статя — се: „Львівська духовна семинария в лїтах 1897—1901" Ярослава Левицького Подані тут інтересні звістки про житє і діяльність питомців за чотири роки. Автор обговорює докладно діяльність товариства „Читальні", „Лїтературно-Наукового Товариства" (з його окремими кружками: суспільно-економічним, лїтературно-науковим, славянським) і „Драматичного Товариства". Говорить також про зносини наших питомців із угро-руськими та иньшими славянськими. Статя ся має вагу через те, що познайомлює нас із відносинами в духовній семинарії, зовсім невідомими для ширшої публїки.

Третя статя — се: „Котляревський і Артемовський", дра К. Студинського. Се відповідь д. І. Стешенкови на його рецензию иньшої книжки дра Студинського, що вийшла теж окремою відбиткою з „Руслана" п. н. „Лїтературні замітки. Козацтво і гайдамаччина в Енеїдї Котляревського. Характеристика поезий Петра Гулака-Артемовського". Рецензия д. І. Стешенка була надрукована в 42 т. „Записок". Др. Студинський збиває в отсїй статї погляди д. Стешенка, не раз незвичайно різко.

Четверта статя — се: „З'їзд галицького князя Данила з угорським королем Белею IV в Прешбурзї 1250 р.", Богдана Барвінського. Вона буде обговорена на иньшім місци.

Є ще досить широка статя д. О. Макарушки: „Туземний рай в поетичних творах Тараса Шевченка", але вона не приносить нїяких нових поглядів на твори поета; се тільки популярний відчит, призначений для ширшої публїки з ріжним степенем осьвіти.

Між перекладами подана статя дра Ф. Паульзена „Партийна політика і мораль“, зладжена дром І. Копачем. Вона вийшла теж окремою брошуркою, але як переклад не надаєть ся тут до обговорюваня.

На окрему згадку заслугують статї о. І. Попеля з гуцульського житя, яких він помістив немало. Зібрані разом і видані окремою книжкою зробили-б вони величезний фурор, бо виказали-б наглядно, як страшно і безпощадно нищать усякі сили се прегарне колись, але нинї змарнїле, наше племя, звязавшись із собою материяльними користями і визискуючи їх без огляду на закони, мораль і т. и. Автор повинен конечно взятись за суцїльне їх оброблене.

Белєтристики в „Русланї“ — розумієть ся — далеко більше, як наукових статий. Переважна частина її повиходила окремими книжками і я зазначу їх тут: 1) Л. Лопатинський: „Перед і за кулїсами“, збірка оповідань. 2) Л. Лопатинський: „Перли, шутки та вигадки“ і „Хмаричари“. Се відбитка з „гумористичного кутика“, друкованого майже в кождім числї ґазети, але позбавлені всякого гумору. 3) О. Маковей: „Наші знакомі“, збірка гуморесок. 4) Богдан Лепкий: „Щаслива година“, збірка новель і 5) „Листки падуть“, збірка поезий. 6) Н. Вахнянин: „Оповіданя і гуморески“, разом 25, всї передруки з давнїйше друкованих фейлєтонів. 7) О. Кониський: „Молодий вік Максима Одинця“, роман. Крім того друкували ся в „Русланї“ ще деякі оповіданя, що не вийшли окремо, як: Кониського (Кумедні пригоди), Веретельника, Мандичевського, Бирчака, Ол. Бачинського, А. Крушельницького і ин.

Між перекладною белєтристикою є тільки одна більша річ; се: „Laboremus“, драма Бєрнштерна Бєрнзона, перекладена Л. Лопатинським. Крім того надруковано ще в фейлєтонах „Руслана“ „Нїкчемні тирани“, італїйського письменника Джеролямо Ровєтта, перекладені Данилом Зарічним (псевдонім), кілька оповідань Петра Альтенберґа та Мультатулї. *В. Г.*

Часопись української молодїжи **Молода Україна** містила переважно статї публїцистичного характеру. Наукових статей було в сім роцї не богато. На першому місци треба покласти розвідку С. Людкевича про основу і значінє сьпівности в поезиї Тараса Шевченка (чч. 5, 6, 8, 9), що одначе не скінчена в сім роцї. Автор після довшого, мало ясного і докладного вступу переходить до розбору найголовнїйших основ Шевченкової ритміки й поетичної форми взагалї. Т. Мелень дав пробу характеристики молодого письменника В. Стефаника (8, 9). Ся лїтературна сильветка складаєть ся з високопарних звучних фраз, коротенького змісту головних оповідань та ентузиястичної оцїнки їх. Годячись майже вповнї на фактичну оцїнку письменської вартости Стефаника, мусимо замітити все таки, що лїтературні характеристики пишуть

ся дещо инакше. З історії чужих лїтератур бачимо тут статю М. Галущинського про Якобзена (1—3) і короткий вступ до неї І. Брика — кілька дат із скандинавської лїтератури (1). В картинах із природних наук поміщена статя П. Ясєнка про хемічні сполуки (4). Один з найкращих розвідок „Молодої України“ — се відчит проф. М. Кареєва про змагання російської молодїжи до самоосьвіти, де поданий історичний огляд сього руху, що зазначив ся великою культурною і полїтично-суспільною вагою (2—4). З иньшах публїцистичних артикулів зазначимо ще: В. Темницького, Про студентські розрухи в Боснї (3), І. Труша, враження з могили Шевченка (5, 6), М. Височанського Василяне в школах (5, 6), Гуцула про середні школи в Чернівцях (7), Е. Косевича про Українців на львівському універсітетї (8, 9), Л. Цегельського про еру Бобжиньского у галицькім шкільництві (8, 9) й ин. Два останні числа (11, 12) вповні присьвячені справі сецесиї української молодїжи із львівського університета.

Учитель, орґан руського педаґоґічного товариства, жив у сїм роцї майже самими передруками і перекладами. Ориґінальні статї нечисленні і майже з самої практичної педаґоґії. Між передруками бачимо і Хроніку львівської академічної ґімназиї, Е. Харкевича, хоч вона загально приступна, навіть більше, анїж сам Учитель. Поминаємо її тут, бо про неї буде мова на иньшім місцї. За те піднесемо тут критику В. Білецького п. з. З поля вашого шкільного письменства на підручник всесьвітної історії для висших кляс сер. шкіл, зладжений проф. Закшевским, а перекладений Ол. Барвінським. Рецензент виказує похибки автора, а ще більше перекладчика.

Помiж розвідками поміщеними у **Богословск**ім **Вѣстник**-у, якого мова чомусь чим раз більше твердне, — уваги заслугує тільки праця о. І. Рудовича про епіскопів Шептицьких (I—IV), ще одначе не скінчена в сїм роцї. Буде обговорена окремо. Тут згадаємо ще тільки статю А. Петрушевича про віроісповіданнє новопоставленого епископа перед київським митрополитом від пол. XIV ст., при чім подана виписка із рукописи XVI ст., як складалось се віроїсповіданнє (Диви Б. В. 1900). Статя ся писана „язичієм“. Окрім того бачимо тут ще рецензиї на „Молоду Україну“, „Громадський Голос“ і „Поезиї Гавлїчка“ в дусї консервативно-клєрикальнім.

С. Т.

БІБЛЇОҐРАФІЯ

(рецензиї й справоздання).

Отчетъ Императорской Археологической Комиссіи за 1896 г., Спб., 1898, 2+251 стор. in folio. Те саме за 1897 р., 1900, 2+191 стор.

Обрабовуване стародавних могил і могильників в полудневій Росиї що раз збільшуеть ся і через те Археольоґічна комісия в 1896 р. звернула найбільшу увагу на розкопуване стародавних могил в тих місцях, які найбільш підпадали рабункови вишукувачів скарбів, а то в Кубанській области, в Таврийській і Херсонській ґубернії. В Кубанській обл. розкопку провадили проф. Н. Веселовский, Сисоєв і Думберґ. Найбільш цікаві по числу знайдених річей були розкопки проф. Веселовского: коло станиці Білоріцької він розкопав 53 могил; всї ті могили належать до XIV—XV в. по Хр., як то видно з стилю богатьох знайдених в них річей, по більшій части золотих і срібних оздоб, а також з золотоординських монет і арабських написів на деяких річах. Кінських кістяків в могилах не знайдено. Черепи не мають віднак монґольської раси. Могили подібного типу розповсюднені майже по цілій Кубанській области. В иньшій місцевости на Кубани проф. Веселовский знайшов могили иншого типу: в них були річи дуже старої культури, бронзової доби.

В Таврийській ґуб. розкопи провадились: в Керчі — д. Думберґом, на полудневому березї Криму — проф. Ю. Кулаковским і коло Евпаториї — д. Романенком; в Херсонесї розкопки городища і некрополя провадив, як і в попередні роки, д. Косцюшко-Валюжинич. У всїх тих місцевостях відшукувались головно предмети грецької культури. В Херсонській ґуб. розкопки провадили д. Фармаковський (розкопки Ольвійського некрополя) і д. Гошкевич (могили з старогрецьким способом

ховання покійників). Окрім сих розкопів в 1896 р. на Волини провадив розкопки капітан С. Гамченко в басейні р. Случи, на західній границї давньої Деревлянської землї (про сї розкопки -див. Зап. Н. Тов. ім. Ш. т. XLII).

З припадкових знаходок 1896 р., які дістались Археольоґічній комісиї, перше місце займає, як звичайно, Київщина; в самім Київі знайдено скарб з золотих, срібних, мідяних і глиняних річей (описані в виданій Археольоґічною комісиєю працї проф. Кондакова Русскіе клады, т. I). Окрім дрібних припадкових знаходок з Київщини, Археольоґічна комісия дістала була для огляданя багату збірку стародавних річей київського колекціонера д. Хвойки; за царським дозволом ся збірка була набута для недавно заснованого київського музею; вона складаєть ся більше як з 3000 предметів, знайдених переважно в Київі й його околицях і дає наглядний образ культурного розвитку на Україні, починаючи від прімітивних людських виробів аж до прекрасних виробів значно пізнїйших часів. Дуже богатий тут віддїл камінної культури; камінні молоти, долота, ножі, костяні і рогові топори, вістря стріл і пік, глиняна посуда, зроблена без помочи гончарського колеса, й ин.

І в 1897 р. роботи Археольоґічної комісиї по переведеню розкопок звернені були на найбільш загрожені краї. Археольоґічні скарби, які що року знаходять ся в Кубанській области, притягають сюди що раз більше рабівників, а через се Археольоґічна комісия в 1897 р. віддїлила значну часть своїх засобів на продовженє розкопів, які тягнуть ся тут від 1895 р. В 1897 р. в Кубанській области розкопки провадив знов проф. Н. Веселовский; була відкрита Майкопська могила, де знайдено зовсїм ориґінальну, досї невідому богату стародавню культуру, яка вказує на звязь з стародавним сходом (разом з кремінними вістрями стріл тут знайдено багато золотих і мідяних предметів — оздоб і начиня з фіґурами львів, биків і ин.).

В Таврийскій ґуб. і в 1897 р. далї провадились розслїди Херсонеського городища; зі всїх знаходок найбільше звертають на себе увагу останки великої банястої церкви, в якій знайдено срібний сховок на мощі в видї невеликого саркофаґу, на котрого стїнах виштамповані в медальонах образки сьвятих, византийських часів (по іконоґрафічним прикметам він датований VI в.). Окрім того розкопки могил в ріжних місцях Таврийскої ґуб. провадили в 1897 р. проф. Н. Веселовский, проф. Кулаковский, д. Думберґ і д. Романенко.

В Катеринославській ґуб. розкопи скитських могил провадили А. Спіцин коло с. Башмачка Катеринославського пов. і в Херсонщинї Д. Еварницкий коло села Михайло - Апостолового, Херсонського повіту.

Зі знаходок остатнього можна зазначити великий бронзовий казан з орнаментами (важить 1 пуд 5 фунт.), золоті нашивні бляшки з образками оленя і кабана й ин.

З припадкових знаходок 1897 р. найбільш цікаві були: предмети старо-грецької культури, знайдені в Криму й Херсонщині, а то скарб пантикапейських монет, знайдений коло Керчи; богатий скарб золотих предметів жіночого убраня, знайдений в могильній катакомбі коло с. Нижших Сїрогів, Мелитопльського пов.; мальовані вази й урни, шклянні обручки, золоті бляшки й ин., знайдені коло с. Парутина, Одеського пов. (на місцї стародавної Ольвії), і т. и. *Ю. С.*

Fr. Rawita-Gawroński — Wycieczki historyczno-archeologiczne po Ukrainie (Przewodnik naukowy i literacki, 1901, т. XXIX, ст. 45—57, 131—148).

Се описи чотирьох прогульок, які автор починив до чотирьох місць на Придніпровю: Вишенки, Боровицї, Чигирина й Суботова. Цїль сих екскурзій мало зрозуміла. Автор описує всякі приготовання в дорогу, сцени з чоловіком, що його возив, гумористичні епізоди, робить усякі „wycieczki“ та алюзиї у минувшину, у полїтику, без відповідної причини обкидає заслужених людей болотом, вкінцї приїздить на означене місце, покріпить своє здоровлє, кине оком по околицї, розпитає декого з людей, чи не знаходили яких археольоґічних памяток, і остаточно з незначним результатом, і то понайбільш голословним, переїздить у иньше місце. Сама археольоґічна частина сих описів могла-б мати лиш тодї яке значіннє, як би їх методично описано, склясифіковано та ілюстровано. Инакше все полишаєть ся добрій вірі читача. І якже супроти того виглядають дивоглядні і голословні напасти автора на Вол. Антоновича, буцїм то сей „перевертень“ анї дрібки не розуміеть ся на археольоґії. Але про те, як і про звісні авторови історично-полїтичні погляди на Україну говорити тут не станемо, бо сьому добродієви вже нїхто нїчого не витолкує в тім напрямі. Понад се автор декуди ставить свої гіпотези з поля археольоґії, але всї вони не видержують критики. Без підстави напр. добачує автор у Вишенцї слїди „кухонних сьмітників“ (на взір північно-німецьких), а тимчасом з поданих ним спостережень годї що иньшого дорозумітись як тільки звичайних слїдів житя (ст. 51). Так само виводженнє назви „Вишенька“ від пня „виж“ (вижній) без усякої стійности. Назву сю він справедливо порівнює з назвою „Судова Вишня“ у Галичинї, але поясненнє її (горбок, що на нїм відбувались суди) просто фатальне (ст. 53). Слово „вишня“ було й буде іменником, а не прикметником. Иньший характер мають усї назви зроблені від пня „виж“. Ну, але до того треба мати яке-таке знаннє української мови, а поясненнє

автора стає в розріз з найосновнійшими правилами її. Додаток „Судова" треба конче лучити із соймиками, що тут відбувались. Головно сей додаток чисто орієнтацийний, бо недалеко себе маємо аж три Вишнї (С. Вишня, Бенькова В., Год(о)вишня) і дві Вишеньки, — а всюди мають вони іменникове значіннє. Походить ся назва імовірно від слова „вишня" (Kirschbaum), бо годї назвати її ассіміляциєю чужого слова.

Подібну стійність мають виводи автора про давнїйший біг Днїпра руслом нин. Тясьмина, про те, що Птолємеїв Метрополь — се Чигирин і т. ин. (ст. 141). Робить се він на основі Птолємеєвої карти, а першу догадку при тім чинить без ґеольоґічних розслїдів! Так само без найменьшої основи його поясненнє назви Припети від „при пути", ріка по дорозї. Так нїби мали її називати грецькі купцї! Се вже ґумористично. При описї Чигирина й Суботова дав автор волю своїй ненависти до Хмельницького, козаків і Українцїв. Він її так далеко навіть посуває, що народнї вірування в укриті скарби признає виключно Українцям, що мовляв жили виключно думкою рабунку і зілляли з тим свій характер. Се було-б також сьмішне, як би не безсумлїнне.

Зазначу ще одно. Автор висловлюєть сяількома словами з признаннєм для археольоґічних праць д. Вовка, але цитує так: Société scient. etc. t. I, 1899, Lwów. Чи не умисно се?

Вкінцї довідуємо ся з тих wyciecz-ок, що автор приготовляє якусь більшу моноґрафію про козаччину. Яка вона буде, можна вже з гори знати... *С. Т.*

Stanisław Kętrzyński — Kazimierz Odnowiciel (1034—1058) (Rozprawy wydz. hist.-fil. XXXVIII, c. 295—373).

В історії Казимира т. зв. Монаха, або Відновителя, є цікавий і для нас, а мало ще вияснений епізод — се його союз з Ярославом. На жаль тільки молодий автор сеї моноґрафії для сього епізода не зробив нїчого. Хронольоґію шлюбу Казимира з Добронїгою бере він готовою від проф. Бальцера (с. 326), зовсїм на нїй не спиняючись, від себе додає тільки здогад, що мабуть ще перед своїм виїздом чи утечею з Польщі Казимир вів переговори в тій справі з Ярославом і мав його обіцянку (с. 325). Коротенько згадує, приймаючи без близшої аналїзи, дати лїтописи, про походи Ярослава на Мазовше (перший він зовсїм аподектично, без всяких застережень, уважає також зробленим в інтересах Казимира, що́ можна казати тільки гіпотетично), — і на тім кінець. Автор зовсїм не задає собі питання — що́ могло привести Ярослава, одного з найсильнїйших володарів тодїшньої Европи, до такої запопадливої опіки польського князя в його непевнім становищу? Певно, не ті 700 невільників, видачею котрих по гадцї автора Казимир niewątpliwie nadwyrężonemu gospo-

darstwu krajowemu dotkliwą sprawił stratę, були причиною, що з Ярослава став ся wierny sprzymierzeniec Казимира (с. 334). А в мотивах сього союза власне ціла загадка — які користи собі з того потягнув Ярослав?...

З иньшого завважу, що автору очевидно незвістна згадка про поганські рухи в Польщі в Патерику. Хоч особисто я сам не високої гадки про джерельну вартість сеї звістки, але спинити ся над нею було треба. Переборщена також роля Болєслава Хороброго в в київських подіях — там він jak we własnym domu gospodarował. Видко й сучасні Поляки ще не в силї вийти з солодких мрій про се колишнє „господарованнє" в Київі. В дійсности, була се тільки хвилева констеляция, без важнїйшого значіння й для Польщі й для Руси, окрім здобичи — про яку помпатично висловляєть ся автор — koroną zaś wszystkich (походів Болєслава) była wyprawa na Kijów, skarbnicę złota pełną, którą Bolesław do dna wypróżnił (с. 2). *М. Грушевський.*

А. Лященко — Замѣтка о сочиненіяхъ Θеодосія, писателя XII вѣка, Спб., 1900, ст. 36 (відб. з Jahresbericht der Reformierten Kirchenschule für 1899—900).

В сїй розвідцї, дуже скромно названій „заміткою", ш. земляк наш зберає результати дотеперішнїх дослїдів про старoруського письменника XII в. Теодосия Грека, доповняючи їх своїми власними замітками. Письменник сей, можна сказати, відтворений (що правда — все ще гіпотетично тільки) на наших очах; до недавна він не звертав на себе нїякої уваги; як одинокий твір його звістний був переклад папи Льва І. до патр. Флявіана. Аж проф. Ґолубінский, двадцять лїт тому, виступив в своїй Історії рус. церкви з гадкою, що сей же Теодосий був автором слова О Латынѣхъ, згаданих в питаннях Кирика й загублених канонїчних писань, а також припускав, що він же міг написати повість про Володимира, включену в Найдавнїйшу лїтопись. Потім ак. Шахматов окрім слова О латинѣхъ признав Теодосию Греку також послание про сьвяткованнє недїлї й поученнє про сьпіваннє тропарів і пянство (Печерскій Патерикъ и Печерская лѣтопись, 1897). Д. Лященко, приймаючи сї здогади своїх попередників, стараєть ся основнїйше їх умотивувати, а окрім сих писань, які уважає він напевно писаннями Теодосия Грека, пробує признати йому, хоч гіпотетично (гіпотетичним признає він і авторство Теодосия для лїтописної повісти), ще кілька, а то Слово о казнях божиїх і Слово в суботу сиропустную, з докорами Киянам за убийство Ігоря Ольговича. Але за приналежностию сих писань Теодосиєви Грекови ш. авторови не вдало ся піднести нїякого дїйсно поважного арґумента. Так само і що до писань давнїйше признаних сьому Теодосиєви д. Л. мало що докинув до давнїйшої арґументациї. Зістаєть ся невитолкуваною

трудність, яку підносив я вже в рецензиї цитованої вище статї Шахматова (Записки XXV с. 11): що сї твори писані мовою досить живою й свобідною, а переклад послания Льва дуже тяжкою. Хиба припускати, що то була одна з перших проб Грека, і пізнїйше він лїпше присвоїв собі словянську мову.

Правдоподібним здаєть ся минї здогад автора, що сей Теодосий був печерським ігуменом за часів Ізяслава (с. 9). Цїнна вказівка його на приписку посланія Льва, з чином поминання Святоші (с. 6), так само й зближеннє з вступом сього посланія послания Клима Смолятича (с. 10).

Натомість не можу прийняти виводів (с. 5) про високу осьвіту Теодосия на підставі його передмови до посланія Льва — „ідеї“ тут не можу розуміти в фільозофічнім значінню, а згадка про „омирські й риторські книги“ для мене скорше б сьвідчила против глубокої науки автора. Слова „отъ Рима пріиде“ не значать нїчого більше, як тільки парафраз того що автором послания був римський папа (с. 7). Арґументация автора про росповсюдненнє на Руси варязької віри не всюди минї трапляє до переконання (цїнне одначе його зближеннє з нею русько-варязької молитви вид. Арханґельским, с. 23), обмежу ся лише двома замітками: перше — патерикової леґенди про Симона не годить ся брати en toutes lettres, друге — лядської божницї в Переяславі не було, се божниця „Летьска“, себ-то на Льтї.

Автор заповідає ширшу роботу про Теодосия Грека; буду нетерпеливо чекати її, а сї свої замітки на його цїнну розвідку пишу в надії, що вони можуть придать ся шан. дослїднику при новім перегляді питання. *М. Грушевський.*

Ир. Житецкій — Евреи въ Южной Россіи. Историческая справка (Кіевская Старина, 1901, кн. 1, ст. 57—80).

— Евреи въ Южной Россіи. Историко-этнографическія замѣтки. (Тамже, кн. 7—8, ст. 1—45).

Перша статя має характер більш публїцистичний, ніж науковий, хоч оперта на численній лїтературі, навіть жерельній (цитованій сумарично). Цїль її була дати короткий огляд розвитку жидівського елементу в українських землях, разом із Галичиною, Буковиною й Угорською Русею. Виконана ся цїль досить гарно, докладно і прозоро, хоч твердження й висновки більше загальні, аніж оперті на фактичнім материялї. Гарною стороною нарису назвемо те, що істория Жидів узята із т. ск. европейського становища: збільшеннє їх числа і характер їх на Українї-Руси получені і пояснені в купі з їх долею в західній і середнїй Европі. Огляд обіймає звістки про Жидів на Руси від найдавнїйших часів аж до найновійших. Всюди автор вказує на социяльні ріжницї і кон-

трасти між жидівською та українською людністю й пояснює її причини. Справедливо схарактеризована роля польського законодавства і шляхотської кольонізациї, як чинників прихильних для розросту Жидів. Що до первістних причин окремішности та експльоататитвного характера їх добачаємо певну неясність у автора. Він не рішаєть ся висловити, чи причиною їх був психічний їх напрям, чи він виробив ся під впливом численних переслїдувань. Нам видаєть ся певнїйшим се друге поясненнє. Самі-ж переслїдування треба радше звести до релїґійно-етичних мотивів. Сучасний нам антісемітизм показує се ясно, особливо в західнїй Европі. Вкінцї доходить автор до сумного результата, що українські землї — осередок усїх Жидів на сьвітї, бо удержують $^2/_3$ їх числа. А всї вони, майже виключно, творять спекулятивно-торговельну клясу. В Австриї відносини сї треба назвати меньш користними, анїж у Росиї.

У другій статї переходить автор до обговорення сучасного нам економічно-социяльного становища жидівського елєменту в українських землях. Висновки свої він опирає головно на материялах Чубинського і на иньших розвідках та статях. Деякі з поміж них може занадто публїцистичного характера, щоб аж приводити виписки з них. Звідти подекуди затрачуєть ся спокійний тон і в автора. Головні одначе погляди і виводи його поважні й вірні. Він обговорює та характеризує Жидів відповідно до того, чим і як вони займають ся. Результатом того може бути ось що: з півтора мілїона українських Жидів 75% займаєть ся непродуктивною роботою — спекуляциями всякого рода, а значна частина жебрацтвом; иньші всї працюють в тяжших обставинах: 21% есть ремісників, наємників і т. и., а 4% обробляє землю. З характеристик кождої з тих головних галузий жидівського прожитку цікава та, що дотичить Жидів-хлїборобів. Виходить, що змагання российського уряду, щоб притягнути їх до сїльського господарства, не вдають ся.

С. Т.

Dr. Stanisław Kutrzeba — Sądy ziemskie i grodzkie w wiekach średnich (Rozprawy wydz. hist.-fil. т. XL i XLII, 1901—2).

Молодий краківський учений постановив на підставі судових книг відтворити орґанїзацию провінционального судівництва в Польщі кінця XIV і до початків XVI в. Титул не зовсїм відповідає змісту, бо автор говорить також про суди вічеві і провінциональних соймів; суди німецького права, духовні й домініяльні лишені на боцї; при тім автор слїдить лише орґанїзацию, не входячи в справу компетенций, а також не входить і в історию інститутів, беручи їх готовими, як вони виступають в означенім ним часї.

Праця поділена на одинадцять розділ. Перший розділ, присьвячений Краківському воєводству, займає перейшло третину всеї праці (Rozprawy XL с. 289—410); половину того займає друге малопольське воєводство — Сендомирське (розд. II, т. XL с. 75—138). Другу, меньшу половину праці (с. 139—233 і 333—386) виповнюють сїм иньших воєводств — Ленчицьке (III), Серадзьке (IV), Куявське (V), Іновроцлавське (VI), Руське (VIII), Познанське (IX), Калїське (X) й землї Велюнська (VII) і Всховска (XI) — деякі з них займають лише по кілька сторін. Бракує як бачимо Мазовша, Люблинського воєводства і кількох руських провінций.

Непропорциональність в трактованю поодиноких воєводств залежала не тільки від того, що нпр. Краківське воєводство служить автору за вихідну точку до підставових спостережень над судовою орґанїзациєю, до яких він потім лише відкликуєть ся, — не тільки від не однакового богатства матеріялу (для деяких воєводств з-перед XVI в. судових книг не заховало ся зовсїм), але також і від не однакової приступности для автора деяких архивів (бачу, що судових книг перехованих в Росиї автор зовсїм не рушав), а в кінцї, як признає сам автор — і брак часу, a raczej konieczność przeglądnięcia wszystkich ksiąg w ciągu pewnego szczupło wymierzonego przeciągu czasu. Сї обставини — що автор обмежив ся тільки архивами галицькими і пруськими та що він, зачеркнувши собі за широко раму розвідки і вперед звязавши себе ще певним речінцем працї, потім старав ся доконче в границях того часу обробити хоч так сяк усї ті девять воєводств — перші хиби розвідки. Розуміеть ся, ad impossibilia nemo tenetur, і від автора нїхто не може жадати, аби він з рівною старанністю використав всї судові книги, видані й невидані, давньої Польщі до р. 1501, але супроти таких трудностей чи не лїпше було обмежити ся кількома воєводствами, більше типовими, і їх з можливою старанністю обробити?

Далї, автор не дуже любить відкривати перед нами процес, яким осягнені його виводи. Він досить скупий на цитати, боїть ся ними запрудити працю, обіцює в будучности натомісць якусь хрестоматию судових записок і голословно заявляє, що його виводи оперті на масї фактів. Але бачучи, що деякі воєводства проробляв автор в границях „скупо визначеного часу", а не знаючи, як саме проробляв їх автор, яким материялом і як оперував, не можемо мати повного довіря до його загальних виводів, бо не знаємо, як богатим запасом материялу підперті поодинокі його виводи.

Руське воєводство (с. 211—234) належить до лекше оброблених автором, хоч він мав тут таку масу материялу як для нї одного иньшого, а також і попередників на полї дослїдів (між лїтературою — с. 211 —

не згадує він праць не-польських, а випадало-б згадати хоч би розвідки проф. Линниченка з р. 1891 і 1894, але можливо, що до Кракова вони ще не доїхали), а орґанїзация судівництва має значні відміни від иньших провінций. Автор коротенько говорить про поділ на землї й повіти, орґанїзацию судів земських і ґродських, ще коротше про підкоморські й вічеві. Єсть тут кілька нових і інтересних спостережень, і за браком такої схемки в дотеперішнїй можна подякувати автору і за се, але, розуміє́ть ся, вичерпати порушених питань він абсолютно не міг в нїй (подекуди сам зазначає се — впр. про склад перемишльського суда комірників — с. 220).

Op

Обминувши зовсїм історию інституций Руських земель і виходячи просто від заведення польського права в 1435 р., автор не міг виясаити деяких порушених ним справ (нпр. про уряд руського ґенерального старости). В противнім разї він меньше-б бачив тут умисних модифікаций в польській судовій схемі, умисних поліпшень (се його провідна гадка), а більше результатів давнїйшого житя краю. Справу старостинських судів не-ґродських (с. 226) могла-б шановному автору виснити моя книжка про Барське староство, йому, розуміє́ть ся, не знана. Ріжних lapsus-ів виберати не буду, згадаю лише одну важнїйшу справу: автор припускає, що львівський староста був заразом старостою буським (с. 228); я не знаю, чи памятав при тім автор, що Буськ належав уже до иньшого воєводства, але минї його припущеннє не лїзе в голову, а що автор і тут цитує тільки одну судову записку, неясного змісту, тож годї минї сконтролювати його гіпотезу. Думаю, що се просте непорозуміннє.

Обговоривши, бодай злегка, Руське воєводство, ш. автор так як би забув про два иньші воєводства — Белзьке й Подільське, а також хоч і згадав, але таки поминув зовсїм землю Холмську. Правда, Подільське воєводство не має книг з XV в. (його земські книги зачинають ся лише від р. 1521), але поодинокі судові акти має, і на підставі їх все-ж таки можна було-б сказати про нього більше як про воєводство Іновроцлавське, обговорене автором на півсторонї. Воєводство-ж Белзьке й земля Холмська мають порядний запас книг — що правда, не так в Галичинї (в львівськім архиві одначе є також фраґменти книг белзького воєводства), а в Виленськім архиві. Там маємо (як каже урядова опись, котру я читав і винотовував в р. 1892) книги холмські земські від р. 1428, ґродські від р. 1402(?), красноставські земські від р. 1430, підкоморські холмські й красноставські від р. 1443, городельські земські від р. 1469... Коли автор бодай перепросив читачів, що поминув Люблинське воєводство — люблинські книги тепер також у Вильнї — то випадало-б перепросити й за Белзьке й Холмське. А властиво випадало-б, не перепро-

шуючи, заглянути до виленського й варшавського архива. Прецінь се-ж не до Мукдена дорога. *М. Грушевський.*

Литовско-русскій сеймъ, опытъ по исторіи учрежденія въ связи съ внутреннимъ строемъ и внѣшнею исторію государства, Матвѣя Любавскаго, Мва, 1901, ст. 850+232+LXXII (відб. з Чтеній московських 1900—1 рр.).

Уже титул сей книги (що вийшла, до річи сказати зовсїм не в 1900, як значить ся на титулї, а десь в половинї 1901) показує, як широко ставить задачу своєї розвідки автор. В передмові він розсуває її границї ще ширше: нинїшня праця має служити доповненнєм його книги Областное дѣленіе и провинціальное управленіе Литовско-Русскаго государства — там автор займав ся адмінїстрациєю провінциональною, тут — центральною орґанїзациєю держави, і то в звязку з суспільною орґанїзациєю. Таким чином сї дві працї разом так як би мали дати образ цїлого державного устрою в. князївства Литовського. Такий плян поясняє нам уклад обох праць, що не зовсїм відповідає їх титулам — обидві дають далеко більше нїж їх титули обіцюють. Та хоч при теперішнїм, дуже ще не розробленім станї історії державного права в. кн. Литовського дослїдники будуть, певно, вдячнї авторови за його екскурзи і в сферу суспільного укладу й історії вищої адмінїстрациї в. князївства, але... — забагато того всього як на історию сойму, а за мало як на історию устрою в. кн. Литовського.

Книга складаєть ся з вступу, семи глав, додатків — документів, і показчика.

Перші дві глави — се ґенеза сойма в. кн. Литовського. Автор виходить з погляда, висловленого ним у вступі (с. 19), що сойм „зародив ся в часї уставлення унїї в. князївства з Польщею“, отже в гл. I—II слїдить історию унїї й взагалї польсько-литовських відносин від р. 1385 до смерти в. кн. Олександра. Властиво се начерк як на історию сойма не конче потрібний, а на історию унїї дещо за побіжний. Коли вже шукати зародків сойма, то треба було піти іще далї — в історию ради в. князївства, самий же сойм з'явив ся далеко пізнїйше від початків унїї. Замість оповідати історию унїї per longum et latum, ш. автор з більшою користию для працї міг би вибрати самі характеристичні моменти, що вплинули на виробленнє сойма й його склад. А так в історії унїї никне ґенеза сойма, і читачу неясним лишаєть ся, що властиво уважає автор соймом — де кінчить ся рада й починаєть ся сойм, і коли він властиво народив ся — чи під час боротьби Витовта з Ягайлом, чи за Казимира, чи за Жиґимонта Старого, коли властиво вперше сформовуєть ся він. Не без того при тім, що автор не всюди панує над своїм викладом, безпотрібно захопивши

такі широкі границї, не всюди виказує знаннє новійшої лїтератури (нпр. в питанню про велике-князївство Витовта й його відносин до Ягайла), подекуди знову занадто на віру бере не зовсїм певні виводи дослїдників, не входячи в їх оцїнку (нар. сильна залежність від ґенеольоґічних виводів Вольфа), подекуди за мало критично приймає оповідання ширшої русько-литовської лїтопити (вид. Нарбутом), Стрийковского і Кояловича; не кажучи що занадто буквально бере детайлї оповідання Длуґоша й иньших більш певних джерел. З осьвітленнєм фактів не всюди можна згодити ся, єсть і просто дрібнїйші недогляди (в родї „затруднительного положенія" а Казимира, коли Поляки вибрали його королем — с. 97), подекуди автор просто не ориєнтуєть ся в фактах (нпр. в представленню ситуациї в в. кн. Литовськім в перших роках Казимирового панования — с. 106, або в справі Казимирового тестамента — с. 126—7, або в справі Глинського — с. 148) але все ще не так важно, як і взагалї сї роздїли в книзї автора мають другорядне значіннє. За браком в науковій лїтературі відповідно уложеного огляду польсько-литовських відносин на ґрунтї унії, й сї глави будуть користні.

Кінчать ся сї глави досить несподіваним екскурсом (с. 151—163) — про окремішність і автономію земель в. князївства (доповненнє до сказаного в давнїйшій книзї автора).

Глави III, VI і VII присьвячені історії соймів за обох Жиґимонтів, аж до Люблинської унії. Се головна основа працї. Уложені вони так, що автор з початку оповідає події, які привели до скликання певного сойму, потім зберає відомости про самий сойм, переказує звістки про його хід і ухвали, і потім так само переходить до дальшого. Написано се все незвичайно тяжко, непрозоро; в масї детайлїв, близше або дальше звязаних з соймом, губить ся всякий перегляд самої еволюциї сойма, образ його устрою й функционовання. Пробує тому помогти автор своїми резюме при кінцї кождої глави, але такі резюме виглядають знову подекуди занадто аподектично: не видко, як витекають виводи з фактів (у ш. автора се взагалї буває, що виклад викладом, а виводи резюме з нього дуже мало витекають). Гинуть в тім і огляди заграничної полїтики в. к. Литовського, специяльно литовсько-польських відноси, а вони, зібрані осібно, незагребані серед соймових протоколів, могли-б дати цїнний перегляд, якого досї нема ще в лїтературі, тим більше що автор певно-б й поглубив його в такім разї.

Між оглядами сойма за Жиґимонта Старого й Жиґимонта Авґуста вставив автор кілька чималих екскурсів (с. 311—508) — глави IV і V. В главі IV читаємо про аристократичну верству в. кн. Литовського, про раду в. князївства й її вищі уряди, міністерства-б сказати по теперішньому. Глава V містить маленьку моноґрафію про шляхетський стан в. кн.

Литовського. Все се цінне — про вищі уряди в. князївства досї ми не мали нїчого окрім дуже побіжного начерка Бершадского в його Литовских Евреях, про шляхетську верству досї писало ся переважно тільки в звязку з селянською верствою (кілька давнїйших, перестарілих уже моноґрафій не йдуть в рахунок), але й екскурси ш. автора, втиснені ним між роздїли про сойм, далеко не вичерпують предметів, деяких моментів зовсїм не дотикають, иньші трактують побіжно. Думаю, що як би автор вилучив їх в осібні моноґрафії, то на сїм зискав би й автор, і читачі, і рада, і уряди, й шляхта в. князївства, й литовський сойм, котрого історию автор міг би може прослїдити з більшою тонкостию аналїза й прозоростию викладу*).

За всїм тим, розуміеть ся, книга дуже цїнна й дає користний вклад в державне право в. кн. Литовського — в його лїтературі, завдяки двом тим працям, авторови нинї належить ся безперечно перше місце, хоч не так квалїтитивно, як квантітативно. Ш. автор і в сїй працї вніс великий запас недрукованого материялу, і коли не тонкостию роботи, то масою її робить велику прислугу науцї. Частину сього материялу подав він в додатках, що займають близько пятнадцять аркушів — тут містять ся акти близше чи дальше звязані з историю соймовання, і між ними є чимало дуже цїнних. *М. Грушевський.*

Ks. Stanisław Załęski T. J. Jezuici w Polsce, tom I, cz. 1—2. Walka z różnowierstwem 1555—1608. Льв. 1900, ст. 819.

Автор отсеї книги, вчений єзуїт Ст. Заленский, звісний в історичній лїтературі своїми давнїйшими працями про єзуїтів у Польщі („Czy Jezuici zgubili Polskę?“ „Historya zniesienia Jezuitów w Polsce i ich zachowania na Bialej Rusi“) постановив завершити свою працю пишучи повну „ściśle przedmiotową i na tle dziejów narodu osnutą“ історію єзуїтів у Польщі. Майже 30 лїт, як подає в передмові, громадив він для сеї працї матеріяли, „gdzie i ile się dało, u osób prywatnych, w bibliotekach i archiwach publicznych i zakonnych“, а 1896 р. взяв ся до працї, що обіймає пять здорових томів, із яких маємо вже два томи в трьох книгах. В 14 роздїлах першого тому подає автор: 1) характеристику полїтичного та соцняльного стану Польщі коло половини XVI в., в хвилї приходу єзуїтів — характеристику справдї блискучу і гарно

*) В поодинокі питання не входжу. В IV і V т. Історії України-Руси, які писав я рівнобіжно з публїкацнєю автора в Чтеніях, мав я нагоду вияснити свої контроверзиї з ш. автором в деяких точках, отже не маю що тут над ними розводити ся.

написану; 2) розвідку про початок, орґанїзацию та роль єзуїтів у боротьбі з реформациєю; 3) перші кроки єзуїтів у Польщі за Жиґмонта Авґуста та Генрика Валюа; 4) становище єзуїтів при Стефанї Баторії, — швидко тут виринає на перший плян особа Антона Поссевіна, якого працям і дипльоматичним зносинам з Москвою присьвячені розд. 5 і 6, а місиям до Швециї розд. 7. Решта тому оповідає події пановання Жигмонта III аж до побореня рокошу Зебжидовского 1608, отже 8) Жигмонт III і єзуїти, проба загальної характеристики сього „єзуїтського ученика“, в якім о. Заленский бачить найбільшого польського короля; 9) унїя Руси з Римом і діяльність Петра Скарги; 10) місия єзуїтів у Молдавії; 11) роль єзуїтів у московських подїях за Дмитра Самозванця; 12) роль єзуїтів у рокошу Зебжидовского; 13) внутрішнїй розвій єзуїтської орґанїзациї в Польщі 1564—1608 і 14) коротенькі житеписи та характеристики поодиноких виднїйших письменників єзуїтів, що працювали в Польщі.

Що до становища, з якого автор трактує історію, то воно маркуєть ся двома точками: одна — його характер як духовного й єзуїта, а друга — його симпатія до тзв. краківської школи польських істориків. Яко духовний і єзуїт він не бачить і не може бачити в реформациї нїчого більше крім єреси, розпусти, зради католицизмови, анархії, а в гуманїзмі — відродженя старого поганства та визволеня розуму з під дісціплїни церкви; як прихильник краківської школи бачить він головне нещастє Польщі в браку сильної королївської власти, в браку адмінїстрациї та екзекутиви, в самоволї маґнатів сьвітських і духовних, у перевазї анархістичного шляхотського елєменту, в браку постійного війська й державного скарбу. В єзуїтах, бодай у ту першу пору їх діяльности в Польщі, він бачить вірну і тривку підпору королївської власти. „В дослїдах і осудах — пише автор на кінцї передмови — старавсь я бути безсторонним. Та коли польським єзуїтам сеї першої доби не закидаю помилок, хиб і і провин, то не тому, щоб я закривав або затаював їх, але тому, що навіть такі острі критики як Шуйський (!) не могли їх дошукати ся“. Як бачимо, і в уставленю історичного крітерія голова краківської історичної школи для нашого автора — найвисша повага; де Шуйський, що писав перед 30—40 лїтами, не дошукав ся хиб (пізнїйше (I, 459 нота) автор зраджує таки, що у Шуйського „Zygmunt i Jezuici odebrali porządne cięgi“, значить, якісь хиби Шуйський таки знайшов) — там і автор з 1900 року не може чи не хоче знайти.

Що до жерел, якими користував ся наш автор, то бодай у першім томі майже зовсім не видно оріґінальних архівальних студий. Автор користуєть ся переважно моноґрафіями та друкованими книжками, або друкованими жерелами першої руки. Бажаючи, як сам каже, „stworzyć

dzieło naukowe dające się czytać łatwo, z zajęciem, jak powieść" (I, IX), він не нагромаджує деталів, не вдає ся в контроверсиї, обмежаючи полєміку в нотах до minimum, за те оповідає й характеризує широкими рисами; не даючи специялїстови нїчого нового крім многих загальних тверджень і характеристик, виголошених певним і аподиктичним тоном там де оглядний історик мусїв би класти богато знаків запитаня або й повне non liquet, — книжка о. Заленского очевидно обчислена на широку публїку і певно буде мати у неї усьпіх завдяки талантови й тенденциям автора, популярним у значної части теперішньої польської інтелїґенциї.

Для нас, розуміеть ся, найважнїйший в тім томі уступ про унїю берестейську (§§ 61—62 в розд. IX), але він не дає для дослїдника нїчогісїнько нового і весь оснований на звісній „ювилейній" працї кс. Лїковского про берестейску унїю. При тім увесь той уступ коротесенький, обіймає ледво 16 сторін друку. Анї нових відомостий, анї нових поглядів автор не дає, жерелового, власного студиювання анї слїду. Русь у нього темна — тай тілько всього; що та „темна" Русь мала якісь свої окремі традициї, окреме духове житє, окремі національні аспірациї, про се анї згадки. Князь Острожський для нього „stary lis", гордий та самовільний маґнат, нещирий, самолюбний, тай годї; про якісь глубші інтереси та ширші погляди, що не дали йому приложити руку до унїї — анї згадки. Епископ Терлецкий для нього „najświetniejszy z ruskiego episkopatu"; про всї розбої та безправства сього владики, стверджені документами — анї слова. Про якесь глубше зрозуміне ролї міщанських братств, манастирів, грецького патріархату та руської шляхти в справі унїї анї згадки. Одним словом, коли-б цїла праця кс. Заленского стояла на тій самій висотї, що уступи про берестейську унїю, то їй що найбільше можна би признати вартість гарно написаної, але річево дуже слабенької та поверхової компіляциї.

Так само не бачимо власної працї в иньших інтересних для нас уступах, прим. тих, що доторкають місиї Поссевіна до Івана Грізного. Автор стоїть тут усюди на плечах о. Пірлїнґа і по за те хиба в ряди-годи цитує якесь польське жерело. Замісь широких полїтичних горізонтів дає він гарно написані деталї, як одягав ся Грізний, як виглядала його грамота до Баторія, яке вражінє робили на Поляків укріпленя Пскова — зовсїм так, як коли-б автор брав ся писати барвисту історичну повість, а не поглублену і обєктивну історію єзуітів у Польщі.

Найкраща частина сього тома, як уже було згадано, се розд. I — „Польша в хвилї приходу єзуітів". Се блискуча проба характеристики Польщі в тзв. „золотім, Зиґмунтівськім віцї". Розуміеть ся, власних жерелових дослїдів і тут нема, але талант автора, на основі звісних

жерел і чужих праць дати широкий і живий та пластичний малюнок, виявляєть ся тут у повні. Думаю, що ся частина книги о. Заленского заслугувала-б на ширшу популяризацию, навіть у перекладі на нашу мову, певно, з деякими поправками, — стілько там і розумних гадок і влучних ударів у саме серце шабльонового та нетямучого, а розпаношеного у нас псевдопатріотичного розуміня польської історії. І так коли польські псевдопатріоти все ще не можуть дати собі ради з Люблинською унією, вважаючи її немов якоюсь золотою буллою польської слави, верхом полїтичної мудрости і нерозривним шлюбомнаци й польської, руської й литовської, то по думцї кс. Заленского „jako owoc kompromisu zawierała ona błędy i braki fatalnych następstw“ і коли не сплодила, то в усякім разї законсервувала і довела до буйного розросту ті сїмена, що довели Польщу до загибелї (див. стор. 18—20). Так часто польські патріоти, говорячи про берестейську унїю, товчуть про „темну Русь“, про упадок руського духовенства, про низький стан його моральности і про добродійства прилученя до латинства яко жерела просьвіти; кс. Заленский не затаює осуду синоду пйотрковского з р. 1551, що й серед польського духовенства було не богато лїпше: „Młodzież w szkołach miejskich, która wychodzi na księży, nie bardzo kształci się w naukach, ale zamiast Minerwy czci Bachusa, pijaństwu i hulance oddana wala się po karczmach; stąd też pochodzi, że księża nasi najzawołańsi są pijacy, wiecznie nietrzeźwi, ebrietate madentes et olentes crapulam“ (стор. 46). А коли зайде мова про нужденний стан селянства в Польщі, то кілько-ж то разів польські псевдопатріоти відповідають: се не дивниця, так було всюди, декуди було ще гірше. Цїкаво, що в XVI в. польські патріоти зовсїм так не думали, а навпаки, самі хвалили ся, що нїде в Европі селянин не приструнчений так, як у них. „Powiadacie sami — говорив їм Скарга в однім із своїх Kazań sejmowych, — iż niemasz państwa, w którem by bardziej poddani i oracze uciśnieni byli pod tak absolutum dominium, którego nad nimi szlachta bez żadnej prawnej przeszkody używa“. А римський нунцій Фульвіо Руджієрі в р. 1565 у своїй реляцнї про стан Польщі, описавши з жаром щирого обуреня стан селянства в Польщі говорить: „Така тяжка неволя упідлила їх до тої міри, що коли одержать батоги, — що часто трапляєть ся, приходять дякувати за се пану, і сьміло можна сказати, що нема на всїм сьвітї підлїйшого невольника над польського селянина“ (стор. 63).

Нї, нї, вступний розділ працї кс. Заленского, як поправку до популярних панеґіриків старої Польщі, варто розповсюднити, на польській і на нашій мові!

Ів. Франко.

Олександер Сушко — Єзуіти в заведеню Унії на Руси в доберестейскій добі (Альманах руско-україньских богословів, Львів 1902, стор. 117—195).

Отся праця молодого слухача теольоґічного виділу на Львівськім унїверситетї — гарне сьвідоцтво не лише здібности автора, але також тої серіозности, з якою він займав ся працею над історією руської церкви й початків унії. Досить буде порівняти з нею відповідні уступи в книзї о. Заленского, а специяльно дуже невеличку та вбогу фактами моноґрафійку про Гербеста (І, 754—756), щоб переконати ся, на скілько ширше захопив справу наш автор і детальнійше осьвітив її. Для сього він не лише покористуєав ся новійшими російськими працями, які здебільшого зовсїм іґнорує о. Заленский, але сягнув також до рукописних колекций бібл. Оссолїнських.

Дві фіґури єзуітів, ініцияторів унії, рисує нам д. Сушко: Петра Скаргу — коротше, уривково, і Бенедикта Гербеста. Оповіданє про працї й заслуги сього остатнього, а з ним разом про роль ярославської, а далї львівської єзуітських колеґій — отсе головна часть змісту його працї. Справдї, д. Сушко зробив богато для осьвітленя місионарської працї Гербеста на Руси і вирисував сю фіґуру на пів забутого полеміста та місионаря досить живо й пластично. Чи переконав нас про його заслуги? Можливо, що для єзуітського братства тї заслуги були великі, але анї для Руси, анї навіть для унії з представленя д. Сушка ми не можемо добачити їх. Чи взагалї Гербест працював для унії? Менї се видає ся дуже сумнївним. Далеко натуральнїйше буде припустити, що працював просто над перетяганем руської православної або протестантської шляхти на латинський обряд.

Всї сьвідоцтва про Гербестові місиї, зібрані д. Сушком, вказують на се, а слова нашого автора, буцїм то властиво Гербестови належала ся та папська подяка за працю коло довершеня унії, яку одержав Бернат Маційовский, видаєть ся менї неправдоподібною. Нехай і так, що „сьвіт“ не знав Гербеста, скромного черця, але римська столиця мусїла добре знати, хто що робив, і єзуіти ревниво оберегали тріумфи та здобутки своїх членів супроти епископів.

Дуже жаль, що д. Сушко не дав нам у своїй працї всесторонної студиї про Гербеста, а специяльно про Гербеста-письменника з часу перед його вступленем до єзуітського ордена Се було би тим важнїйше для його характеристики, бо вступивши до ордена і зробивши ся місионарем Руси Гербест перестав писати, а по друге — намісь духа щирої прихильности до Русинів, який проявляв ся в його перед-єзуітських писанях, пізнїйше виявляєть ся дух різкої неприхильности, можна сказати — ненависти до Русинів. Усе те заслугувало би на близшу, де-

тальнїйшу студию. Як зачуваємо, д. Сушко приготовує таку студию; може вона виясчить ті прогалини, які полишено в отсїй працї і дасть нам справдї повний та заокруглений образ того дїяча, на якого дотепер ішнї історики так мало звертали уваги, а якого сучасні латинники називали „апостолом Руси“, немов він справдї працював у якімсь поганськім краю!

Ів. Франко.

П. Жуковичъ — Послѣдняя борьба духовенства митрополичьей епархіи съ Потѣемъ и уніей (1609—1611) (Христіанское Чтеніе 1901, кн. VIII с. 258—291, кн. IX с. 270—389).

Д. Жукович, професор петербурської духовної академії, як видно, останніми роками поклав собі на метї простудіювати історию початків унії на Руси, зараз після Берестейського собору, при помочи нових материялів Публичної бібліотеки, архива уніятських митрополитів при Синодї й ин. Таким чином вийшла чимала книжка його під назвою: Сеймовая борьба православнаго западно-русскаго дворянства съ церковною уніею. Сюди-ж належить і вище названа замітка його в Хр. Чтенії 1901 року, що розглядає далї боротьбу православних з уніятами що до фактичного виконання соймових конституций, протягом трьох років (1609—1611). „Найважнїще, — каже автор в початку, — задля православія в конституциї 1609 р. було те, що тут за єрархією, що держала ся православія, признано, та ще й без жадної двозначности, право на законне істнуваннє в Литовсько-польській державі й на спокійне держаннє того, що належало її до часу виданя конституциї“. На сей пункт соймової ухвали багато покладали надій теж ті православні, що всціли вже зрікти ся унії від часів Берестейського собору. Вони сподївали ся можливости сьміливо й рішучо оголосити себе православними. Але уніяти, а на чолї їх Потій — теж не дрімали. За кілька тижнїв до кінця сойму вони випросили собі у короля декрети, силою котрих всї відступники від унії повинні були піддати ся уніятській єрархії, вернути її манастирі, церкви, ґрунти й т. ин. Через те — ще не скінчив ся сойм, а вже зняла ся остра боротьба уніятської єрархії з прихильниками православія в Вільнї, Городнї й Новогродку, почало ся відбераннє від них церков, маєктів, актів. Православні старали ся оперти ся на відомій вже ухвалї сойму, подавали протести й боронили ся судом. Оборону вели: архимандрит манастира сьв. Трійцї Самуїл Сенчило, міщане, з котрих складало ся православне братство в Вильнї й здебільшого руська лавиця маґістрату, городненський протопоп Василь Вербовецкий і новогродський протопоп Константин Григорєвич. Трибунал, що складав ся з сьвітських судиїв, став по сторонї православних.

Тим часом Потій й його сторона звертали ся до „judicium compositum“, де нарівно засїдали судиї сьвітські й духовні (католицькі) й звичайно останнї перемагали. Нарештї уніяти апелювали до надворного королївського суду; той орік що по ухвалї сойму 1609 р. усї релїґійні суперечники мусять підлягати judicio composito, а не загальному трибуналови, і тим знищив православним усякі надїї на який будь юридичний захист. „Проголосивши — каже автор — неправедно таку шкідну для православія постанову, королївський надворний суд сам фактично й перевів його на користь унїї. Він увільнив Потія й Йосифа Рутського (троіцького архимандрита, уніята) від кари десяти тисяч золотих польських, що наложив на них трибунал, згідно з соймовою конституциєю 1609 р. Увільнено від такої-ж кари й уніятського ігумена Годкинського й одномисльний з ним городненський уряд. Навпаки виленського протопопа, трох священників й діякона, що виступили проти уніятського митрополїта засуджено кождого на таку-ж кару. Деякі з братчиків заплатили навить головою. Унїя перемогла. Уніяти почали вільно господарювати всюди по церквах, відбираючи усяке церковне добро. Тодї то один гайдук (пана Склїньского, що був у службі Януша Острожського) намірив ся вбити митр. Потія, але відрубав йому іно три пальцї на руцї та трохи покалїчив. Сей вчинок, про який д. Жукович росповідає на підставі одного листа з рукопису Публичної біблїотеки, посприяв унїї ще більше, бо уряд ще гострійше звернув ся проти православних, й годї було й мріяти про яку будь правну боротьбу з унїєю.

Не так успішно борола ся унія з православєм в південній половинї митрополїї. Намістник Потія в Київі протопоп Антонїй Грекович мусїв бороти ся з сьвященниками, з шляхетством, з міщанами — з цїлою суспільністю; до їх голосу тодї-ж прилучили ся протести запорожських козаків (з Григорієм Середою, а потім Григорієм Тискиневичом на чолї). Тут боротьба повинна була ще затягнути ся на довгий час...

Скасованнєм православної перемишльської катедри в 1610 р., на яку війшов уніят Крупецький, д. Жукович закінчує свою невеличку замітку. Викладає він в нїй документально, але сухо, так наче має на метї тільки спростовати ріжні недокладности в працях істориків унїї. Дійсно, на підставі архивних джерел він робить деякі цікаві вказівки й спростовання. Трудно тільки згодити ся з словами в заголовку замітки: „Послѣдняя борьба“... Не до ладу вони тут. Як не як, а на 1611 роцї боротьба православного духовенства з унїєю не скінчила ся, що видно і з самої замітки. Се не була „остання боротьба“. *С. Г.*

Ludwik Kubala — Zajęcie Kijowa przez Moskwę w r. 1654 i zatarg prawosławnej cerkwi ruskiej z pa-

tryarchatem moskiewskim (Rocznik Akademii Umiejętności w Krakowie. Rok 1900/1901. Ст. 112—138).

В сїм відчитї на річнім засїданню краківської академії поважаний історик Хмельнищини обрав своїм завданнєм прослїдити один дуже цїкавий момент українсько-московського антаґонїзму, а се на поли церковнім. Справа ся має велику історичну вагу. Звичайно історики вказують на релїґійну єдність України і Москви, як на головну звязкову силу сих двох орґанїзмів. На око вона так дїйсно виходить. Коли ще візьмемо під розвагу нахил українського і білоруського духовенства до Москви, особливо після Берестейської унії, коли то православні Українцї під проводом київського митрополита, мовляв, задумували мало що не державну зраду у користь Москви — то анальоґічне поясненнє релїґійного мотива в полїтичних подїях пол. XVII ст. нїби й справдї набирає богато певности. Тимчасом дїло стояло цїлком инакше. Доки погляди українських православних загорільцїв що до Москви обертались у крузї нездїйснених мрій, доти доволї виразно зазначались поміж українським духовенством сї, що так назвемо новочасним терміном, москвофільські симпатиї. Коли одначе дійшло до тїснїйшого полїтичного сполученення 1654 р., тодї показалось, що з'єднаннє не таке легке, як може думали давнїйші ентузиясти, що більше — навіть показалась сильна антимосквофільська, автономна, подекуди навіть польонофільська, тенденция. Вона обіймила не лише широкі круги полїтично сьвідомих людей, але в першій мірі саме духовенство. Тепер виявилось, що між Москвою та Україною є не тільки великі полїтичні ріжницї, але й православна єдність в дїйсности не могла зватись єдністю.

Поминувши довголїтнє роздїленнє й окремі традициї, були між обома галузями значні обрядові ріжницї, а понад усе важною була неоднаковість устрою обох православних церков. Київський митрополїт був залежний від царгородського патриярха, а московська церков мала свого окремого патриярха; внутрішнїй устрій обох був теж відмінний: українські церковні институциї були оперті у значній мірі на демократичних або автономних прінціпах, відповідно до полїтичних порядків Польщі, а в Московщинї церковний устрій та полїтичний державний лад мали той самий напрям і характер, були овіяні тим самим духом.

Тому зрозуміло, що Москва після 1654 р. поставила одну з найважнїйших завдань своєї полїтики супроти України — знищити відрубність української церкви, відірвати від Царгорода, піддати під управу московського патриярха і вирівнати всї ріжницї в устрою та обрядї, розуміє ся, в тім напрямі, що українська церков мусїла зближатись до московської. Се змаганнє викликало сильну реакцию серед українського духовенства, і то зараз у 1654 р. Головним репрезентантом тої

опозициї був митрополїт Сильвестер Косів, що його дїяльність паде на часи Хмельницького (1647—1657). Чоловік не рішучий, хиткий, з деякими польськими симпатиями, без докладно означеного напряму, більш упертий анїж інтензивний в дїланню, він не вмів добре вести боротьби; не без підстави можна догадуватись, що головним мотором сеї опозициї був таки сам Хмельницький... Боротьба тревала і по смерти Косова, аж до 1686 р. Тодї царгородський патриярх, на домаганнє Москви, сам віддав київського митрополїта під власть московського патриярха. Ся подія вплинула з одного боку дуже некористно на полїтичну долю України, а з другого поклала кінець православю в тих частинах України, що оставались при Польщі: там тодї наступає рішучий зворот до унїї. Українсько-московський церковний антаґонїзм не перепиняєть ся ще й дальше, українське духовенство не було без впливу на знесеннє московського патриярхату Петром В., обопільна неприхильність не вирівнана ще й до нинї. Сей антаґонїзм має не тільки церковне значіннє — ще більша його полїтична вага. В основних мотивах можна його звести до безнастанного змагання українського народу до полїтичної незалежности. І сим тільки можна пояснити ту наглу переміну симпатий серед українського духовенства перед 1654 р. і по нїм.

Д. Кубаля займаєть ся близше сим антаґонїзмом за часів Косова. Про попереднє становище українського духовенства нема у нього згадки. Полїтичний мотив сеї боротьби підчеркнений мало, і то головно в напрямі польонофільства. Роля Хмельницького в тій справі майже цїлком поминена. Самого митрополїта малює автор дуже симпатичним фарбами, але переважно зі становища польського. Хиб його не добачує. Поміж жерелами уживає автор і рукописних, інтересних, але чи вповнї певних? Виною можна почислити за мале користуваннє описом подорожи Макария Антиохійського, що дуже добре добачав ріжницї поміж обома церквами. Все таки нарис д. Кубалї не тільки науково вартний, але й гарний з огляду на форму. Мило вражає в устах польського ученого признаннє за козаками скорого культурного розвитку під Хмельницьким (ст. 123). Несправедливо тільки складає автор вину недодержання зборівської умови на Хмельницького (ст. 117), буцїм то по сторонї Польщі була найщирійша охота признати її...! *С. Томашівський.*

О. Л. — Очерки народной жизни въ Малороссіи во второй половинѣ XVII ст. (Кіевская Старина, 1901, чч. 1—3, 5, 7—12).

Автор сих нарисів, звістний своїми гарними образами з історії України, обрав собі за цїль подати цїлий ряд образків, що малювали-б нам буденне житє українського народу у другій половинї XVII ст. На

вступі він пояснює справедливо вагу і значіннє таких дослїдів, особливо в історичні України, якій доля доволї жалувала памяток для пізнійшого поколїння. Жерелами сього студиювання народнього побуту, задля бідности тодїшньої лїтератури, служать для автора судові акти того часу. На сей раз він не користуєть ся богатим матеріялом польських судів правобережної України, але виключно актами козацьких лївобічних судів. Вандалїзм московського уряду супроти українських інституций та памяток довів до того, що нинї історики мусять просто виловлювати й охороняти від загибели останки козацьких архівів, між ними й судових книг. Автору була частина тих актів приступна, головно з полтавського полкового суда, і на їх підставі він подав нам свої нариси. З поміж численних судових справ вибирав він такі, що, на його думку, подавали якийсь типовий, або взагалї характерний образ тодїшнього житя, і з малими перемінами репродукує їх для нас. В розмовах задержує народню мову самих актів, хоч зміняє (не конче потрібно) правопись, зближаючи її до сучасної т. зв. „романівки“. Мова ся — то неперебрана скарбниця для фільольоґів, тому жаль, що автор не наводить її зразків у формі, вимаганій наукою. Для д. Л. цікава тільки історична сторона актів, а язикознавців відсилає до ориґіналів. Але не в тім лежати ме головний закид, який зробимо шановному історикови. На нашу думку праця ся доходить тільки до половини приналежної її стійности. Автор не подав нам, окрім невеличкого вступу і маленьких екскурсів, майже нічого від себе, а зібрав тільки актовий материял у 58 нарисах, а кождий із тих описує нам якусь більше або меньше цікаву подію. Тим то сї нариси не виходять нїчим иньшим, як тільки сировим материялом, і більш нїчого, хоч подані у принадній формі. Коли їх читаємо, пересувають ся перед нашими очами більш-меньш пластичні образи тодїшнього народнього побуту, одначе висновки, осьвітленнє, характеристику часу і т. ин. мусить читач сам доповнювати собі. В епізодах пробивають ся ріжні социяльні й культурні течії, бачимо деякі інтересні форми суспільні та їх еволюцию — але всього того читач без відповідного історичного підготовання не зможе анї запримітити анї оцінити. Се повинен би був учинити сам автор. Тому й уклад міг би бути иньший. Замісць глядати за темами з белєтристичною закраскою, можна-б було уложити увесь материял відповідно до певних рисів, питань, інституций, правних норм і т. ин. та подати в науковій формі результати критично-порівняного розслїду. Не перечимо, що й така форма, яку вибрав д. Л. має свої добрі сторони, але, кажу, нариси у ній не перестануть бути сирим матеріялом, що ждуть ще плянового, наукового оброблення. Навіть тепер, думаю, на основі більш анїж пів сотки образків д. Л. можна-б написати гарну розвідочку про народній побут другої пол. XVII ст.

Може й нема в нашій історнї иньшого часу, так привабного з того боку, як згадана половина віку. Після великої революциї, хаотичного заворушення, порвання давнїйших суспільних, полїтичних, національних і культурних форм і інституций, наступає нове їх укладаннє, виростаннє й формованнє нових стремлїнь та бажань, переміни, вироблювання та прояснювання всяких ідей і поглядів — словом витворюєть ся новий орґанїзм, можна сказати, новий нарід зі всїми його проявами, суспільними, полїтичними, національними і культурними. Але сей молоденький орґанїзм, повний укритої енерґії й засобу житя та розвитку, стрічає від разу цїлу масу ворожих обставин, що спиняють самостійний зріст і в кінцї цїлком його ломлять. З сього становища така тема була-б дуже вдячна.

Вкажу ще одну слабу сторону „Очерків“. Автора інтересують головно події в осьвітленню карного права, инакше — кріміналїстичні. Він глядає тем, що розбуджують у нас цїкавість своєю псіхольоґічною стороною, як висше сказано — більш белєтристичних. Переважна частина їх така, що гарненько може бути перенесена чи то в княжі часи, чи у XX ст. Безперечно і при таких подїях бачимо нераз характерні історичні подробицї; але чи оплатилось задля них подавати per longum et latum цїле оповіданнє? Чи не краще було-б виловити самі подробицї? Деякі нариси, прим. про ворожбитство (53—55), інтересні з кождого боку, так само про школярів (56) і київських студентів (57) або й останнїй про Жидів та Циганів. Переважна частина иньших кримінальних учинків має лиш цїкаві подробицї. Провини проти власности й сексуальні переважають усї иньші. Що до останнїх, то можемо добачити певну інтересну ріжницю поміж постановами тодїшнього закона (Лит. Статута) й опінїєю загалу. Суди держались звичайно букви закона, що строго переслїдував кожду прояву проти третього головного гріха. В караню деяких тяжших провин бачимо деякі цїкаві правні норми, прим. що вбийника привязують до гробу забитого (7). Дуже мале місце (3 нариси) займають подїї зі сфери цивільного права, але мабуть шан. автор міг би знайти значно більше відповідного материялу, не меньше цїкавого від кримінального. А вже цїлком поминено те, що кидало-б більше сьвітла на громадські порядки та економічно-социяльні відносини між народом. Тяжко подумати, щоб приступні авторови материяли не давали нїчого в тім напрямі. Вони мабуть не підходили тільки під белєтристичну манєру „Очерків“.

Все таки, признаємо щиро, працю д. Л. треба повитати як поважний вклад у нашу історичну лїтературу.

С. Томашівський.

Władysław Łoziński — Ormiański epilog lwowskiej sztuki złotniczej (Sprawozdania komisyi do badania historyi sztuki w Polsce. T. VII. Вип. I i II, ст. 242—271, 1902).

Ся статя служить продовженєм і доповненєм студії того-ж автора: Złotnictwo lwowskie w dawnych wiekach, що була доведена до 1640 р., себ-то до його упадку. „Вірменський епільоґ" його, як його автор називає, треває дуже коротко, бо лише кілька літ при самім кінци XVII в., і потім наступає рішучий упадок золотничої штуки Львова. В часї того останнього проблиску Вірмене мали рішучу перевагу в золотництві у Львові, бо було їх аж 30, коли всїх иньших золотничих майстрів ріжних народностей було далеко менче. У тїй перевазї Вірмен в золотництві автор глядає причини панованя у львівських золотничих виробах ориєнтального орнаменту й технїки котрі сягають аж до половини XVIII в. Другу причину розвою сього ориєнтального стилю бачить автор у побідах короля Собєского над Турками, через що прийшли до Польщі богаті кінські й рицарські прикраси забрані від Турків, а з тим і стиль орієнтальний увійшов в моду. Справдї аж до середини XVIII в. золотничі прикраси на зброї і національнім строю польськім, без яких анї зброя анї той стрій обійти ся не могли, мають все орієнтальний стиль. Та тому була мабуть ще й та причина, на нашу гадку, що місцеві золотничі майстри не потрафили до тої штуки нїчого свого внести і тому так пасивно стояли під сильним впливом чужинців. На доказ великого аматорства Поляків до східного стилю наводить д. Л. факт, що король Собєский діставши в руки замовлену ним у Фльоренциї оправу до шаблї, хоч і похвалив роботу, та про те казав її свойому двірському золотареви Бедросови, Вірменинови, переробити на східний лад, лишивши де що і з фльорентійської роботи. Не відомо тільки, чи робота на такій дивній мішанинї що зискала.

В Польщі, пише автор, любовали ся як нїде, гарним і пишним кінським убраннєм, та иньшими подібними предметами, конче потрібними до польського національного строю, і для того той хто хоче пізнати історію золотничої штуки мусить дослїджувати польську зброю, як таку, на котрій знайшли собі місце усї галузи золотничої штуки. Трохи се дивно звучить. Адже дослїджуванє польської збруї все ще не дасть інтересованому так богатого матеріялу, як слїдженнє ориєнтальних мотивів просто в їх жерелах. Треба по них звернути ся на схід: не кажучи за Персию, але й полудневий Кавказ, в першій лїнії Тифліс, дасть далеко багатїйший материял, нїж усї польські збірки давного оружя; з европейських збірок великі музеї Ермітажа в Петербурзї й Оружейної Палати в Москві дають на дуже численних оказах усї галузи ориєнтальної золотничої технїки: як філїґран, насіканнє, інкрустация, а вже найбільше і то препишні

окази емали, якої на польських памятках, які автор признає, є тільки нечисленні й дуже лихі приклади.

Автор описує деякі предмети польської рицарської зброї, вірменського періода, де мала місце золотнича штука, як: щити, сагайдаки та булави, специяльно обговорює деякі роди золотничої технїки, як інкрустацию, чернене, емаль, як такі, що находили найширше поле в золотничих виробах. На кінци описує особливо докладно чотири львівські памятки з того часу: дві булави переховані у львівськім міським музею, золоту пушку на агнци в львівській латинській катедрі, і булаву з рубінами у львівській катедральній скарбниці.

З львівських Acta consularia від 1678 р. зібрав автор деякі документальні дати про сей останнїй блиск львівського золотництва. Як сказано, воно завдячувало його головно Вірменам. Вони стояли в сїй штуці так високо, що місцеві католицькі майстри, коли ще мали цех в своїх руках, не могли видержати з ними конкуренциї й шукали против них підпори на львівській ратуши і в надворнім суді. До р. 1654 Вірмене до цеху не належали, хоч уже були уніятами; в 1685 р. припущено до цеху 4 Вірмен, але при тім устава цехова забороняла вибирати на уряди цехові „націоналїстів", себ-то Русинів і Вірмен, і схизматиків. Але тїшачи ся протекциєю своїх можних клїєнтів, між котрими був і сам король, Вірмене все вигравали справу з цехом, а в кінци припущено їх без ніяких ограничень до цеху. Там скоро взяли вони гору, і знов пішли на них скарги до ратуша і короля, але се їм переваги анї власти в цеху не відібрало — конкуренция була за сильна. Найбільше визначались у своїй штуцї отсї Вірмене: Бедрос Мардерисович, Бедрос Захаріяшович, Кіркор Лятинович, Арютон Дадурович, Норзес Мойзесович і иньші. Окрім Вірмен цитує автор і кількох майстрів не-Вірмен, що тодї визначались: Мартин Шарковский, Грегорий Нєдзєльский, Ян Токарский і кількох иньших.

Взагалї статя написана старанно й пильно використовує небогатий материял, який авторови удало ся зібрати. *М. Г—а.*

Я. В. Яроцкій — Изъ прошлаго Волыни. Сборникъ историческихъ очерковъ. Випуск I, 1900, ст. 50 (без місця друку).

В першім випуску автор подав шість статей, ранїш друкованих в ґазеті „Волинь" (в Житомирі).

В першій статї: „Шереметевы валы на Волыни и ихъ историческое значеніе" автор докладно описує окопи, що зістались на Волини від звісного походу боярина Вас. Бор. Шереметєва 1660 р., поясняє появу сих окопів в звязку з переходами Шереметєвого війська, коли воно

мусіло втікати від сполучених сил Поляків і Татар. Стрівши багато численнійші сили ворогів, Шереметєв під Любаром, за 5 верств зі сходу, мусїв окопатись; се був перший його окоп. Слїди окопа істнують, як показує д. Яроцький, і тепер на „старому шляху“ від Любара до Чуднова, на 5-тій верстві, в ур. Кутищах. Не маючи підмоги від Юрія Хмельницького, Шереметєв не видержав натиску ворога, з великою потерею відступив за м. Чуднів і став табором на самім березї р. Тетерева; се місце серед селян зветь ся „Шереметихою“. Воно засїяне кістьми людськими й кінськими, кулями й чугуном (від гармат), що й тепер селяне часто виорують. Там зістались теж слїди окопів війська Шереметєвого й польського, як каже д. Яроцький, докладно їх описуючи. Не довго вдержав ся боярин й тут, мусїв відступити далї до м. Пятки і знов спинитись, ставши табором на болотнистім місцї, куди його загнали Поляки. Се місце тепер зветь ся „Шереметове болото“. Звідти „благонадежный архистратигъ“ царя Олексія Михайловича ще-трохи посунув ся до Коднї й там здав ся на волю переможця. За помочию археольоґічних вказівок д. Яроцького стратеґічні рухи й події з військом Шереметєва роблять ся яснїйшими й живо встають перед зором історика.

Друга статя коротко говорить про „Парафіальныя школы на Волыни, ихъ возникновеніе и значеніе, согласно уставу 1807 года“. Третя статя також каже про „Парафіальныя школы Владиміро-Волынскаго уѣзда и ихъ закрытіе въ 1832 г.“. Вказуючи на звісного польського патріота кінця XVIII в. і початку XIX в. Тадеуша Чацкого, як на ініцият

ора заснованя парафіяльних шкіл, автор зазначає, що школи сї явились в кождій католицькій парафії, істнували на кошт панський або монастирський, і грошове їх забезпеченнє було відповідне й певне, бо залежало від фондів панських, затвержених законом. Густа сїтка сих шкіл розкинена була на Волинь, Поділє й Київщину. Житєм і напрямком їх кермувало католицьке духовенство; наука давала ся на мові польській; окрім польської грамоти, аритметики, катехизису, „моралї“, учили там (в 2-ій клясї) польської ґеоґрафії і католицьких духовних кантів. Більш половини було в них учнів православних; навіть училось там багато дїтей православного духовенства, бо иньших шкіл в краю не було. Одним словом, росийське правительство, віддавши народню осьвіту в руки католицького духовенства, тим самим видало сей край на спольщеннє, що й розпочате було по систематично виробленому пляну Чацкого. Тілько повстаннє 1831 р. стало причиною, що росийський уряд, зміркувавши цїль і напрямок сих шкіл, позакривав їх, своєю дорогою — не постаравши ся їх чимсь раціональнїйшим заступити. Сї дві статї д. Яроцького мають значну цїну для історії народньої осьвіти на Волинї, Поділю й у Київщинї.

Четверта статя „Изъ исторіи одного владѣльческаго города“ описує той час в життї м. Острога, коли він під властию росийського уряду, після розділу Польщі, мусів позбутись своїх маґдебурґських привилеїв і як приватне місто ледви не попав в „кріпацтво“. Князь Яблоновский, купивши Острог в 1802 р., хотїв ним володїти на основі дїдичного права, як повною своєю власністю, і порішив урядовою дорогою повернути в кріпацтва всїх міщан, навіть і Жидів. Як би не повстав кагал жидівський на оборону прав міщан, то Яблоновский справу виграв би, але Жиди, що добре знали урядову „волокиту“, знайшли спосіб, як відбитись від князя. Сей випадок з Острогом сьвідчить про те, як дїдичні права на Українї під властию Росиї зміцнїли й дійшли з початку XIX в. до Геркулесових стовпів.

В V статї описують ся де-котрі археольоґічні останки давнього життя коло м. „Искорость“, звістного з історії Деревлянської землї. Автор змальовує докладно „Ольгині купелї“, „Ольгину ґроту“, „Святе“ і „Чортові плечі“ по річці Уші, описує кілька могильників і чотири городища в м. Искорости і коло нього, висловлюючи гадку, що сї городища виникли з чотирох сел, котрі були частинами давнього Коростеня.

В VI статї „Изъ Искорости въ Народичи“ автор описує с. Ходаки з його давньою (кінця XVII в.) церквою, вказує в нїй кілька ікон уніятського часу, котрі можуть бути цїнним материялом для іконоґрафії XVIII в. В с. Татарновичах автор звернув увагу на сьвяткованнє Купала, котрого він був сьвідком, проїзджаючи Татарновичі під Івана Купала. По дослїдам д. Яроцького, в сїм селї в памяти селян зісталась згадка про наїзд Татар, що знищили давнє село: після того село було засноване на новім місцї. В с. Камянцї д. Яроцький знайшов де-які останки панування там Єзуїтів: слїди будівель, льохів, тартаків і т. ин.

Хоч і короткі й уривкові „Очерки“ д. Яроцького стануть у пригодї історику в роботї коло відтворення минулого життя Волини, як добра цеглина в будові. *Ч.*

В. И. Срезневскій — О нѣсколькихъ автографахъ И. И. Котляревскаго (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1902, III).

Изъ переписки И. И. Срезневскаго (1829—39 гг.) (Кіевская Старина 1901, VI—VIII).

Письма М. М. Лазаревскаго къ Т. Г. Шевченку (1857—1859 гг.) (ibid. 1901, II).

З статтї д. Срезневского дізнаємо ся з радістю, що всї рукописи й папери І. Котляревського, вичислені А. Терещенком, досї переховують ся в Публичній біблїотецї (ст. 119). Сї рукописи — „Журналъ военныхъ дѣйствій 2-го корпуса“, переклад твору Дюкеня „L'évangile

médité“, Суплїка, деякі листи і т. ин. Дізнаємось також, що в архиві І. Срезневского є рукопись (оріґінал) Москаля Чарівника, яка дещо відрізняєть ся від надрукованого тексту 1841 року. Дізнаємо ся нарештї, що у К—ого єсть російська „Ода Сафо, написаная въ 1819 году“ (ст. 123).

Крім таких документальних дат в статї д. Срезневского маємо ще уступи загального характеру: погляди на писання Котляревського взагалї, а власне про відносини Котляревського до мов — української і російської. По думцї автора статтї К—ий вживав ту й иншу мову відповідно до того осередку, до якого він звертав ся: з народом та українолюбцями балакав по українському, з иньшими елєментами по російськи; обидві мови для нього „сливались въ одно цѣлое, другъ друга дополняющее“ (ст. 125). Певно, всім нам відомо, що К--ий для ріжних сфер вживав ріжні мови, питаннє тільки в тому, що́ справдї вважав для себе К—ий рідним своїм? Чи дїйсно таким рідним були для нього обидві мови і чи справдї К—ий, будучи директором аматорської трупи, близькою людиною в домі ґубернатора і т. и., був, та ще, як стверджує д. В. Срезневский „естественно“ — „человѣкомъ русскимъ“ (ст. 124)? Сї питання не однакові і розвязаннє їх потребує чималого обміркування над творами і особою нашого поета, щоб вивід був більш-менше близький до правди. І от, розглядаючи все се в купі, ми мусимо признати, що українська й російська мова хоча й були для К—ого мовами „родственными“, але не „родными“, як каже д. Срезневский. Перше, — російська мова не була родинною мовою Котляревського, як і доси вона не стала такою навіть у багатьох поміщицьких родинах. В друге — не все уживав її К—ий і в зносинах поза домом: в семинариї межи товаришами, в відносинах до шкільного уряду — офіцияльних і не офіцияльних. Про мову в товарисько-семинарських відносинах нема що й говорити; про відносини-ж до шкільного уряду ми тільки скажемо те, що кілька десятків лїт назад український елємент дуже сильно вживав ся в школї й не обхопив її цїлком тільки через те, що велено було говорити на мові чужій — російській. Про мову К—го в дальшому життї ми знаємо таке: з людьми, що могли говорити по українському, себ-то, не говорячи про народ, з особами інтелїґентними в правдивім значінню слова, він, як се признає й д. Срезневский, розмовляв по українськи. З тими ж, хто не знав українського, він говорив по російськи. Писав він лїтературні свої річи теж по українськи, лишаючи російську мову для офіцияльної чи буденної сфери. Що до „буденної сфери“, то воно, справдї здаєть ся дивним, що поет писав не по українськи; але коли розглянути, що́ власне з сеї сфери він писав по російськи, то ми побачимо, що й ся буденність мала не звичайно-буденний, а на пів-офіцияльний характер (див. уваги

в статті Срезневского ст. 122). З сього усього видко, що хоча російська мова і була для Котляревського „дополняющей“, але не була „заполняющей“ його, або принаймні психольоґічно-рівною для нього з мовою українською. Росийщина була для нього в усяком разї механїчним, а не орґанїчним надданнєм, так як і тепер для багатьох інтелїґентів Українців, а щоб говорити, що поет, вживаючи російську мову, ставав через те „русскимъ“ в специфічному значінню, то про се вже годї й казати! В усякому разї не можна до Котляревського прикладати сучасні мірки, з його звичаїв виводити теорию якоїсь язикової згоди і давати ґрунт для ріжних виводів з сеї теориї, в напрямі русифікациї. К—ий часто і залюбки вживав у житю російську мову, і той-же Котляревський для своєї слави, для вислову своєї поетичної мрії обрав рідну мову, яко для себе рідну і через те придобнїйшу. Сї два факти мусять бути перед очима у кождого дослїдника, щоб не перегнути своїх поглядів занадто в якийсь один бік. Взагалї-ж за статю д. Срезневского і за її спокійно-порядний тон ми повинні авторови її скласти тільки подяку.

Листи І. Срезневского належать до періоду вартого усякої уваги. Сей період — початок нашого самопізнання, період зібрання етноґрафічного патріотизму, — коли прихилялись до нас такі антропольоґічно-чужі нам люде, як І. Срезневский. Видана отсе кореспонденция його з матїрю дає власне психольоґічний нарис сього цїкавого Великороса по роду, Українця (тодї) по духу. З сього нарису видко також погляди його, а разом з тим і значної части суспільности, на наш народ, — видко і досить иньших характеристичних прикмет того часу. Нас-же переважно займає постать самого Срезневского, яко робітника на українській ниві і в певній мірі репрезентанта харківського періода українофильства. Для сього листи його дають богатий материял тим більше, що вони належать до зорі життя Срезневского, — до його молодикування.

Насамперед листи Срезневського, особливо початкові, мають значіннє психольоґічне: вони вказують, як великоруська кров ученого перетворювала в психіцї його великорусько-українські враження і як психольоґічний вплив (український осередок) переміг в нїм антропольоґічні задатки (великоруське походженнє).

По скінченню унїверситетського курсу Срезневский, що весь молодий вік звікував на Україні, захотів перенестить до своєї батьківщини — Московщини, бо здавна він „любилъ слушать разсказъ... о милой моей (Срезневского) родинѣ и о русскихъ“. Він „желалъ, подобно птичкѣ полуденной, вскормленной на чуждой сторонѣ, полетѣть на свою невиданную родину“ [1]. Він поїхав і почав знайомитись з батьківщиною.

[1]) Кіев. Стар. 1901 ч. 6, стор. 325.

Срезневский в Курську. „Вокругъ меня, — каже він, — все русское, все меня занимаетъ; при томъ теперь воскресенье, все такъ разнаряжено: богатые кокошники и другіе головные уборы, бѣлыя тонкія рубахи і т. д.... Я не в силахъ выразить вамъ на словахъ всѣхъ чувствъ моихъ". Приїхавши до Москви, він висловлює „восхищеніе, когда въ первый разъ увидѣлъ вдали златыя главы безчисленныхъ церквей московскихъ". Самої-ж Москви подорожнїй не береть ся описувати: „се, каже він — превосходитъ мои силы" (ст. 327).

Такими патріотично-росийськими рисами означуєть ся душа молодого вченого 1829 року: в нїм вирнуло з глибини душі колишнє батьківське і принаймнї на момент піднесло його психіку в рідньому йому росийському напрямі. Але се, очевидячки, тільки на момент.. Пройшло кілька років, Срезневский мусів їхати в Катеринославщину і листи його відсіля або з дороги сюди повні української стихії. Від'їхавши 45 верств від Харкова, він пише: „больно и грустно. Такъ и полетѣлъ-бы назадъ въ мой родимый Харьковъ"[1]). Приїхавши на місце, він весь поринає в народню стихию, можна сказати, стає психольоґічно Українцем. Він захоплюєть ся нашими народно поетичними скарбами, сьпіває українські піснї[2]) і безперечно говорить по українськи. Безперечно через те, що навіть в листї до матери закидає по нашому[3]). Всї сї факти вказують, що перший руссофильський порив Срезневского цїлком заглушено новим — українським, що мав місце й опісля чимало ще часу. Факт в усякому разї цікавий з антропольоґічного погляду: о скільки фізнольоґічні зарідки одної нациї можуть переважитись психічними впливами другої принаймнї на якийсь період часу.

Між ознаками українолюбства Срезневского ми підкреслили його одушевленнє етноґрафією: ся риса в листах його проходить червоною ниткою і варта всякої уваги. Ще їдучи у Варваровку, він займаєть ся по дорозї слуханнєм ріжних співців і виявляє щире зачудуваннє до їх пісень (ст. 329). Приїхавши до призначеного місця і освївшись там, він свойому етноґрафічному інтересу віддаєть ся цїлком. Правда, етноґрафічні його відомости були поки-що надто малі; він сам пише: „пріобрѣтенія мои объ Украѣнѣ слишкомъ скудны"[4]), але чим дальш у життє, тим більш він збогачуєть ся відповідними скарбами. По приїздї до Варваровки Срезневский від разу висловлює таку надїю: „Что я накоплю пропасть, цѣлую пропасть для своей украинской скрыни, то это также

[1]) ib. — стор. 328.
[2]) ib. — стор. 337.
[3]) ib. — ч. 7–8, стор. 216.
[4]) ib. — ч. 6, стор. 332.

вѣрно, какъ $2 \times 2 = 4$" [1]). І вже за все пробуттє на лекциях він тільки й думає про се заповненнє, тільки про нього з захватом і пише. В груднї 1832 р. він уже каже: „украинская скрыня моя выросла или, лучше сказати, подросла очень примѣтно"[2]). 1833 року Срезневский пише: „теперь, маменька, я знаю Запорожье не хуже азбуки"[3]). Не дивно потім, що вже в червні 1833 р. він наміряєть ся видати „Запорожскую Старину" — овочи своїх етноґрафічних студий[4]), і надалї тільки й дбає про такого роду видання. З сього можна бачити, що українська народня поезия надзвичайно вплинула на талановитого молодика і на довго дала напрям його науковим інтересам.

Обертаючись біля нашого народу, Срезневский мусїв доконче мати на нього і якісь свої погляди: цікаво на них поглянути, вважаючи на чуже походженнє його і значить — більшу чи меньшу обєктивність присуду. Перші кроки в ученім оцінюванню нашого народа показують малий баґаж знань Срезневского. Так, наприклад, почувши роскішну українську пісню і розчулений її тонкістю, він пише: „я никакъ не ожидалъ отъ хохликовъ того, что вижу"[5]), себ-то не ждав того, що відомо було кождому знайомому з народнім побутом. На иньшому місці, огудивши кепські хати селян в придорожньому селї, Срезневский пише: „такихъ жилищъ я еще не видывалъ, и въ нихъ живутъ Малороссіяне! Впрочемъ такому житью виноваты о н и с а м и. Дорога столбовая, проѣзжающихъ много — выгоды можно получать большія, но эта проклятая лѣнь или, какъ говоритъ Іосифъ Аѳанасьевичь, гордость примѣшалась и тут, — и людей превратила въ свиней"[6]). Тут же зараз говорить ся: „постоялый дворъ, въ коемъ я остановился, содержится р у с с к и м ъ, и с л ѣ д о в а т е л ь н о смышленымъ человѣкомъ". Нема нічого дивного, що ми стріваємо ся тут з закидами про „лїнь" Українців, з якими можна спіткатись і в XX віцї; дивно тільки друге, — що осьвічений юрист Срезневский не хотів заглянути дальше по-за сю „лїнь", не зволив кинути погляд на социяльно-економічні та полїтичні обставини життя нашого народу, які власне й обертали його в нівець... Срезневский думав, очевидячки, що захоти лишень народ — і зараз вродять ся в нього червінцї, — не памятаючи того, що й сї червінцї насамперед попали-б до кишенї дїдича. Цікава теж пропозиция користуватись з подорожнїх на полїпшеннє достатків села; буцїм подорожнїх така вже сила, що на них не настачиш і при-

1) ib. — стор. 335.
2) ib. — ч. 7—8, стор. 214.
3) К. Стар. 1901 р., кн. 7 - 8, стор. 223.
4) К. Стар. 1901 р., стор. 233.
5) ib. — ч. 6, стор. 329.
6) ib. — стор. 330.

пасу, а не навпаки, що для подорожнїх цїлком досить і того, що є на заїздї. Одно слово, мале розуміннє причин народнього „свинства“ очевидне. Цікаві теж спостереження Срезневского над психікою нашого народа. Він висловлює думку, що „Малороссіяне чрезвычайно похожи на Нѣмцевъ“[1]) своєю флеґматичністю чи статечністю, з чим навіть можна й згодитись. Описуючи на другому місцї заходи великоруських жінок, щоб дізнатись, куди втікли їх чоловіки, Срезневский додає: „удивляюсь стойкости русскаго народа. Хохолъ никогда не будетъ такъ стоекъ“[2]). На сю дивовижну річ тільки й можна відповісти дивуваннєм. Срезневскому, видко, занадто мало була відома наша істория, коли він зробив таку помилку в поглядї. За те в иньшому місцї він говорить: „Днѣпръ ломаетъ. То третья бравурная арія. Но какова смѣлость народа здѣшняго. Вчера начало ломать ледъ, а третьяго дня и вчера даже утромъ ходили и ѣздили! Впрочемъ эта смѣлость искусственная. Ходятъ въ такое время по леду и ѣздятъ одни только синельниковцы“[3]).

Нарештї треба згадати про відносини Срезневского до тогочасних репрезентантів українського руху. Такими були тодї харківські коріфеї — Гулак, Квітка, Метлинський. Що до першого, то дрібнїйші факти ми маємо лише в житєписи Срезневского, а в листах його є тільки згадки про Гулака, з яких хиба видко те, що Срезневский не забував про Гулакове істнованнє (ст. 212 і д.). З Квіткою він добре був знайомий і за його помочию сподївав ся напр. широко розповсюднити свою „Запорожскую Старину“ (ст. 235). З Метлинським у нього теж були щирі відносини, і все те, треба додати, на українському грунтї.

На останку одна маленька увага. В текстї листа (ст. 337, пятница), у фразї „для вновь купленныхъ русопетовъ (?) строются двѣ деревни“ і т. д., поставлено, як се видко, знак питання. Ким се зроблено, чи редакциєю „К. Старини“, чи впорядчиком листів — не звісно, та й не важно. Факт лише, що се слово підлегло сумнїву, а раз так, то можемо запевнити, що той термін „русопет“ певний, дїйсно таке назвисько Великоросів, яке можна завжди почути на Українї. От се і все...

Листи Михайла Матвієвича Лазаревськаго до Шевченка цікаві через те, що служать поясненнєм до листів Шевченка, надрукованих колись в „Основі“ і адресованих до того-ж таки М. Лазаревського. З них можна мати відомости і про особу Лазаревського і про Шевченка. Історія нашого суспільства, принаймнї інтелїґенциї XIX віка так ще мало вияснена, а роля і становище другорядних осіб в видатнїйших рухах

[1]) ib. — стор. 332.
[2]) ib. — ч. 7—8, стор. 222.
[3]) ib. — стор. 123.

Україна так ще мало зазначена, що кождій рисї для такого вияснення ми повинні тільки радїти. З листів М. Лазаревського видко ясно, яким теплим почуттєм горіло серце урядника-Лазаревського до скомпромітованого Шевченка і як він робив усе можливе, щоб зробити йому якусь приємність. Видко також і те, як спочували Шевченкови певні круги в Петербурзї, бажаючи поліпшити поетови тяжке його становище. Інтересна і ся замітка: „многіе жалѣютъ, что не на малорусскомъ языкѣ пишетъ Дармограй“ (ст. 275). З тих же листів виявляють ся і деякі подробицї що до особи самого Шевченка. Видко, що він не переставав займати ся малярством і посилав свої малюнки до Петербурга (ст. 291), що дуже цікавив ся лїтературними подіями та новинами і т. и. Відси-ж довідуємо ся про хоробу Шевченка на очи і т. д.

Надто цікавого і важного в сих листах Лазаревського нема; все, що в них є, — більш менше відоме з иньших джерел, иньших листів. Про-те вага їх в тому, що вони стверджують те все доси відоме і таким чином надають йому все більше значіннє документальности.

Stanisław Zdziarski — Bohdan Zaleski, studjum biograficzno-literackie, Льв., 1902, 8-ка, стор. XV+420.

Великий, та в неодному сильно переціненний польський поет Богдан Залєский, без сумнїву по своїм інтенциям та почуваням найбільш український поет у польській лїтературі, хоча в його поезиї найменше реальної України. В міру, як зменшувала ся популярність його творів, збільшувало ся заінтересованнє його житєм і особистою психольоґією. Столїтні роковини його вродин у лютім 1902 р. принесли не тілько другий том його кореспонденциї видаваної його сином, але також отсю працю д. Здзярского — першу пробу повної і всесторонної біоґрафії поета, опертої на документах першої руки (листах, споминах і т. и.). Що правда, автор переконаний (стор. XIV), що тут іще не вичерпані всї відомости про житє Залєского, не говорячи вже про те, що те житє тілько декуди малюєть ся на широкім тлї суспільних і політичних відносин, без чого богато деталїв лишає ся неясних. Так само зрезиґнував автор у значній части з задачі новочасного історика лїтератури — малювати житє поета нерозривно з розвоєм його творчости, аби тілько як найповнїйше вичерпати біоґрафічний матеріял. Із сього погляду праця цінна, бо використано в ній усе важнїйше з дотеперішнїх друкованих праць про Залєского, а надто мав автор змогу користуватись богатьома доси неопублікованими документами, головно невиданими ще частями кореспонденциї Залєского, дневником Северина Ґощиньского і т. и. Для історика української, навіть українсько-польської суспільности ся праця дає мало інтересного. Перший її розділ, де описано молодість та шкільні літа

Залєского прожиті на Україні, і розд. IV, де оповідаєть ся про його короткий побут у Галичині по упадку повстаня 1831 р., ось і все, чим захоплює польський поет нашу країну. Пізнїйші часи житя на еміґрациї дають де-що до показаня славянських і українських симпатій та антипатий Залєского (його знайомість з Гоголем, засноване „Stowarzyszenia Słowiańskiego“ в Парижі, знайомість з Терлецким, погляд його на поезию Шевченка і т. и.), але на ті принагідні моменти д. Здзярский за мало звертає уваги, а може й за мало знайшов матеріялів для їх повного осьвітленя. Його критичний суд про житє й значінє Залєского загалом не глубокий, зрештою праця зроблена старанно і з певним артистичним почутєм. *Ів. Франко.*

Michał Grabowski, jego pisma krytyczne i pojęcia polityczne, przez Dr. Tadeusza Grabowskiego (Przegląd Polski, t. 137 c. 381—459, т. 138 с. 88—125 і 245—283, 1900).

Імя Михайла Ґрабовского, одного з найвиднїйших представників українсько-польської письменської школи, з ріжних причин цїкаве також для історика української лїтератури. Лишаючи вже на боцї той факт, що сей український шляхтич в роках 1834—1844 був без сумнїву першим критиком у польській лїтературі і мав значний вплив на сформоване поглядів і смаку цїлого поколїня, — для нас важно те, що він був одним із перших Поляків, які звернули пильну увагу на українську народню поезию, а особливо на наші козацькі думи (Literatura i krytyka t. II, 1837), а також те, що його особистий вплив зробив ся важним фактором у житю та розвою одного з корифеїв нашої лїтератури, П. Кулїша.

Отся простора студия про Ґрабовского, написана його сином, не справджує надій, які можна би було привязувати до неї, не дає малюнка поглядів і змагань письменника на тлї часу й суспільности. Авторови важна головно еволюция естетичних поглядів Ґрабовского, хоч тут він виказує його повну залежність від французьких критиків та публїцистів клєрикально-реакцийної школи в родї Деместра, Вільмена, Шатобріяна, Бенжамена Констана та Монталямбера. На сей бік справи, на звязки Ґрабовского з французькою реакциєю автор звертає пильну увагу; натомісь його звязки та зносини з людьми близькими, його горожанська та сусїдська діяльність на Україні полишена майже зовсім без уваги. Інтересні питаня: як Ґрабовський, завзятий католик, дійшов до симпатизованя з российським урядом та московськими славянофілами? як виглядала проґрама суспільної та полїтичної діяльности його, Генрика Ржевуского та Крашевского, уставлена на їх спільнім з'їздї в Чуднові 1840 р.? як виглядав лист Ґрабовского до Пісарєва, написаний 1843 р., що був початком здепопуляризованя шанованого доси критика? — на се все не

находимо в статї відповідних вияснень. Про знайомість Ґрабовского з Кулїшем навіть не згадано, його листів до Кулїша, опублїкованих у „Правдї“ 1869 р., не вивискано. Загалом рукописних матеріялів автор визискав дуже мало; головне місце займають розгляди критичних праць М. Ґрабовского. На його повісти з українського побуту автор статї дивить ся дуже з висока і справедливо відмовляючи їм усякої артистичної стійности він разом з тим не вдаєть в оцїнку анї в огляд тих матеріялів, леґенд, традиций, які вплїтає в свої повісти Ґрабовский, хоч і признає йому яко збирачеви не малу заслугу. Автор студиї — син письменника. Супроти сього легко зрозуміти деяку апольоґетичну тенденцию його працї, охоту обминати дразливі та несимпатичні риси його характеру. Та про те жаль, що автор не кермував ся троха ширшим поглядом; М. Ґрабовский в усякім разї не маловажна фіґура в історії українсько-польського духового розвою, фіґура, що заслугує на виявленє повної правди про неї, тай при тім фіґура, що може знести ту повну правду. Його заслуги лишать ся при ньому, хоч ми й повнійше та глубше пізнаємо межі його таланту, хиби його характеру та помилки в його дїяльности, нїж хотїв чи може міг виявити їх автор отсеї студиї.

Ів. Франко.

Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne, wydawane staraniem komisyi antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie, t. III, 1898, IV, 1900, V, 1901.

Видавництво антропольоґічної комісиї краківської Академії давнїйше подавало дуже богато материялів і статей, що дотикали нас безпосередно. Від якогось часу змінило ся се одначе, і на сї три томи виданя окрім статей з археольоґії, що будуть обговорені осібно, подибуємо ледви кілька статей з антропольоґії, що нас обходять близше, а з етноґрафії — таки зовсїм нїчого. Чим сей факт пояснювати, ми не знаємо, в кождім разї він хиба користний для нас, бо часто поміщувано в сїм виданю материяли в попсованій формі, які опісля діставали ся до науки і були уважані за цїлком бездоганні наслїдком такої поважної фірми, під якою проходили. Добре отже, що тепер наступило обмеженє в сїм напрямі.

Статей, що можуть інтересовати нас близше, є три. Перша з них, се: „Trwanie życia w Janowie na zasadzie wykazu zmarłych w ciągu lat 110 (1785—1894) przez dra Maryana Udzielę“ (т. IV ст. 36—54). Автор подає тут наперед деякі загальні відомости про Янів, а опісля наводить статистику померлих за 110 лїт, подаючи окремо Поляків (властиво римо-католиків), а окремо Русинів, і виказує, що Русинів умирає далеко більше від Поляків. Сей факт поясняє він тим, що

Поляки богатші звичайно, а Русини біднїйші, через те віджи́вленє в одних і других инакше і житєві сили иньші. Але на се не приводить він нїяких дат, методу обчислення не показує, тому й ми не можемо сконтролювати, на скільки сї висновки правдиві та чи не треба шукати деінде причин більшої смертельности греко- ніж римо-католиків.

Друга статя, се: „Wzrost ludności w powiecie sanockim, przez Leona Magierowskiego" (IV ст. 54—69). Автор наводить тут статистику помірів, доконаних військовими лїкарями на парубках при бранцї і доказує, що з огляду на зріст займають у Сяніцькім повітї перше місце Поляки, друге Жиди, а третє Русини. Найнизший зріст Русинів пояснює тим, що вони живуть у глубоких горах, живлять ся переважно вівсом, а працюють тяжко, і через те не можуть відповідно розвинути ся. При статистичнім зіставленю числа пописових із міст, місточок і сїл показує ся, що міста і села мають у загалї підсередний, а місточка високий зріст. Видно одначе й по селах тенденцию до понадсереднього зросту. Що до Русинів, то міста і місточка виказують у них підсередний, а села низький зріст. У загалї міста представляють у Поляків, Жидів і Русинів найвисший зріст; на другім місци стоять для Поляків і Жидів села, для Русинів місточка; на третїм місци стоять із огляду на висоту зросту для Поляків і Жидів місточка, а для Русинів села. Що до фізичного розвою пописових, то на першім місци стоять Поляки, на другім Русини, на третїм Жиди. При дальшім порівнаню Поляків із Русинами і Жидами бачимо, що Поляків припадає на низький зріст одна пята, Русинів і Жидів одна третя. При дальших катеґориях зросту припадає одна третя Поляків на підсередний зріст, Русинів на понадсередний, а Жидів на підсередний. Одна четверта випадає у Поляків на понадсередний і високий зріст, у Русинів на підсередний, а в Жидів на понадсередний. Високий зріст виказує у Русинів одну пяту, а в Жидів одну шесту.

Третя статя — се: Materyały do geografii wola i matołectwa w Galicyi. Podali dr. St. Ciechanowski i Rysz. Urbanik (т. III с. 22—37). В отсїй статейцї подають автори статистику вóла і кретинів у Галичинї, опираючись головно на материялах зібраних військовими лїкарями при бранцї та на виказах краєвої Ради здоровля і „Wiadomości statystycznych" Пілята. Через те, що в військових виказах фіґурують тільки пописові, а в иньших цїле населенє, кінцеві висновки не сходять ся цїлком із собою, але все досить близькі. Показує ся з дат, наведених авторами, що західна Галичина — отже й польська людність — діткнена більше тими хоробами, як східна. Найвисше число хорих на вóло виказує у східній Галичинї коломийський округ (32·44%); по нїм іде станїславівський (11·79%), перемиський (9·18), бережанський (8·9%), львівський (7·9%), стрийський (4·7%), чортківський (1·24%), городецький (1·23%), золо-

чівський (0·22%), тернопільський (0·9%). В західній Галичині найвисше число виказує вадовицький округ (71·07%); по нім ідуть новосандецький (68·57%), сяніцький (25·36%), тарнівський (24·98%), краківський (12·05%), самбірський (східний, 9·70%), ярославський (5·23) і ряшівський (4·43%). Кретинїзм так само розширений більше у західній Галичині; новосандецький округ виказує найвисший його процент (4·13), ряшівський найнизший (0.09); у східній Галичині натомісь найвисший процент виказує коломийський округ (2·37), найнизший перемишльський (0·06). Обі хороби стоять очевидно в якійсь звязи з обставинами житя, але того зі статї не можна вже догадати ся.

З иньших статей належить зазначити: „Materyały do etnografii Podhala“, А. Стопки (III т.), де зібрано між иньшим значе число опришківських пісень тай кілька переказів про них; „Obszar języka litewskiego w gub. wileńskiej“, Анонїма, (III т.) де подані докладно границї литовської мови; „Opowiadania ludowe z okolic Andrychowa“, С. Ґонета (IV т.), де заміщено досить гарну збірку казок, байок, анекдотів вірувань і ин.

Окремої згадки заслугують: „Powieści ludu polskiego na Śląsku“, зібрані пок. професором Л. Малїновским (т. IV, ст. 3—80, т. V, ст. 3—265). Як видно, се велика збірка, зладжена з фільольоґічного погляду досить докладно, навіть окремою правописю, не вживаною в Поляків і опертою на чеській, але не всюди консеквентною; для фільольоґів може про те ся збірка мати вартість. Та зовсїм інакше стоїть справа, коли її возьмемо зі становища фольклььориста. Поперед усего збірка уложена зовсїм безсистемно; її впорядчик навіть не силкував ся завести яку систему, хоч би й таку, як от у Федеровского; на перший погляд здавало-б ся, що се не велика хиба, та коли хто возьметь ся до роботи над опрацьованєм якої фольклььорної теми, тодї зрозуміє, кільки то муки перекартковувати такі збірки, заки знайдеть ся що пригоже для теми. У звязи з тим стоїть теж брак відповідної лїтератури при поодиноких оповіданях, хоч би найменшої, хоч би обмеженої до самих видань Академії. Та се загальна хиба всїх етноґрафічних збірників Академії і про неї шкода говорити, бо видно видавцям не хочеть ся заглянути навіть до попереднього тому і зазначити в дальшім, що се було вже друковане; вони волять по двайцять разів передруковувати те саме без потреби, нїж так сильно фатиґувати ся. Через те збірка тратить значно на вартости, хоч при иньшім виданю могла-б бути дуже цїнна. На карб пок. Малїновского можна знов почислити те, що він записував материяли без розбору від ріжних оповідачів, не оглядаючись, чи вони добре, чи зле оповідають. Наслїдком того багато текстів виглядає зі стилїстичного

боку незвичайно кошлаво, а з фолькльорного — се часто незугарні відривки та змісти нераз дуже гарних оповідань. *В. Г.*

Lud białoruski na Rusi litewskiej, materyały do etnografii słowiańskiej zgromadzone w latach 1877—1893 przez Michała Federowskiego. Tom II. Baśnie, przypowieści i podania ludu z okolic Wołkowyska, Słonima, Lidy i Sokółki. Część I. Baśnie fantastyczno-mityczne, Краків, 1902, ст. XXXII+358.

По кількалїтній перерві видала нарештї краківська Академія другий том працї д. Федеровского — обчисленої на 10 томів! Том перший приймила критика дуже прихильно, і зовсїм справедливо. Етноґрафічні збірники, ладжені Поляками, мали — аж до найновійших часів — стільки хиб і недостач, що по просту треба було дивувати ся, як вони могли появляти са в такій формі у сьвіт. Згадаю тут для прикладу хоч би Вуйцїцкого, Новосельского, Ґлїньского і т. д. з давнїйших часів — та навіть самі „Materyały antr. archeol. i etnogr.“ видавані краківською Академією з новійшого. У перших усе так позмінюване, що хиба основа полишала ся справдї людова, а все иньше було більше або меньше власністю відповідних авторів. У других друковано матеріяли нераз не тільки без розбору, але й без усякого пляну. Матеріялам, зібраним пр. Рокосовскою, треба відмовити всякої вартости. Повторюванє одної і тої самої теми кілька, ба навіть кільканайцять разів, без цїлковитих майже змін, без поданя анальоґічної лїтератури, без указаня того, що було надруковане вже раз навіть у попереднїх томах тих самих „Materyałów“ — сьвідчить про се доста.

Зовсїм иньший характер мають збірки Федеровского. Поперед усього приносять вони дуже багато нового. Надто, переведена в них докладна систематика матеріялу і хоч би їм можна дещо закинути в тім напрямі, то всеж належить признати, що вони перевисшують усї дотеперішні подібні роботи. Крім того д. Федеровский дуже сумлїнний збирач. Він записує все так, як чує, з уст люду. Білоруських текстів не тільки не перекладає, але стараєть ся передавати їх із можливо найбільшою вірністю і длятого вводить навіть у правописи ріжні зміни, щоби тільки віддати вірно і звукові прикмети білоруської мови. Належить проте дивувати ся, що Академія надрукувавши перший том такої цїнної працї Федеровского і маючи дальші материяли в руках готові до друку, здержувала ся так довго з їх опублїкованєм.

Сей том поділив д. Федеровский на три части: I. Зьвіринний сьвіт. — II. Фантастичний сьвіт (мітичні істоти й зьвірі з надприродними прикметами). — III. Духовий сьвіт. Кожда частина поділена ще на роз-

ділн. Перша має три розділи: 1) Зьвірята. 2) Зьвірята й люди. 3) Зьвірята й духи. Друга частина має чотири розділи: 1) Зьвірята обдаровані бесїдою. 2) Зьвірята обдаровані бесїдою й мітичні потвори. 3) Зьвірята, мітичні потвори й герої. 4) Всячина. Третя частина складаєть ся аж із шістьох розділів: 1) Чоловік. 2) Істоти в людській постати. 3) Люди-духи. 4) Духи, страховища й божища. 5) Бог, сьвяті й попи. 6) Перекази про місцевости. Розділи поділені ще на підділи, та вичисляти не буду їх тут. Зроблю лише загальну замітку, що сю систематику — хоч вона й не лиха — можна-б далеко більше упростити і матеріяли, зближені до себе провідною думкою, помістити побіч себе, а не розбивати їх на окремі відділи, не друкувати на ріжних місцях; сей випадок можна напр. у сїм томі приложити до леґенд, що розкинені то тут, то там, зовсїм непотрібно, а навіть зі шкодою для збірника.

Велика хиба збірника, — по моїй думцї — брак усякої паралельної лїтератури, не кажу вже загально-словянської, але бодай польської, російської та української. Може бути, що д. Федеровскому трудно було се зробити, бо він жиє у глубокій провінциї і не може користувати ся потрібними книжками, та в такім разї повинен се був хтось зробити з порученя Академії у Кракові, де є біблїотеки і де можна було стягнути ріжні збірники етноґрафічні навіть із заходу. Читаємо книжку і стрічаємо ся раз-у-раз у ній з темами, що загально звісні і широко розповсюднені між ріжними народами. Для прикладу наведу тут кілька таких чисел: Ч. 5 (Заяць і Жаба); 6 (Коза і вовк); 24 (Як лис увільнив чоловіка від вужа); 37 (Чоловік, що розумів бесїду зьвірів); 70 (Чудесна сопівка, що викриває убійників); 78 (Батько, що хотів женити ся з донькою); 86 (Як давно убивали старців); 102 (Смерть кумою); 154 (Жінка перемінює чоловіка у пса); 236 (Дівчина і мрець-коханок); 248 (Як батько записав чортови сина); 306 (Покараний ангел); 342 (Спокутований грішник), і багато иньших. Тимчасом при них нема ніде ніякої згадки про відповідну лїтературу, так як би вона не істнувала, хоч про деякі теми є навіть специяльні розвідки, як Драгоманова (Корделїя замурза-kopciuszek, Про кровосумішника), Полївки (Про вбиванє старців, Смерть кумою), Буґля (Про чудесну сопівку) і ин. Наслїдком такого іґнорованя відповідної лїтератури є опісля власне те несчисленне передруковуванє тих самих тем без ніякої потреби і нераз у попсованій формі, хоч оголошені вже варіянти і повнїйші і красші.

Говорю все те в інтересї самої збірки д. Федеровского, що має в кождім разї велику цїну, а з усуненєм наведених браків мала-б іще більшу. Велика її вага лежить не тільки в богацтві матеріялу, але й в тім, що вона приносить богато нового. Особливу увагу звертають на себе в тім напрямі оповіданя про знахорів, чарівниць, відьм, опирів,

чортів, та місцеві перекази. Крім того збірка ся визначуєть ся ще й тим, що вона зложена з записів самого Федеровского, а се незвичайно рідка поява у фолькльористиці, особливо коли взяти на увагу великість матеріялу. Вже за сю саму великанську роботу, яку виконав д. Федеровский, хоч би тільки зовсїм механїчно, належить ся йому велике признанє. Належить проте бажати, щоби вона як найскорше вийшла у сьвіт, а не квасила ся по кілька літ, як се було з отсим томом. *В. Г.*

Списокъ населенныхъ мѣстъ Кіевской губерніи, Изданіе кіевскаго губернскаго статистическаго комитета, К., 1900, ст. LXXX + 1896 малої вісїмки + мапа.

Виданнє, як сказано в передмові, призначене для потреб урядових і приватних інституций і крім того для обзнайомлення з економічним житєм ґубернії. Не знаю, о скільки задоволені з нього урядові особи, але сумнїваю ся дуже, чи богато послужить воно для економічних інформаций; що-ж до помічної ролї при иньших наукових студиях, то прошу на се виданнє не покладати нїяких надїй. Воно стоїть з сього погляду далеко низше від працї пок. Похилевича; історичні примітки дані тільки при повітових містах, і то дрантиві, нема анї місцевих топоґрафічних назв (урочищ, частин села і т. и.), анї навить не вказано, при якій річцї лежить осада — що вже було принято давно статистичними комітетами в схему таких описей. Дуже прикро бачити, що київський комітет не спроміг ся на нїщо лїпше й кориснїйше. *М. Г.*

Волынскій историко-археологическій сборникъ. Вип. II, Житомиръ, 1900, ст. 114+287.

З розвідок поміщених у сїм випуску, дві були вже окремо обговорені, а се Історичні відомости про м. Житомир о. Трипольського та Звичайні люде старої Волинї д. Фотинського (Записки т. XLV). Окрім тих єсть тут ще три розвідки, які треба згадати. О. Трипольський подає нам опис і цїлу масу виривків із волинського рукописного євангелія XVI ст. (1571). Се переклад на мову близьку народній, перероблений із звістного Пересопницького євангелія, з задержаннєм деяких окремішностей — білоруської мови. При тім одначе дає він богато цїкавого материялу для історії й нашої мови. Автор статї доказує, що се євангеліє написане було якимсь Петром у Володимирі заходом кн. Василя Загоровського. Остаточно ся память мусить бути предметом наукового розслїду, бо статя о. Трипольського до сього не може мати претензий*).

---

*) Автор думає напр., що ґльосси і дописки в польській мові задля того самого мусять походити від лат. ксьондзів або униятів.

У статї про іконоґрафію Волинського музея подає д. М. Істомін перегляд перехованих у нїм церковних образів. Він розділяє їх на дві головні катеґориї: стилеві візантийські і такі, що повстали під впливом західно-европейських напрямів. Друга катеґория значно богатша не тільки числом предметів, але головно артистичною стійністю.

Розвідка д. О. Фотинського про побратимство й обряд братотворення закроєна широко, одначе не може назватись вдатною. Тема незвичайно інтересна, однак автор виключно майже займаєть ся церковно-обрядовою стороною сеї суспільної прояви. Народнїх звичаїв у Словянщинї, а в Українцїв специяльно — він доторкає дуже маленько. Йому просто цїлком незвістно про широко розвинене побратимство і посестерство у Галичинї, специяльно в горах. Социяльно-моральна сторона сього явища байдужна йому. Бачимо навіть фатальне помішаннє побратимства із брацтвом (церковно-релїґійним), а навіть кумовством, хоч сї річи цїлком до себе не належать. А вже цїлком безосновні його нарікання на „недостачу фактичних даних“, які читаємо на кінцї розвідки.

Вкінцї випуска надруковано збірку материялів до історииї волинських монастирів: Загоровського, Дерманського, Луцького Хрестовоздвиженського, Підборецького й Олицького братства. Перші творять pendent до розвідки д. Фотинського „Обыковенные люди“. Подані тут грамоти, записи, процеси, докази чудес і т. ин.

С. Томашівський.

Научно-литературный сборникъ. Періодическое изданіе „Галицко-русской Матицы“. Подъ редакціей Б. А. Дѣдицкаго, 1901, том I, кн. 1—4, ст. 342+228+XXXII.

Як звісно, лїтературний і науковий рух розпочав ся в нас у Галичинї досить вчасно і декотрі славянські народи не багато його випередили, а деякі почали його навіть пізнїйше. Головним центром того руху мало бути в нас окреме товариство „Галицько-руська Матиця“, утворена на взір подібних матиць иньших Славян. І хто знає, де нинї стояли-б ми своєю культурою, коли-б змаганя перших основателїв матицї були підтримані сильно від разу руською суспільністю, а проводирі матицї тримали ся напряму зазначеного досить виразно на першім з'їздї галицько-руських „учених“. На жаль дістала ся матиця в руки інертних людий, а до того зразу тільки тайних, а опісля зовсїм явних русофілів. Вони, намісь розвивати хоч би тільки „областную“ лїтературу і науку, волїли спочивати на лаврах, голосячи заєдно, що нам не потрібно нїчого такого, бо ми „русскіе“, маємо готову, велику, сьвітову „русскую“ лїтературу і науку, волимо отже нею покористовувати ся і бути дармоїдами,

ніж як небудь трудити ся. І „Гал.-руська Матиця“ пережила цілих 50 літ у такій інертній безчинности, не дійшовши до ніяких користних результатів бодай для себе, не здобувши ніякого впливу на галицько-руську суспільність, хоч могла при иньшій діяльности здобути. Аж по 50-ти літах свойого істнованя прокинула ся матиця із просоня. Відсьвяткувала урочисто свій ювилей, змінила старий статут на новий і постановила в 1901 р. приступити до видаваня лїтературно-наукового журнала, який і почав виходити. На жаль станула вона тут знов на хибнім і дуже ховзкім становищи. Маючи за собою сумну історію страчених даром 50-ти літ, отже й досьвід і доказ, що успішна її діяльність може бути запевнена зовсім на иньших, а власне національних основах, вона не зважала ся зірвати з традицією і посунути ся в тім напрямі, але зробила навпаки: зрусифікувала ся ще більше і закинувши попереднє „язичіє“ своїх видань, стала видавати „Научно-литературный Сборникъ“ у российській мові! І вже з тої причини ми не віримо в успішнійшу діяльність матиці, та не бачимо виглядів аби нова реформа зреформувала її основно. Нове виданє буде веґетувати якийсь час, але скорше чи пізнійше мусить упасти. До сього вже й тепер є познаки. „Н. Л. Сборникъ“ мав виходити чверть річними випусками; і хоч тепер уже червень нового року, хоч тепер повинен би появити ся вже другий випуск того виданя за сей рік, то доси що йно появив ся доперва четвертий випуск за р. 1901, хоч материяльні обставини не стояли певно на перешкоді. А виданє заповідало ся инакше. Наші москвофіли постягали до нього на співробітників Росиян — Філєвіча, Францєва, Ілїнського і т. д. здавало ся отже, що все піде наперед. Та в тім і сук, що воно лише здавало ся. Бо який інтерес Росиянам заповнювати його своїми працями? Чи вони в Росиї не мають своїх видань і далеко ліпших? Дадуть „відчіпного“ одну-другу дрібничку, тай на тім кінець. А на яку публїку може виданє числити — з другого боку? Для російської — воно не інтересне, з виїмком може кількох праць; для галицької, навіть москвофільської, що знов принесе воно? Российську мову? — вона-ж не має практичного значіня. Нові ідеї, нову культуру? Для кого? Для тих нечисленних москвофілів, що в теорії „русскіе“, але у практиці дуже далекі від них?

Найбільш ще цінне в сім річнику те, що маємо тут із етноґрафії. Одна з таких статий була вже обговорена (Ю. Яворського, Къ исторіи галицко-русскихъ колядокъ, Записки т. XLV). Друга статя того самого автора має назву: „Очерки по исторіи русской народной словесности. І. Легенда о панщинѣ“ (кн. 1, ст. 39—63). Основу до написаня її дала йому отся леґенда: Розбійник убиває багато людий, навіть своїх родичів, але опісля кає ся і дістає від духовного тяжку покуту. Та хоч він

довго мучить ся над тим, аби її сповнити, се йому не вдаєть ся. Вкінци здибає він атамана, що бє палицею по гробах і взиває навіть умерлих на панщину. Розлючений до крайности таким поступком атамана, розбійник вбиває його, і з тим покута його кінчить ся, а всї гріхи йому відпускають ся.

Д. Яворський подає вперед свій запис сеї леґенди, а опісля порівнує його з подібними леґендами иньших народів, та вказує на споріднене її з леґендами про кровосумішника і Мадея. Докладний розбір вказує, що леґенда належить до інтернаціональних мотивів, а не була витвором нашого народа, як би на перший погляд могло здавати ся. Що до самого запису д. Яворського, то він вправдї фонетичний, але та фонетика його зовсїм не віддає вірно поодиноких звуків нашої мови. Та про се говорили ми вже давнїйше при иньшій нагодї, тому не будемо повторяти ся і виказувати на ново тих недокладностий, які д. Яворський повинен таки усунути.

Третя статя того самого автора, се: „Преданіе о смерти Костя Джуловича и его источники“ (кн. 2, ст. 171—176). Кость Джулович — се не видумана особистість, але справдїшна, історична. Він був господарем і війтом у Сенечолї (Стрийського пов.) на початку XIX в. і став звісним для ширшого кружка людий через те, що арештував 1809 р. митрополїта Ангеловича враз із крилошанином Гарасевичом, що втїкали зі Львова, занятого тодї польськими військами, на Угорщину. Арештованих відставив він до Стрия, сподїючись за те доброї нагороди. Та тимчасом австрийські війська відобрали Львів, митрополїта випущено на волю, а Джуловича і його помічника, Маланчука, засуджено за державну зраду на рік вязниції. Маланчук умер у тюрмі, а Джулович відсидїв своє і умер аж 1811 р., у 60 роцї житя, звичайною смертю.

З іменем сього Джуловича звязаний такий переказ: його прокляв Ангелович, наслїдком чого він умер наглою смертю. Казав зробити собі скриню на свої богацтва. Жартуючи, положив ся у скриню і сказав: не знати, чи добра була-б для мене трумна. Хтось замкнув віко, а коли його опісля піднесли, Джулович уже не жив.

Д. Яворський застановляєть ся над сим переказом у своїй статї, підбирає паралєлї до нього з переказів иньших народів і доказує, що характер переказу також вандрівний і хоч він причіплений до історичної особи, то належить до інтернаціональних мотивів. Д. Яворський звертає також увагу на те, що імя Джуловича в нашім переказї сходить ся з іменами героїв паралєльних переказів иньших народів, що називають ся: Джунджалович, Ганджалас, Джинголос, Джюфа, Дшауса і т. д. На нашу думку одначе імя Джуловича тут зовсїм припадкове і висновків на його підставі не можна робити нїяких.

Зазначити випадає ще дві фолькльорні замітки: „Угро-русскія народныя пѣсни“, записані Р. Ґеровским (кн. 1, 85—87, кн. 2, 177—179). Подано тут 17 пісень із села Чертежа і 9 із Габури (Земплинської столиці), та 15 із села Сухої (Шаришської столиці). Пісні не нові, а записи їх, як звичайно у наших „Русскихъ“ і Поляків, недокладні.

Друга замітка, се: „Современныя народныя пѣсни“ (кн. 3, 256—258). Тут подав В. Лагола дві народні пісні — без нїяких коментарів — про боснійську війну 1878 р. і про смерть цїсаревої Єлисавети. Що остатня пісня була вже друкована, між иньшим у Л. Н. Вістнику і окремо в Коломиї у Білоуса, сього В. Лагола зовсїм не знає.

З иньших статий я згадаю тут іще про дві. — Перша, се: „Стихъ радостный А. Могильницкаго. Галицко-русскій литературный памятникъ 1838 г.“ (кн. 3, ст. 215—228). Під сею назвою опублїкував О. Мончаловский незнаний досї вірш Могильницького, перехований між паперами о. Петрушевича. Вірш має тільки історичну вартість, як лїтературна проба на досить чистій народній мові, але лїтературної стійности не має нїякої.

Друга статя, се: „Стихотворные опыты первыхъ русскихъ славяновѣдовъ“ (кн. 1, ст. 33—38), В. Францева. В отсїй коротенькій статї подає д. Францев два незнані доси вірші Осипа Бодянського, один український, другий російський і один вірш В. Григоровича. Всї три вірші не мають нїякої лїтературної вартости і можуть хиба послужити як причинки до характеристики обох славістів. Бодянський, як відомо, пробував частїйше своїх сил у віршотворстві. Ще 1835 р. видав він три віршовані казки п. н. Наськы украинськы казкы запорозьця Иська Матырынкы (Москва). З 1854 р. маємо знов дві його вірші „Политика Европы“ і „Опека“, опублїковані А. Кочубинським. На віршах опублїкованих д. Францевим кінчить ся його стихотворна діяльність. Завважати належить, що російський вірш буцїм то Бодянського, опублїкований д. Францевим, не напевно походить із під його руки. Се тільки здогад д. Францева, хоч і дуже правдоподібний. — Що знов до вірша Григоровича, то він цїкавий тим, що се мабуть одинока стихотворна проба того славіста, врештою, як я вже зазначив, не визначаєть ся він нїякими прикметами.

Крім сих маємо ще такі статї: Петрушевич: Историко-филологическія письма I. Кириллица и глаголица. — Свистун: Галичина могила. — Ілїнский: Къ вопросу объ образованіи старославянскихъ нарѣчій. — П. Лавров: Труды В. Г. Васильевскаго по исторіи славянъ. — С. Лабенский: Дневникъ Филиппа Орлика. — Филевич: По поводу теоріи двухъ русскихъ народностей. — Ілїнский: Дибрскій отрывокъ сербской лѣтописи. — Свѣнцицкій: Начала философіи въ русской литературѣ XI—XVI в. — Свистун:

Опытъ установленія доисторич. культурныхъ періодовъ для русскихъ земель. — Ілїнский: Страничка изъ исторіи праславянскаго языка. — Харлампович: Къ вопросу о просвѣщеніи на Руси въ домонгольскій періодъ. — Свистунъ: Значеніе философіи въ духовной жизни народовъ.

Як обговорені вище, так і сї статї — переважно дуже малозначні. Деякі з них — інтереснїйші для нас своєю темою — будуть обговорені осібно. — Надто знаходимо в „Сборнику“ рецензиї на: Прикарпатску Русь І. Левицького; Апокріфи і леґенди, Слово о Лазаревѣ воскресеніи, Апокріфічне евангеліє Псевдо-Матвія, Карпаторуське письменство XVII—XVIII в. — дра І. Франка; Якуб Ґаватович, М. Павлика; Обзоръ важнѣйшихъ изученій Угорской Руси, В. Францева і кілька иньших.

Про загальну вартість „Сборника“ не буду сам говорити, аби мене не посудив хто в односторонности. Наведу за те виїмок із осуду, надрукованого в „Слав. Вѣк-у“ (ч. 42, ст. 509): „Критика и библіографія заставляютъ желать еще многаго. Почти вся она состоитъ изъ очерковъ Ю. А. Яворскаго. Но одного его — мало, тѣмъ болѣе, что очерки его страдають нѣкоторою односторонностью. Въ нѣсколькихъ замѣткахъ онъ обращаетъ особенное вниманіе на г. Франка, вождя „литературнаго сепаратизма“ (також цікавий закид для Ю. Яворського!), а хотя онъ дѣйствительный редакторъ „Сборника“, забываетъ познакомить галицкую публику съ новѣйшими литературными русскими произведеніями, на пр. о Горькомъ, Чеховѣ, Мережковскомъ и др., произведенія которыхъ пользуются всемірною славою. Нельзя тоже не удивиться, почему пропущенъ отзывъ о вышедшихъ еще въ іюлѣ стихотвореніяхъ Д. Н. Вергуна, несмотря на то, что впервые на Галицкой Руси появилось изданіе стихотвореній на чисто русскомъ литературномъ языкѣ, и что даже украинофильскій орґанъ „Літ. Наук. Вістникъ“ не замедлилъ указать на нихъ. Объ иностранныхъ литературахъ и ея выдающихся представителяхъ даже нѣтъ и помину. Это большой недосмотръ. Не нужно быть партійнымъ, пристрастнымъ и кромѣ фольклора (хотя надо отдать справедливость Ю. А. Яворскому, что онъ в этой области стяжалъ себѣ извѣстность) (аж так!) ничѣмъ больше не интересоваться. Этимъ объясняется и то, что литературное отдѣленіе „Сборника“ гораздо слабѣе научнаго. Здѣсь имѣется нѣсколько живыхъ (по нашому нїчого не вартих) разсказовъ и очерковъ Залозецкаго, Трублаевича и по одному разсказу другихъ писателей, какъ Вергуна, Габлы. Кромѣ того перепечатки съ удареніями для изученія русскаго языка“. -- На нашу думку, ще найбільше важні в лїтературнім відділї „Сборника“ власне ті „перепечатки“. Але за для них „город городити“ ледво чи оплатить ся.

В. Г.

Видання й статї обговорені в сїм томі:

Часописи за р. 1901: Лїтературно-науковий Вістник
Дїло
Руслан
Буковина
Молода Україна
Учитель
Богословский Вістник.

Отчетъ Императорской Археологической Комиссіи з рр. 1896—7, 1898—1900.

Fr. Rawita-Gawroński — Wycieczki historyczno-archeologiczne po Ukrainie, 1901.

S. Kętrzyński — Kazimierz Odnowiciel, 1899.

А. Лященко — Замѣтка о сочиненіяхъ Ѳеодосія, писателя XII вѣка, 1900.

Ир. Житецкій — Евреи въ Южной Россіи. Историческая справка, 1901.

— Евреи въ Южной Россіи. Историко-этнографическія замѣтки, 1901.

Dr. S. Kutrzeba — Sądy ziemskie i grodzkie w wiekach średnich, I—XI, 1901-2.

М. Любавскій — Литовско-русскій сеймъ, опытъ по исторіи учрежденія въ связи съ внутреннимъ строемъ и внѣшнею исторію государства, 1901.

Ks. S. Załęski T. J. Jezuici w Polsce, т. I, ч. 1—2, 1900.

О. Сушко — Єзуїти в заведеню унїї на Руси в доберестейскій добі, 1902.

П. Жуковичъ — Послѣдняя борьба духовенства митрополичьей епархіи съ Потѣемъ и уніей, 1901.

L. Kubala — Zajęcie Kijowa przez Moskwę w r. 1654 i zatarg prawosławnej cerkwi ruskiej z patryarchatem moskiewskim, 1901.

О. Л. — Очерки народной жизни въ Малороссіи во второй половинѣ XVII ст., 1901.

Władysław Łoziński — Ormiański epilog lwowskiej sztuki złotniczej, 1902.

Я. Яроцкій — Изъ прошлаго Волыни, 1900.

В. Срезневскій — О нѣсколькихъ автографахъ И. И. Котляревскаго, 1902.

Изъ переписки И. И. Срезневскаго, 1901.

Письма М. М. Лазаревскаго къ Т. Г. Шевченку, 1901.

S. Zdziarski — Bohdan Zaleski, studjum biograficzno-literackie, 1902.

Dr. T. Grabowski — Michał Grabowski, jego pisma krytyczne i pojęcia polityczne, 1900.

Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne, wydawane staraniem komisyi antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie, III—V, 1898—1901.

M. Federowski — Lud białoruski na Rusi litewskiej, т. II ч. 1, 1902.

Списокъ населенныхъ мѣстъ Кіевской губерніи, 1900.

Волынскій историко-археологическій сборникъ, II, 1900.

Научно-литературный сборникъ, періодическое изданіе „Галицко-русской Матицы", т. I, 1901.

Поправка: на с. 32 (р. 16 зв.) упущено підпись — *Ів. Стешенко.*

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hruševśkyj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylśkyj 29—86; 3. Ševčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyśkyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Ševčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barvińskyj 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačovnyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylśkyj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messaparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachivśkyj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarevśkyj's. Desiderata von M. Hruševśkyj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Errinnerung an Markian Šaškevič, von V. Kocovśkyj 25—35; 3. Ševčenko und Mickievič, vergleichende Studie von Dr A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanći“, Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. I. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševśkyj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyśkyj und M. H. 222—231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Ševčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyśkyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynovskyj 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von V. Levickyj 124—139; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševśkyj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrijenko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovśkyj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniss, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševśkyj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und commerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd“ (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševśkyj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *** 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes“, griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studyńskyj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickyj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd“, einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-litthauischen Chronik, von M. Hruševśkyj 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie“, ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyśkyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhund., von A. Lotočkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten", ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovškyj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürst. Litthauen, von M. Hruševškyj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth von E. Barvińskyj s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševškyj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5, Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyškyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševškyj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levyckyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F.Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, migeth. von M. Hruševškyj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševškyj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašivškyj, I 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyškyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševškyj 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivškyj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševškyj 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyškyj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniaževič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševškyj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—70; 4 Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für, das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyćkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševškyj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyškyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6 Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barvinškyj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniaževič 1—8; 4 Miscellanea, von Dr. Al. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševškyj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen wahrend der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivškyj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševškyj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševškyj S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. Lotoćkyj 1—10; 4 Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševškyj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotoćkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897, dargestellt von V. Budzynovškyj (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54, 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševškyj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyćkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševškyj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivškyj 1—138; 3. Chmelnyćkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyćkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyćkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyćkyj 1—22; 7 Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševškyj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celevyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Levyćkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5 Miscellanea 1—12; 6 Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1-4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr I. Franko S. 1—14; 2 „Harte Zeiten“, Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryćkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1 14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer“, mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 69-94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M Hruševśkyj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Ševčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 95—200; 4 Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Schluss) 201—276; 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus“ in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda. von L Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate (ukrainisch) u. A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševśkyj. Ornamentik der Ostererier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba. III. Die in extenso mitgetheilen Referate: Das Gräberfeld in Čechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnycia bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševśkyj, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahr., von M. Hruševśkyj, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jarh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheitigung, von S. Rudnyćkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševśkyj, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyćkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1-50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V, Inhaltsverzeichniss des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXII), 1—9.

Inhalt des XXXIII Bandes. 1. Bronzene Schwerte aus d. Bez. Turka (Galizien) von M. Hruševškyj S. 1—4; 2. *Über den Accent in der ukrainisch-ruthenischen Sprache, Untersuchung von Dr. V. Ochrymovyč (Fortzetzung folgt) 1—64; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyskyj (Fortzetzung folgt) 1—16; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlicher Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M, Korduba — III. Neue Zeit; 2) Übersicht der Zeischriften für das Jahr 1898 (Schluss) 1—54; 6. Bibliographie 1—46; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) 1—5.

Inhalt des XXXIV Bandes. 1. *Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, aus den Samborer Akten des XVI Jahr., von Michael Hruševškyj S. 1—82; 2. Einige Beiträge zu einer kritischen Ausgabe de Gedichte Ševčenko's, von Julian Romančuk 1—32; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899: in ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivškyj 1—8; 5. Bibliographie 1—58.

XXXV-XXXVI Bände enthalten die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgetragen Referate. — II. Hälfte: Sprachkunde und Litteraturgeschichte. I. Vorworf (deutsch ~~und ukrainisch~~) S. 5—6, 24—25; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Sprachkunde und Litteraturgeschichte (deutsch) 7—23; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate, u. A.: Die Nasal-Vocale in des slavischen Sprachen, von A. Barvinškyj, 3—5; Ein Beitrag zur Kenntniss der Entwickelung der Volkssprache in der Litteratur der galizischen Ruthenen, von E. Kokorudz, 7—8; Der litterarhistorische und historische Hintergrund des Liedet vom Ihors Heereszug, von Dr. V. Kocovškyj, 10—12; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Über die Mundart der sogenannten Doly, von I. Verchratškyj. 1—128; Die Ruthenen der Eperies-Diöcese und ihre Dialekte, von V. Hnatiuk, 1—70; Das „Slovo über die Auferstehung Lazars", ein altukrainisches Poem au, apokryphische Themen, von Dr. I. Franko, 1—57; Ein neuer Beitrag zu den Studien über Ivan Vyšenškyj, von Dr. I. Franko, 1—4; Das apokryphe Evangelium Pseudo-Matthäi über die Geburt und die Kindheit Maria's und seine Spuren in der ukrainischen Litteratur, von Dr. I. Franko, 1—32; Wer war der Verfasser der 'Αντίῤῥησις (1599)? von Dr. C. Studynškyj, 1—20; Jakub Gavatovič (Gavat), Verfasser frühester ukrainischer Intermedien aus dem J. 1619, von M. Pavlyk, 1—44.

Inhalt des XXXVII Bandes. 1. Die Ohrringe des sog. Kijever Typus bei modernen Kaukasiern, von M. Hrusevškyj S. 1—4; 2. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, 1—91; 3. Der Kijever Archäologen-Congress, von N. Knjaževyč, 1—11; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba, I. Allgemeines, II. Alterthum, 1—28; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXXVIII Bandes. 1. Drei Bleisiegel aus der Umgegend von Halič (mit Abbildungen), von M. Hruševškyj, S. 1—4; 2. *Die Beziehungen des Hetman Ivan Vyhovškyj zu Polen in den Jahren 1657 8, von D. Koreneć, 1—20; 3 *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh, von Dr. I. Franko, Beilagen, XII—XXV (Schluss) 91—162; 4. Miscellanea, 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften, 1—25; 2) Übersicht der wissenschaftlichen Lttteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter, 26-38; 6. Bibliographie, 1—56; 7. Inhaltsverzeichniss des IX Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIII—XXXVIII), 1—12.

Inhalt des XXXIX Bandes. 1. Zum Andenken an Alexander Konyškyj, von M. Hruševškyj, S. 1—14; 2. Ungedruckte Gedichte des T. Ševčenko, mitgetheilt von A. Konyškyj, S. 1—8; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyškyj (Schluss), S. 1—22; 4. Übersicht des gegenwärtigen Standes der historischen Forschungen über die ukrainische Litteratur. Die älteste Pe-

*) Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

riode. Einige Probleme und Desiderata, von Dr. Al. Kolessa, S. 1—40; 5. Lateinische Infinitive auf ier, von I. Kopač, S 1—2; 6. Miscellanea 1—6; 7. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter (Schluss), IV. Neue Zeit, S. 1—56; 2) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 (Schluss), S. 57—78; 8. Bibliographie, S. 1—32.

Inhalt des XL Bandes. Ein Beitrag zur Geschichte des Aufstandes Nalyvajko's, mitgetheilt von B. Domanyćkyj, S. 1—6; 2. Das Jahr 1848 und das griech.- kath. geistliche Seminar in Lemberg. mitgetheilt von G. Kmit, S. 1—10; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratśkyj (Fortsetzung folgt), S. 1—113; Miscellanea, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Die Arbeiten N. Kondakov's auf dem Gebiete der Geschichte altruthenischen Kunst, von M. Hruševśkyj, S. 1—13. 6. Bibliographie, S. 1—41.

Inhalt des XLI Bandes. 1. Chronologie der Chronik von Halyč und Volodymyr (sog. Hypatios-Chronik), eine Untersuchung von Hruševśkyj, S. 1—72: 2. Studien auf dem Gebiete des Karpatoruthenischen Schriftthums im XVII—XVIII Jahrh. I. Presbyter Johannes, Smera der Kumane und Entdeckung Tibets, von Dr. I. Franko, S. 1—50; 3. Miscellanea, S. 1—11; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivśkyj, S. 1—9, 5. Bibliographie, S. 1—47.

Inhalt des XLII Bandes. 1. Kritische Analyse der sogenannten Thukidideischen Archäologie, von I. Kopač, S. 1—20; 2. Beiträge zur Geschichte der Rekrutenaushebung in Galizien am Ende des XVIII und bis Mitte des XIX Jahr., mitgetheilt von M. Zubryćkyj, S. 1—18; 3. Slovaken oder Ruthenen? Beiträge zur Erklärung der Frage über die Nationalität der West-Ruthenen in Ungarn, von V Hnatiuk, S. 1—81; 4. Miscellanea. S. 1—10: 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die althebräische Geschichte, von Dr. I. Franko, S. 1—19; 6. Bibl ographie, S. 1—50.

Inhalt des XLIII Bandes. 1. Alexius Storoženko, Beitrage zur einer Charakteristik seiner Werke, von J. Stešenko, S. 1—46; 2. Aus der Korrespondenz des Dionysius Zubryćkyj (J. 1840—1853), mitgetheilt von Dr. C. Studyński, S 1—66; 3. Miscellanea, S 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—24; 5. Bibliographie, S. 1—41; 6 Von dem Museum der Ševčenko Gesellsshaft der Wissenschaften, ein Aufruf an die ukrainische Gesellschaft, S. 1—3.

Inhalt des XLIV Bandes. 1. Ein Trinkerwunder in Korsun, Beitrag zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko, S. 1—14; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratśkyj (Fortsetzung), S. 113—224; 3. Miscellanea, S. 1—9; 4. Wissenschaftliche Chronik: Proben einer Biographie des Pantelejmon Kuliš und Charakteristik seiner Thätigkeit, von J. Stešenko S. 1—28; 5. Bibliographie, S. 1—51.

Inhalt des XLV Bandes. 1. Haben wir authentische Urkunden des Fürsten Leo von Halyč? Kritische Untersuchung von M. Hruševśkyj, S. 1—24; 2. Eine Denkschrift zur Vertheidigung der Rechte der Orthodoxen und Dissidenten aus der Zeit des Vierjährigen Landtages, mitgetheilt von M. Haluščynśkyj, S. 1—12; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent. von J. Verchratśkyj (Schluss) S. 225—280; 4. Miscellanea, S. 1—16: 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der polnischen Gesellschaft in der Ukraine im XIX Jahrhundert, I—VI, von Dr. I. Franko, S. 1—42; 6. Bibliographie S. 1—46; 7. Inhaltsverzeichniss des X Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIX—XLIV), S. 1—14.

Inhalt des XLVI Bandes. 1. Der Madeleine-Styl in der Ukraine, von Theodor Volkov (mit mehreren Illustrationen und Phytotypien), S. 1—12; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. Ivan Franko (I. Vorwort. II. Was wissen wir vom wirklichen heil. Clemens? III. Die Pseudo-Clementinen), S. 1—44; 3. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheilt von Vladimir Hnatiuk (Einleitung, I. Die Gedichte aus Nord-Ungarn N. 1—44). 4. Miscellanea, S. 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 (Schluss), S. 1—24; 6. Bibliographie, S. 1—44.